

**Suuronnettomuudessa työskentelevän sosiaalityöntekijän
perus- ja erityisosaaminen näkyväksi**

Anne Kause

Pro gradu -tutkielma

Turun yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Sosiaalityö

Sosiaalityö

Toukokuu 2018

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Sosiaalityeiden laitos

KAUSE, ANNE: Suuronnettomuudessa työskentelevän sosiaalityöntekijän perus- ja erityisosaaminen näkyväksi

Pro gradu- tutkielma, 97 s., 6 liites.
Sosiaalityö
Toukokuu 2018

Tutkimuksen tarkoitus oli selvittää sosiaalipäivystyksessä työskenteleviltä sosiaalityöntekijöiltä, mitä erityisosaamista he käyttävät suuronnettomuuksissa. Tutkimuksessa haastateltiin kuutta sosiaalityöntekijää kahdesta eri sosiaalipäivystyksestä Suomessa. Lisäksi tutkimuksessa selvitettiin, millainen on sosiaalityön rooli suhteessa muihin viranomaisiin suuronnettomuuksissa. Tutkimusaineiston pohjalta luotiin teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla kokonaiskuva suuronnettomuus sosiaalityön perus- ja erityisosaamisesta. Tutkimuksen tausta teoriana käytettiin Merja Rapelin (2016, 256) katastrofisosiaalityön luokittelua, jonka hän oli muodostanut lisensiaattitutkimuksessaan Doreen Elliottin (2010, 96) jäsentelyn mukaisesti. Konstruktiivinen tutkimusote mahdollisti osaamisesta rakennettavan mallin tekemisen.

Tutkimuksen mukaan, sosiaalityön näkökulmasta, sosiaalityö on edelleen melko tuntematon toimija muille viranomaisille suuronnettomuuksissa. Kehitystä on tapahtunut viimeisten vuosien aikana siinä, että hätäkeskus, poliisi ja pelastus muistavat hälyttää sosiaalityöntekijän onnettomuustilanteisiin, mutta suuronnettomuussosiaalityön tunnettavuuden lisäämisessä on vielä paljon töitä. Suuronnettomuudessa työskentelevän sosiaalityöntekijän perus- ja erityisosaamisen mallin (kuvio 2, s. 78) tarkoitus on auttaa niin sosiaalityöntekijöitä kuin muita viranomaisia hahmottamaan sosiaalityön osaamista häiriötilanteiden toimintaympäristössä.

Sosiaalityöntekijän perusosaaminen suuronnettomuudessa koostuu muun muassa: perushoivasta ja huolenpidosta, autettavien avun tarpeen kartoittamisesta, ohjauksesta ja selvitystyöstä, hätämajoituksen järjestämisestä ja psykososiaalisesta tuesta. Erityisosaaminen puolestaan koostuu: valmius- ja varautumisosaamisesta, viranomaisyhteistyöstä, linja-organisaation tilannejohtamistaidoista, ammatillisesta kriisityön osaamisesta ja vapaaehtoisten koordinoinnista. Suuronnettomuuksissa työskentelevät sosiaalityöntekijät kokivat tärkeimmiksi koulutustarpeikseen kriisityön koulutuksen, valmius- ja varautumissuunnittelun ja harjoittelun sekä tilannejohtamistaidot esim. vapaaehtoisia koordinoimassa.

Tutkimustuloksia voidaan hyödyntää sosiaalipäivystyksen henkilöstön koulutus- suunnittelussa sekä sosiaalityön yliopistokoulutuksessa. Jokainen kunta on vastuussa sosiaalipäivystyksestä ja välttämättömän huolenpidon turvaamisesta ihmisille omalla alueellaan. Näin ollen sosiaalitoimen henkilöstön on varauduttava häiriötilanteisiin ja asukkaiden avun tarpeen vastaamiseen myös laajemmassa mittakaavassa.

Asiasanat: sosiaalityö, osaaminen, suuronnettomuus, katastrofi, sosiaalipäivystys, viranomaisyhteistyö

UNIVERSITY OF TURKU
Faculty of Social Sciences
Department of Social Sciences

KAUSE, ANNE: Increasing visibility of basic and special skills of social workers working with disasters
Master's thesis, 97 p.
Social Work
May 2018

ABSTRACT

The purpose of the study is to understand and describe the special skills needed by the emergency social services social workers while handling disasters (such as major accidents or violent attacks). Six social workers from two different municipal emergency social services in Finland were interviewed for the study. In addition, the role of social work in relation to other authorities working with disasters was studied. Theory directional content analysis was used as a research method in this study. Model for basic and special skills of social worker working with disasters was created on basis of the research material and by using theory directional content analysis. Framework for the study is Merja Rapeli's (2016, 256) classification of social work tasks during disasters which she created in her licentiate thesis on the basis of Doreen Elliot's (2010, 96) disaster management in the social work curriculum classification.

The conclusion of this study is that from the point of view of social workers emergency social work is still rather unknown authority for other authorities working with disasters. During past years the main development has been the basic awareness of emergency response center, police and rescue services to notify social services and request them to arrive to disaster sites. However, there is still work to be done in increasing the awareness of emergency social services in such situations.

The created model (p. 78) for basic and special skills of social worker working with disasters is supposed to help social workers as well as other authorities to better recognize skills and knowledge of social services needed in the specific environment of disasters or major accidents. The basic skills of social worker handling disasters are: basic care and ensuring basic needs of the victims, reviewing the need for help, further guidance and clearance of the situation, organizing emergency accommodation and psychosocial support. The special skills needed in disaster situations are: preparedness for such situations, cooperation with other authorities, management of line organization, professional crisis work and coordination of volunteers. Main training needs of social workers working in disasters are crisis work, correct planning and preparation, management of volunteers and line organization and practicing of all these skills in practice.

The results of this study can be utilized in planning the trainings for emergency social services social workers as well as in university level social education. Each municipality in Finland is in charge of ensuring emergency social services and immediate care on their territory. Therefore the staff of social services needs to be prepared for disasters and responding to the need for help also on larger scale.

Keywords: social work, knowledge, disaster, catastrophe, disaster, emergency social services, authorities cooperation

Sisällys

1. Johdanto	5
2. Avainkäsitteet, tutkimuksen viitekehys ja aiempi tutkimus	8
2.1 Katastrofisosiaalityö	8
2.2 Suuronnettomuus on normaaliolojen häiriötilanne.....	11
2.3 Sosiaalipäivystys ja palvelun laatu	14
2.4 Sosiaalitoimen tehtävät suuronnettomuustilanteissa	17
2.5 Aiempi tutkimus	18
2.5.1 Suomalainen suuronnettomuustutkimus	19
2.5.2 Suuronnettomuuteen ja sosiaalipäivystykseen liittyvä sosiaalityön tutkimus Suomessa	20
2.5.3 Tutkijan esiymmärrys	23
3. Aineiston hankinta, metodologia ja analysointi	24
3.1 Tutkimuskysymykset	24
3.2 Aineiston hankinta	25
3.3 Haastateltavien taustatiedot	27
3.4 Tutkimusmenetelmät ja analyysi	28
3.4.1 Haastattelu ja sisällönanalyysi	28
3.4.2 Teemahaastattelu asiantuntijoille ja teoriaohjaava sisällönanalyysi..	30
3.4.3 Konstruktiivinen tutkimusote	32
3.4.4 Aineiston analysointi	33
3.4.5 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	35
4. Sosiaalityöntekijän perusosaaminen suuronnettomuudessa	37
4.1 Suuronnettomuussosiaalityön erot suhteessa normaaliin sosiaalipäivystystyöhön	37
4.2 Ihmisen perushoiva ja huolenpito	39
4.3 Palvelujärjestelmän tuntemus ja ohjaus- sekä neuvonta.....	41
4.4 Arviointitaidot ja selvittelykyky	43

4.5 Psykososiaalinen tuki	45
4.6 Taloudellinen tuki, lainsäädäntötuntemus ja tietojärjestelmäosaaminen .	48
5. Sosiaalityön näkymättömyys ja rooli suuronnettomuusviranomaisyhteistyössä.....	52
5.1 Sosiaalityön näkymättömyys moniviranomaisyhteistyössä.....	52
5.2 Suuronnettomuussosiaalityön rooli suhteessa muihin viranomaisiin	54
6. Sosiaalityöntekijän erityisosaaminen suuronnettomuudessa.....	58
6.1 Moniviranomaisyhteistyötaidot	58
6.2 Linjaorganisaation tilannejohtamistaidot.....	60
6.3 Vapaaehtoisten koordinointi	65
6.4 Ammatillinen kriisityön osaaminen	69
6.5 Valmius- ja varautumisaosaaminen.....	72
6.5.1 Onnettomuuksien toimintaohjeet ja tuki	74
6.5.2 Suuronnettomuusharjoitukset	75
7. Suuronnettomuussosiaalityöntekijän perus- ja erityisosaaminen.....	78
8. Pohdinta ja johtopäätökset.....	83
Lähteet.....	87
Liitteet	97
Liite 1. Elliottin malli katastrofisosiaalityön tehtävistä	97
Liite 2. Haastattelurunko	98
Liite 3. Taustatietolomake	100
Liite 4. Haastatteluun osallistuvan tiedot.....	101
Liite 5. Suuronnettomuussosiaalityöntekijän perusosaamiseen liittyvää lainsäädäntöä.....	102

” Suuronnettomuuksissa tehtävä sosiaalityö on hirveen käytännönläheistä, mielestäni siinä ollaan perussosiaalityön ytimessä, eikä sitä sen lähemmäksi voi enää päästä, ” totesi yksi haastatteleistani sosiaalityöntekijöistä.

1. Johdanto

Ihmiskunnan historiaan ovat kautta aikojen vaikuttaneet luonnon katastrofit ja erilaiset onnettomuudet. Kansainvälisessä kirjallisuudessa katastrofeiksi nimitetään sellaisia onnettomuuksia, joissa kuolonuhrien lukumäärä on yli sata ihmistä (Saari 2012, 20; Kokonaisturvallisuuden 2014, 68). Onnettomuuksia on erisuuruisia riippuen aina kyseessä olevasta tilanteesta esim. tsunami, terrori-isku, liikenneonnettomuus, tulipalo jne. Kansainvälisiä katastrofisosiaalityön julkaisuja on viime vuosina vähitellen ilmestynyt, mutta silti löytyy vain vähän tutkimuksia ja kirjallisuutta siitä, mikä ja millainen on sosiaalityön osuus onnettomuuden uhrien ja heidän läheistensä auttamisessa (Dominelli 2012a, 2). Sosiaalilainsäädäntö edellyttää kunnan sosiaalitoimea hoitamaan sosiaalipäivystyksen kautta välttämättömän avun turvaaminen onnettomuuden uhreille (STM 2008, 9, 14; SHL 2014, 29§). Sosiaalityön tutkijan Merja Rapelin (2016, 250) mukaan sosiaalityötä tarvitaan suuronnettomuuksien eri vaiheissa eriasteisten uhrien auttamiseksi, mutta itse sosiaalityöntekijöille ja muille yhteistyökumppaneille (viranomaisille, vapaaehtoisille ja kansalaisille) tämä rooli ei ole kovin selkeä.

Tämän pro gradu -tutkielman nimi on suuronnettomuudessa työskentelevän sosiaalityöntekijän perus- ja erityisosaaminen näkyväksi. Tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esille sosiaalityöntekijöiden erityisosaamisen osatekijät suuronnettomuuksissa sekä sosiaalityön rooli suuronnettomuusviranomaisyhteistyössä. Tutkimusaineisto kerättiin maaliskuussa 2018 kahden kunnan sosiaalipäivystyksistä. Haastateltavia sosiaalityöntekijöitä oli kuusi. Kyseessä on laadullinen tutkimus, jossa analysointi tehtiin teoriaohjaavan sisällönanalysoinnin avulla konstruktivisella otteella. Sosiaalityöntekijöiden suuronnettomuustyöskentely on yhteiskuntansa muovaamaa ajassa, paikallisissa käytännöissä ja lain edellytyksissä muuttuvaa toimintaa. Tutkimusaineiston analysoinnin tavoitteena oli luoda kokonaiskuva sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin pohjautuvista näkemyksistä, heidän erityisosaamisestaan suuronnettomuuksissa ja roolistaan suhteessa toisiin viranomaistoimijoihin. Tutkimus paikantuu sosiaalityön kentällä sosiaalipäivystystyöhön ja siellä tehtävään suuronnettomuussosiaalityöhön sekä viranomaisyhteistyöhön.

Sosiaalipäivystyksen rooli tulee päivystysuudistuksen (2017-2019) myötä kasvamaan osana häiriötilanteiden hallintaa ja tarve sosiaalipäivystäjien

erityisosaamisen kartoittamiselle tulee lisääntymään, jotta yhteiskunnassa voidaan sosiaalityön osalta turvata asiakasturvallisuus, osaaminen ja valmius häiriötilanteiden varalle. (kts. STM 2016).

Suuronnettomuuksia on Suomessa onneksi melko harvoin, mutta jokainen kunta on vastuussa oman kuntansa tai toimialueensa sosiaalipäivystyksestä ja näin olen myös suuronnettomuustyöstä sosiaalitoimen osalta. Edellä mainitusta syystä näin perustellun tarpeen tutkimukselleni ja sosiaalipäivystystyön erikoisosaamisen esiin tuomiselle myös muille viranomaisille, jotka onnettomuudessa työskentelevät. Aihe on myös ajankohtainen sen vuoksi, että sosiaalihuoltolain 29§ ja 33§:än on tullut muutoksia sosiaalipäivystyksen järjestämisestä. Tutkimuksesta voi olla hyötyä myös tulevaisuudessa maakunnallisissa sosiaali- ja terveydenhuollon päivystyksissä, kun pohditaan sosiaalityöntekijöiden erityisosaamista.

Sosiaalityön professori Lena Dominellin (2012b, kts. Malin 2013) mukaan sosiaalityöllä on tärkeä rooli katastrofiin vastaamisen niin sanotussa toisessa vaiheessa. Onnettomuuden ensimmäisessä vaiheessa pelastustyöntekijöiden tehtävä on pelastaa ihmiset hengenvaarasta, mutta hädänalaisista ihmisistä huolehtiminen ja mahdollisimman inhimillisten olosuhteiden turvaaminen kuuluvat sosiaalityön erityisosaamiseen. Dominellin mukaan sosiaalityö ei kuitenkaan vielä ole näkyvä toimija humanitaarisissa kriiseissä eikä se tuo tarpeeksi esiin omaa näkökulmaansa. Dominelli on sitä mieltä, että sosiaalityöllä voisi olla nykyistä enemmän annettavaa katastrofialueilla tehtävän työn suunnittelulle ja tässä voitaisiin toimia aktiivisemmin sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Sosiaalityö on jo nyt merkittävä toimija katastrofeissa, mutta ei niin näkyvä kuin se voisi olla. (Malin 2013.) Globalisoitumisen myötä ovat globaalit ongelmat, kuten ilmastomuutoksen aiheuttamat onnettomuudet, massapakolaisvirtojen liikkeet ja äärimmäinen köyhyys, siirtyneet yhteiskuntaamme myös paikallisiksi ongelmiksi, joiden kanssa sosiaalityöntekijät työskentelevät (Dominelli 2010, 609; Dominelli 2011, 430-431, 437).

Suomessa sosiaalihuollon varautumista häiriötilanteisiin ja poikkeusoloihin valvoo, johtaa ja yhteen sovittaa sosiaali- ja terveysministeriö. Varautumisen tavoitteena on turvata väestön toimintakyky ja toimeentuloturva kaikissa turvallisuustilanteissa. (STM 2008, 16.) Suuronnettomuuksissa sosiaalihuollon järjestäminen perustuu muun muassa sosiaalihuoltolakiin. Pelastuslain (2011) 46§:n mukaan sosiaalitoimi on onnettomuustilanteissa velvollinen järjestämään hätään

joutuneiden huollon, majoituksen ja mahdollisesti tarvittavan psykososiaalisen tuen (kts. STM 2008, 20).

Suomessa astui 1.1.2017 voimaan laki päivystysuudistuksesta (HE 2016). Lain tarkoituksena on uudistaa terveydenhuollon ja sosiaalihuollon päivystysjärjestelmää vuosien 2017-2019 aikana ja tiivistää alojen yhteistyötä. Uudistuksen tavoitteena on varmistaa palvelujen yhdenvertainen saatavuus, riittävä osaaminen ja keskittää ympärivuorokautinen laaja erikoisalapäivystys mukaan lukien sosiaalipäivystys kahteentoista keskussairaalaan. Tämän lisäksi myös muissa keskussairaaloissa tulee olemaan sosiaalipäivystys. Sosiaalihuoltolain 29a§ mukaan sosiaalihuollon tulee osallistua psykososiaalisen tuen antamiseen, laatia sosiaalitoimen hälytysohjeet yhdessä terveydenhuollon kanssa, osallistua varautumis- ja valmiussuunnitteluun sekä lisätä yhteistyötä alueen muiden toimijoiden kanssa häiriötilanteiden, mukaan lukien suuronnettomuuden, varalle. (STM 2016; SHL 2014, 29a§, 33a§.)

Jokainen onnettomuus tapahtuu aina yhteiskunnallisessa kontekstissa, joka luo kehykset sille, miten tapahtunut ymmärretään ja arvioidaan paikallisesti. Yhteiskunnallinen konteksti voi olla rakenteellinen, sisältäen lainsäädännön, viranomais määräykset ja periaatteet tai se voi liittyä tiettyihin kansallisiin tai alueellisiin kokemuksiin ja tämän hetkisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. (Enander, Hede & Lajksjö 2009, 142.)

Tutkimus etenee siten, että toisessa luvussa käsitellään tutkimuksen avainkäsitteet ja viitekehys sekä aiempi aiheeseen liittyvä tutkimus. Kolmannessa luvussa pureudutaan tutkimusaineiston hankintaan, metodologiaan ja aineiston analysointiin. Neljännessä luvusta alkaa aineiston analysointi ja siinä käsitellään sosiaalityöntekijän perusosaamista suuronnettomuudessa. Viidennessä luvussa tuodaan esille sosiaalityön näkymättömyys ja rooli suuronnettomuudessa suhteessa toisiin onnettomuusviranomaisiin. Kuudes luku on myös analysointiluku ja siinä käsitellään tutkimuksen kannalta tärkeää aihetta eli sosiaalityöntekijän erityisosaamista suuronnettomuudessa. Tutkimuksen seitsemäsluku on tulosluku ja viimeisestä luvusta kahdeksan ovat pohdinta ja johtopäätökset.

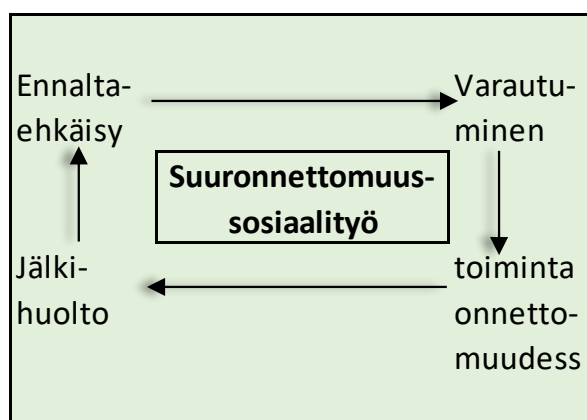
2. Avainkäsitteet, tutkimuksen viitekehys ja aiempi tutkimus

Tutkimuksen avainkäsitteitä ovat katastrofisosiaalityö, suuronnettomuus ja normaaliolojen häiriötilanne. Suuronnettomuus käsitetään tutkimuksessa normaaliolojen häiriötilanteena. Lisäksi luvussa käsitellään sosiaalipäivystyksen toimintaympäristöä, koska suuronnettomuustyötä tekevät sosiaalityöntekijät toimivat sosiaalipäivystäjinä kunnassa.

2.1 Katastrofisosiaalityö

Tässä tutkimuksessa katastrofisosiaalityön synonyyminä pidetään suuronnettomuussosiaalityötä. Sosiaalityöhön suuronnettomuuksissa on liitetty aiemmissa tutkimuksissa ja julkaisuissa muun muassa seuraavia käsitteitä: katastrofisosiaalityö (Rapeli 2016; Sadeoja 2013), suuronnettomuussosiaalityö, sosiaalinen ensiapu (Hyvönen 2010) tai sosiaalinen ensihuolto (Vapaaehtoisen 2016, 6-8). Tässä tutkimuksessa suuronnettomuudessa toimivan sosiaalityöntekijän synonyymeinä pidetään suuronnettomuussosiaalityöntekijää tai katastrofisosiaalityöntekijää.

Katastrofityötä ja niin ikään tässä tutkimuksessa suuronnettomuustyötä kuvataan usein syklillä, jossa eri toimintojen vaiheet ovat onnettomuuksien ennaltaehkäisy (mitigation), varautuminen (preparedness), toiminta onnettomuuden aikana (response), jälkihuolto ja toipuminen (recovery) (kts. Gillespie & Danso 2010, xiii: Disaster Cycle; Elliott 2010, 97).

Kuvio 1: Suuronnettomuussosiaalityö (soveltaen Gillespie & Danso 2010, xiii mallia katastrofityöstä)

Tämän tutkimuksen kannalta on tärkeintä selvittää onnettomuuden aikana tapahtuvan sosiaalityön erityisosaaminen, mutta siinä huomioidaan myös sosiaalitoimen varautuminen ja onnettomuuden jälkihuolto. Suuronnettomuudessa sosiaalipäivystys keskittyy juuri jälkihuoltoon, verrattuna ”ensilinjan” (poliisi, pelastus ja lääkintä) viranomaistoimijoihin. Sosiaalityö voi onnettomuuden uhrin kanssa jatkua vuosia, jopa uhrin koko loppu eliniän ajan, jos hän esim. invalidisoituu onnettomuudessa ja hänestä tulee vammaispalvelujen asiakas. Toisaalta sosiaalipäivystys toimii myös onnettomuuspaikalla niin sanotusti ”kentällä” ja varautuu valmiussuunnitelmin erilaisiin häiriötilanteisiin.

Koska onnettomuustyöskentely vaatii sekä uhrien laajan määrän kriisireaktioiden ymmärtämistä, on oleellisen tärkeää, että sosiaalityöntekijöiden yliopistokoulutukseen sisällytetään onnettomuus- ja kriisityönkoulutusta. Sosiaalityöntekijät tarvitsevat onnettomuus- ja kriisityön koulutusta, koskien suunnittelua, ennaltaehkäisyä, onnettomuuteen vastaamista ja jälkihoitoa sekä siihen, miten sosiaalityöntekijät implementoivat nämä asiat yksilö- ryhmä- ja paikallisyhteisötasoilla. (Cronin, Ryan & Brier 2007, 378.)

Sosiaalityön asiantuntijuudella on paljon tarjottavaa kriiseihin varautuessa, niiden aikana ja kriisien jälkihoidossa. Mikäli sosiaalityön rooli kasvaa nykyisestä tilanteesta onnettomuuksiin varautumisessa ja niiden jälkihuollossa, niin tällöin myös työskentely onnettomuuksien aikana tehostuu. (Elliott 2010, 90.)

Hyödynnän tutkimuksessa Merja Rapelin lisensiaattitutkimuksessa (2016, 256; kts. taulukko 1) muodostamaa luokittelua katastrofisosiaalityön tehtävistä, sillä siihen on koottu sosiaalityön eri tehtäviä neljän eri kategorian mukaan, jotka täydentävät toisiaan onnettomuustyöskentelyssä. Rapelin tekemä luokittelu katastrofisosiaalityön tehtävistä auttaa tässä tutkimuksessa jaottelemaan sosiaalityön tehtäviä ja osaamista eri kategorioiden alle suuronnettomuustoimintaympäristössä. Rapeli käytti tutkimuksensa taustana Elliottin (2010, 96; kts. liite 1) katastrofisosiaalityön mallia, joten käsittelen lyhyesti Elliottin interventiot katastrofisosiaalityöstä.

Elliottin (2010) mukaan katastrofisosiaalityön voi jäsentää neljään interventioon, jotka ovat: inhimilliset ja sosiaaliset interventiot sekä taloudellista osallistumista ja poliittista voimaannuttamista (osallistamista) lisäävät interventiot. (Elliott 2010, 96, 98-103). Rapelin tutkimuksen mukaan Elliottin mallista puuttuu operatiivisten

tilanteiden hallinnan ja johtamisen kannalta oleellisia tehtäviä, kuten tiedottaminen, tilanneymmärryksen luominen ja hälytysjärjestelmien organisointi (Rapeli 2016, 264).

Sosiaalinen investointi	Taloudellinen osallistaminen	Poliittinen voimaannuttaminen	Inhimillinen investointi	
<ul style="list-style-type: none"> • kotikäynnit ja jalkautuminen • autettavien tarpeiden kartoitus • ohjaus avun piiriin ja jatkohoitoon • erityisryhmien avun tarpeen huomiointi • tilapäismajoituksen ja asumisen järjestäminen • ruokatarvikkeiden ja vaatteiden jakaminen • käytännön apu • tiedon jakaminen • katastrofille altistuneiden turvallisuuden varmistaminen 	<ul style="list-style-type: none"> • yhteisöjen jälleerakennuksen ja kehittämisen tukeminen • yhteisöille tiedotus • ryhmätoiminta • järjestöjen ja muiden organisaatioiden tukeminen, jotta apu on tehokasta • vapaaehtoisten auttamistöiden ohjaus, tuki ja koordinaatio 	<ul style="list-style-type: none"> • taloudellinen tuki • työnhaun tukeminen • vakuutus-korvauksien ja tukien hakemisessa avustaminen • lahjoittajien avun kanavoiminen • toimeentulon lähteiden kehittäminen yhteisöjen kanssa • mikrolainojen edistäminen 	<ul style="list-style-type: none"> • avun saajien aktivoiminen ja tuki etujen ajamiseen • päätöksenteon ja johdon tuki, jotta haavoittuvimpien väestönsien avun ja tuen tarve huomioidaan • vaikuttaminen avun saamisen ehtoihin, jotta eniten apua tarvitsevat saavat tukea • konfliktien välittäminen yhteisöjen ja hallinnon välillä • koordinaatio ja johtaminen • moniammatillinen yhteistyö 	<ul style="list-style-type: none"> • psyko-sosiaalinen tuki • traumatyö • surutyö • perheiden yhdistäminen • tuki uhrin-tunnistuksessa • tuki hautajaisjärjestelyissä • auttava puhelin psykososiaalisen tuen välineenä

Taulukko 1: Sosiaalityön tehtävät katastrofitilanteissa (Rapeli 2016, 256; Elliottin 2010, 96 mallia hyödyntäen, kts. liite 1)

Elliott (2010) tuo esiin sosiaalisen investoinnin (social investment) interventiossa muun muassa ihmisten perustarpeiden turvaamisen ja materiaalisen avustamisen sekä erityisohjelmin haavoittuvimmille väestöryhmille avun saannin takaamisen. Sosiaalisilla investoinneilla lisätään ihmisten toimintakykyä ja osallisuutta, jolloin esimerkiksi infrastruktuurin rakentaminen, asuntokannan turvaaminen, kestävän kehityksen suosiminen ja koulutus lisäävät yhteistä sosiaalista pääomaa. Sosiaalisen pääoman lisäämisen avulla pyritään vähentämään ihmisten haavoittuvuutta yhteiskunnassa. (Elliott 2010, 95-96.)

Taloudellisen osallistamisen (economic participation) interventiossa pyritään sosiaalityön keinoin työllistämään ja osallistamaan heikosti toimeentulevia ihmisiä heille mielekkääseen toimintaan. Taloudellisen tuen keinoin voidaan auttaa yksittäistä ihmistä tai yhteisöä selviytymään kriiseistä. Sosiaalityön keinoin voidaan taloudellisesti tukea yhteiskunnan köyhimpiä ja auttaa onnettomuuden uhreja

integroitumaan takaisin työmarkkinoille. (Elliott 2010, 96, 99-100; Rapeli 2016, 252.)

Katastrofitilanteissa poliittinen voimaannuttaminen (political empowerment) edustaa Rapelin (2016, 252) mukaan rakenteellista sosiaalityötä. Tällöin sosiaalityö tukee marginaalissa olevia ihmisiä, jotka kokevat sosiaalista syrjintää ja olevansa yhteiskuntajärjestelmän ulkopuolella. Sosiaalityö pyrkii poliittisella voimaannuttamisella lisäämään niin marginaalissa olevien ihmisten tietoa oikeuksistaan kuin vaikuttamaan poliittiseen päätöksentekoon heikompiensa puolesta ja näin ollen sosiaalinen oikeudenmukaisuus ja ihmisoikeudet ovat interventiossa tärkeässä roolissa. (Elliott 2010, 95-96, 101-102.)

Inhimillisen investoinnin (human investment) interventiolla sosiaalityö pyrkii lisäämään niin yksilöiden, perheiden kuin yhteisöjen resilienssiä kriisien ja onnettomuuksien varalle. Mielenterveys- ja psykososiaalisen tuen -palvelut, ihmisten valtaistaminen ja vahvuuksien tukeminen lukeutuvat nykypäivän sosiaalityön käytäntöihin inhimillisissä investoinneissa. Onnettomuudessa sosiaalityö antaa tukea perheen yhdistämisessä ja uhrintunnistamisessa. Onnettomuuteen joutuneiden työntekijöiden tukeminen ja koulutus lukeutuvat myös inhimillisiin investointeihin. (Elliott 2010, 96, 102-103.)

Tutkimukseni paikantuu Suomen sosiaalipäivystystyön osaamiseen suuronnettomuuksissa, ja tarkoitukseni on mallintaa suomalainen suuronnettomuussosiaalityön osaaminen ja verrata sitä Rapelin (2016, 256) katastrofisosiaalityön tehtävät luokitteluun. Toisaalta Rapeli tuo esiin kirjallisuuskatsauksen myötä sosiaalityön tehtäviä katastrofitilanteissa kansainvälisesti ja tässä tutkielmassa keskitytään tarkastelemaan osaamista ja tehtäviä Suomen suuronnettomuussosiaalityön kontekstissa, joten mallit eivät ole suoraan toisiinsa verrattavissa. Päätin kuitenkin valita Rapelin tutkimuksen katastrofisosiaalityön tehtävistä, sillä se oli lähellä tämän tutkimuksen aihetta, muuten vähän tutkitusta aihepiiristä. Käytän aineiston analysoinnissa myös Rapelin Suomea käsitteleviä sosiaalityön tutkimuksia ja muita sosiaalityön tuoreita tutkimuksia liittyen sosiaalipäivystystyöhön.

2.2 Suuronnettomuus on normaaliolojen häiriötilanne

Suuronnettomuuden (major accident; disaster; catastrophe) kriteereinä Suomessa on totuttu pitämään sellaisia onnettomuuksia; joissa loukkaantuneita on

kymmeniä; kuolonuhreja on lukuisia; joissa kuolemanvaara uhkaa lukuisia, mutta myönteiset olosuhteet estivät suuronnettomuuden; tai joissa taloudelliset menetykset ovat mittavia. Suuronnettomuus voi olla mikä tahansa: tulipalo, auto- tai junaonnettomuus, lentokoneonnettomuus, räjähdys, säteily, ampumisvälikohtaus tai muu onnettomuus, jossa jokin edellä mainituista kriteereistä täyttyy. Suuronnettomuudet jaetaan keskihakuisiin ja keskipakoisiin onnettomuuksiin. Keskihaakuinen onnettomuus koskettaa maantieteellisesti rajattua aluetta ja sen asukkaita (esim. räjähdys- tai säteilyonnettomuus). Keskipakoisten onnettomuuksien vaikutukset heijastuvat puolestaan laajalle ympäri maata (esim. liikenneonnettomuudet, joissa uhrit ovat ympäri maata). Useimmat Suomessa tapahtuneet suuronnettomuudet ovat luonteeltaan olleet keskipakoisia onnettomuuksia. (Saari 2012, 20-21.)

Suuronnettomuudella tarkoitetaan turvallisuustutkintalain (2011, 2§) mukaan onnettomuutta, jota on kuolleiden tai loukkaantuneiden taikka ympäristöön, varallisuuteen tai omaisuuteen kohdistuneiden vahinkojen määrän taikka onnettomuuden laadun perusteella pidettävä erityisen vakavana. Käytännössä suuronnettomuuden todellisten kriteerien määrittäminen on hyvin vaikeaa, koska paikallisesti käytettävissä olevat resurssit vaihtelevat oleellisesti ympäri Suomea. Suuronnettomuudelle on tyypillistä, että niiden pelastustoimet eivät ole hallittavissa päivittäisen perusvalmiuden toimintamalleilla ja voimavaroilla. Terveystieteiden näkökulmasta suuronnettomuuksissa hoitoa tarvitsevien määrä on suurempi ja tarve ylittää tavanomaisen ensihoitovalmiuden. Suuronnettomuuden määrittämisen osalta on tärkeää huomioida se, että jokin onnettomuus saattaa yhden viranomaisen mukaan olla hoidettavissa päivittäistoiminnan resursseilla ja toisen viranomaisen mukaan ei, koska määritelmät poikkeavat toisistaan. (Ekman 2015, 10-11.)

Suuronnettomuus uhkaa yksilön (uhrin) olemassaoloa, ihmisarvoa, identiteettiä ja turvallisuutta. Suuronnettomuuden vaikutukset tuntuvat niin yksilötasolla kuin yhteisössä ja joskus jopa yhteiskunnassa pitkään itse tapahtuman jälkeen. Onnettomuudet tapahtuvat usein yllättäen niin, että ne eivät ole hallittavissa normaalein resurssein. Sodan jälkeiset Suomea kohdanneet suuronnettomuudet ovat olleet keskenään hyvin erilaisia ja vaikeasti ennakoitavia ja harjoiteltavia. Psykososiaalista tukea ja palveluita järjestetään suuronnettomuuden seuraamusten,

kuten psyykkisen stressin, rajoittamiseksi. Psykososiaalinen tuki sisältää sosiaalityön ja palvelut, psyykkisen tuen sekä uskonnollisten yhteisöjen tarjoaman hengellisen tuen. (Haravuori, Suomalainen, Turunen & Viheriälä 2016, 707-708.)

Tutkimuksessa suuronnettomuus ymmärretään onnettomuutena, jossa loukkaantuneita on useita tai kuolonuhreja on lukuisia tai kuolemanvaara uhkaa lukuisia ihmisiä, mutta myönteiset olosuhteet estivät suuronnettomuuden tai joissa taloudelliset menetykset ovat mittavia, ja joka edellyttää sosiaalitoimelta lisäresursseja sekä viranomaisyhteistyötä. Eli suuronnettomuutena pidetään onnettomuutta, jossa oli lukuisia uhreja tai kuolemanvaara uhkasi monia ja tilanne ei ollut sosiaalipäivystyksessä hoidettavissa päivittäisresursseilla sekä tilanne edellytti moniviranomaisyhteistyötä. Tässä tutkimuksessa suuronnettomuus rajaa ulkopuolelleen sosiaalipäivystyksessä tapahtuneet yksittäiset lastensuojelutapaukset ja perheväkivaltatilanteet.

Sosiaalitoimen valmiussuunnitteluoppaan mukaan (STM 2008, 11) normaalioloiksi kutsutaan tilannetta, jossa esiintyviä uhkia voidaan ehkäistä ja torjua sosiaalitoimen viranomaisten säännönmukaisin toimivaltuuksin ja resurssein. Normaalioloissa sosiaalitoimen vastuulla on erilaisten uhkien ehkäisy, torjunta ja hallinta sekä tilanteista toipuminen.

Normaaliolojen häiriötilanteeksi kuvataan puolestaan tilannetta, joka vaarantaa väestön turvallisuutta ja yhteiskunnan toimivuutta. Tilanne (esim. suuronnettomuus) voi tällöin vaatia viranomaisilta erityisiä, tavanomaisesta poikkeavia toimia. Sosiaalitoimen on kyettävä nopeasti tehostamaan omaa toimintaansa ja yhteistyötään muiden tahojen (kuten muiden viranomaisten, paikallisten vapaaehtoisjärjestöjen tai seurakunnan) kanssa. Häiriötilanteita voivat olla esimerkiksi sähkönjakelun pidempiaikainen katkeaminen, iso liikenneonnettomuus tai säätilan aiheuttama suuri tuho. Häiriötilanteet voivat sosiaalitoimessa aiheuttaa esimerkiksi määrärahojen uudelleen kohdentamista, henkilöstöjärjestelyjä ja muiden lisäresurssien osoittamista. Keskeistä häiriötilanteissa toimimisessa on johdamedellytysten turvaaminen ja yhteistoiminnan tehostaminen muiden toimijoiden kanssa. Häiriötilanteessa korostuvat tilannekuvan muodostaminen, ylläpitäminen, analysointi ja välittäminen tilannekuvatietoja tarvitseville toimijoille. Häiriötilanteissa on tiedotettava aktiivisesti tilanteesta, viranomaisten toiminnasta sekä toimintaohjeista väestölle, muille viranomaisille ja toimijatahoille. Normaaliolojen

ja häiriötilanteiden erottaminen toisistaan voi olla hankalaa. Tarkka rajanveto ei kuitenkaan ole oleellista. Varautuminen tulee ymmärtää laajasti, niin että se on osa normaaleja työtehtäviä, jotka parantavat turvallisuutta niin normaalioloissa, häiriötilanteissa kuin poikkeusoloissa. (STM 2008, 11.) Tutkimuksessa suuronnettomuus ymmärretään normaaliolojen häiriötilanteeksi, eikä poikkeusolona, sillä poikkeusoloksi ymmärretään valmiuslain (2011, 3§) mukaan erityisen vakava suuronnettomuus ja sen välitön jälkitila.

2.3 Sosiaalipäivystys ja palvelun laatu

Helsingin lähiöissä alettiin tekemään virka-ajan ulkopuolista päivystävää ensi-huoltotyötä 1960-luvulta alkaen. Suomalaisen sosiaalipäivystyksen juuret ovat 1980-luvun lopulta, kun Helsinki, Lahti, Tampere ja Porvoo käynnistivät ensimmäisinä sosiaalipäivystystoimintaa (Hauvala 2012, 25: Soine-Rajanummi & Kontinen 2005, 7). Sosiaalipäivystys on silti vielä melko uutta toimintaa, sillä valtio edellytti kuntia järjestämään sosiaalipäivystyksen vuoteen 2007 mennessä, joten sen toiminta on muotoutunut valtakunnallisena toimijana vasta 2000-luvulla (HE 2014, 37). Edellä mainitusta syystä myös sosiaalipäivystysviranomaisen on myös melko uusi toimija ja sen vuoksi ehkä myös yleisesti melko tuntematon viranomaisen.

Tässä luvussa käsittelen lyhyesti sosiaalipäivystyksen järjestämisen taustalla olevan lain ja asetuksen päivystysuudistuksesta, koska ne auttavat ymmärtämään sosiaalipäivystykseen liittyviä muutoksia ajassamme. Lisäksi tuon esille lakien kautta sosiaalityön palvelun laadun, koska se liittyy toiseen tutkimuskysymykseeni.

Sosiaalihuoltolain (2014) 29§:n mukaan sosiaalipäivystys on järjestettävä ympärivuorokautisesti kiireellisen ja välttämättömän avun turvaamiseksi kaiken ikäisille. Päivystys on toteutettava siten, että palveluun voi saada yhteyden ympäri vuorokauden ja kiireelliset sosiaalipalvelut voidaan antaa siten, kuin laissa säädetään. Lain mukaan päivystävissä yksiköissä on oltava riittävät voimavarat ja osaaminen, jotta palvelun laatu ja asiakasturvallisuus toteutuvat. Sosiaalipäivystystä toteutettaessa on toimittava yhteistyössä ensihoitopalvelun, terveydenhuollon päivystyksen, poliisin, pelastustoimen, hätäkeskuksen ja tarpeen mukaan muiden toimijoiden kanssa.

Sosiaalipäivystys voidaan järjestää monin eri tavoin, vaikka usein se järjestetään usean kunnan yhteistyönä. Sosiaalityöntekijät voivat päivystää päivystysyksiköissä tai kotonaan varallaolijoina. Sosiaalipäivystys on Ruokojan mukaan (2015, 250-251) osa sosiaali- ja terveystoimen viranomaistasoista päivystystoimintaa, ja sen rooli on kuntien sosiaalitoimen valmiussuunnitelmissa keskeinen. Häätäkeskuksen tehtävä on tukea sosiaalipäivystyksen toimintaa ja välittää sille kuuluvia tehtäviä. Sosiaalipäivystyksissä on maanlaajuisesti laajasti käytössä VIRVE-viranomaisverkon radiot. Monissa kunnissa sosiaalipäivystykseen saa yhteyden vain hätäkeskuksen kautta. Muut viranomaiset ja asiakkaat sekä heidän läheisensä voivat ottaa yhteyttä sosiaalipäivystykseen joko suoraan tai hätäkeskuksen kautta, jos he arvioivat jonkin henkilön tai perheen olevan sosiaalitoimen palvelujen tarpeessa. (Ruokojä 2015, 251.)

Sosiaalihuollon ja terveydenhuollon päivystysjärjestelmä uudistetaan ja sen toimeenpano toteutetaan asteittain vuosina 2017-2019. Erikoissairaanhoidon kootaan suurempiin yksiköihin, jolla pyritään varmistamaan palvelujen yhdenvertainen saatavuus, voimavarat ja riittävä osaaminen. Laajin erikoisalapäivystys järjestetään 12 ympärivuorokautisen laajan yhteispäivystyksen yksikössä (Helsingin ja Uudenmaan, Varsinais-Suomen, Satakunnan, Pirkanmaan, Päijät-Hämeen, Etelä-Karjalan, Pohjois-Karjalan, Pohjois-Savon, Keski-Suomen, Etelä-Pohjanmaan, Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin). Loput keskussairaalat jatkavat perusterveydenhuollon ja erikoissairaanhoidon yhteispäivystystä, johon lisätään sosiaalipäivystys. (STM 2016.) Parhaillaan meneillä oleva sosiaali- ja terveydenhuollon päivystysuudistus tulee muuttamaan sosiaalipäivystysten toimintaa ja vaikuttamaan maakunnallisten päivystysyksiköiden resursseihin ja osaamispohjaan. Vuonna 2017 alussa voimaan tullut sosiaalihuoltolain 29a§ edellyttää sosiaalipäivystykseltä ja terveydenhuollolta yhteistyötä ja 33a§ edellyttää sosiaalipalveluilta erityisosaamista palvelun laadun ja asiakasturvallisuuden varmistamiseksi.

Koska tutkimuksen toinen tutkimuskysymys liittyy siihen, mitä erityisosaamista sosiaalipäivystyksessä työskentelevällä sosiaalityöntekijällä tulisi olla, jotta palvelun laatu ja asiakasturvallisuus toteutuvat suuronnettomuudessa, niin käsittelemme lyhyesti sosiaalityön palvelun laatuun ja asiakasturvallisuuteen liittyviä lakeja. Suomen perustuslaki (1999, 19§) takaa jokaiselle oikeuden välttämättömään

toimeentuloon ja huolenpitoon ihmisarvoisen elämän edellyttämän turvan saavuttamiseksi, jos henkilö ei siihen itse kykene. Oikeus huolenpitoon on niin sanottu vähimmäissuoja, joka yhteiskunnan on kaikissa olosuhteissa, myös suuronnettomuudessa, taattava. Tämä edellyttää ihmisarvoisen elämän edellytykset turvaavien palvelujen järjestämistä. Perustuslaki velvoittaa julkista valtaa turvaamaan jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut, myös suuronnettomuustilanteessa. Palvelun riittävyttä arvioitaessa pidetään riittävänä palvelutasoa, joka luo ihmiselle edellytykset toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä. (HE 2014, 10-11.) Sosiaalihuollon valtakunnallinen lupa-, ohjaus- ja valvontaviranomainen on Valvira. Aluehallintoviranomainen (AVI) valvoo muun muassa kunnallisen sosiaalihuollon toimintaa ja palveluja ja tavoitteena on laadukkaiden sosiaalihuollon palveluiden turvaaminen väestölle. Sosiaalihuollon valvonta asioissa AVI toimii yhteistyössä sosiaali- ja terveysministeriön ja valvontaviraston (Valvira) kanssa. (Aluehallintoviranomainen 2018.) Sosiaalitoimen palvelulaadun ja sisällön valvonta tapahtuu ensisijaisesti omavalvonnalla (Valvira 2015, 6). Sosiaalitoimi varmistaa omaa palvelun laatuaan muun muassa sosiaalihuoltolain (2014, 47-49§) mukaisesti, jossa on maininta myös riittävästä sosiaalitoimen henkilöstöresursseista.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000, 1§, 4§, 23§) lain tarkoitus on edistää asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja siihen, että asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Edellä mainitun lain mukaan sosiaalihuollon laatuun tai siihen liittyvään kohteluunsa tyytymättömällä asiakkaalla on oikeus tehdä muistutus sosiaalihuollon viranhaltijalle.

Lisäksi asiakkaan saamaan sosiaalihuollon palvelun laatuun ja asiakasturvallisuuden viitataan laissa sosiaalihuollon ammattihenkilöistä (2015, 1§), jonka tarkoitus on varmistaa se, että sosiaalihuollon ammattihenkilöstöllä on riittävä koulutus, pätevyys ja valmiudet hoitaa työtään, myös suuronnettomuuksissa.

Kemppaisen ja Saastamoisen (2017, 75) mukaan sosiaalipäivystyksessä toimitaan viranomaisroolissa ja käytetään vahvasti julkista valtaa, jolloin valtuutus ja perusteet omalle työlle tulevat lainsäädännöstä, kuten esimerkiksi sosiaalihuoltolaista (1301/2014), lastensuojelulaista (417/2007), hallintolaista (434/2003) ja laista viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999). Sosiaalipäivystystyössä

korostuvat lainsäädäntöön liittyvät asiat, kun sosiaalipäivystys on sosiaalihuollon palvelujärjestelmässä viimesijaisin toimija.

2.4 Sosiaalitoimen tehtävät suuronnettomuustilanteissa

Onnettomuustilanteet aiheuttavat usein sosiaalipalvelujen tarvetta niin välittömästi kuin pitkällä aikavälillä. Onnettomuus- ja kriisitilanteessa tapahtuu suuria muutoksia, jotka vaikuttavat ihmiselämän perusedellytyksiin. Sosiaalihuoltolain mukaan asiakkaalla (kunnan asukkaalla tai kunnassa tilapäisesti oleskelevalla) on oikeus saada kiireellisissä tapauksissa arvio sosiaalipalvelujen tarpeestaan. Sosiaalityö kuuluu psykososiaalisen tuen kokonaisuuteen ja sosiaalityö korostaa ihmisen, tässä tutkimuksessa suuronnettomuusuhrien, mahdollisuuksia toimia ja selviytyä arjessaan. Onnettomuuksien yhteydessä sosiaalityön tehtävä on turvata asiakkaan perusarvot muuttuneessa tilanteessa: asuminen, toimeentulo, kotona selviytyminen, lastenhoito jne. Onnettomuustilanteessa kunnat ja niiden sosiaalitoimet joutuvat usein tekemään laajaa yhteistyötä muiden viranomaisten ja vapaaehtoisjärjestöjen kanssa, sillä uhrin voi olla monilta eri paikkakunnilta. Onnettomuustilanteessa päivystävän sosiaaliviranomaisen on arvioitava hälytyksen saatuaan kiireellisen sosiaalipalvelujen tarve ja tarvittaessa laajennettava omaa valmiuttaan. (Ruokoja 2015, 250-251.)

Suuronnettomuustilanteissa sosiaalitoimen tehtäviä käytännössä ovat evakuoinnissa avustaminen, perushuolto ja majoittaminen sekä muut sosiaalipalvelut. Häntään joutuneiden majoittaminen ja huoltaminen ovat yleistä tulipalojen yhteydessä. Sosiaalipäivystäjä voi toimeentulolain mukaan taloudellisesti tukea henkilöitä tai perheitä kiireellisissä onnettomuustilanteissa. Suuronnettomuuksien varalta kunta on yleensä sopinut yhteistyöstä Vapaaehtoisen pelastuspalvelun, Suomen Punaisen Ristin paikallisosaston tai seurakunnan kanssa, jolloin tarvittavaa apua ja tukea voidaan järjestää nopeasti suurellekin ihmismäärälle. Suuronnettomuustilanteissa haasteena on usein se, että avun järjestämisessä tulee arvioida onnettomuuden uhrien yksilölliset tarpeet. Onnettomuuden uhriksi voi joutua myös heikossa yhteiskunnallisessa asemassa oleva henkilö, jolloin hänen erityistarpeen huomioimisessa ja täyttämässä sosiaalitoimen rooli on tärkeä. Lapset ovat erityisen haavoittuva väestöryhmä, ja heillä on oikeus erityiseen suojeluun muun muassa onnettomuustilanteissa. Kiireellistä lastensuojelutyötä

voidaan tarvita onnettomuustilanteissa, jos esim. lapsen molemmat vanhemmat ovat menehtyneet äkillisesti. Tällöin sosiaaliviranomainen arvioi lapsen tilanteen ja järjestää lapsen hoidon esim. hänen läheistensä luona. Lastensuojelulain mukaan myös muilla viranomaisilla on velvollisuus viipymättä ilmoittaa sosiaaliviranomaiselle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jolla on hoidon tai huolenpidon tarvetta tai jos olosuhteet vaarantavat lapsen kehityksen. Sosiaali-toimella ja sen palveluilla on tärkeä rooli suuronnettomuuden jälkihoidon suunnitelussa ja toteuttamisessa. Onnettomuudessa vakavasti loukkaantuneet saattavat tarvita sosiaalitoimen palveluja lopun elämänsä. Onnettomuuden uhrin tarvitsevat usein myös arkielämän tukea, käytännön apua, ohjausta ja neuvontaa. (Ruokoja 2015, 251-253.) Onnettomuudessa psyykkisen trauman kokeneen lapsen ja nuoren ensiapu sisältää: yksilöllisten tarpeiden selvittämisen, vanhempiin yhteyden palauttamisen, läsnä olevan kuuntelemisen ja turvallisuuden tunteen vahvistamisen sekä voimakkaiden stressireaktioiden rauhoittamisen. (Haravuori, Suomalainen, Turunen & Viheriälä 2016, 707, 724.)

Sadeoja (2013) nostaa gradussaan suomalaisen sosiaalityön tärkeimmiksi tehtäviksi katastrofeissa (poikkeusoloissa) vaatetuksen, ruokahuollon, tilapäisen majoituksen ja välttämättömän toimeentulon turvaamisen. Psykososiaalisen tuen järjestäminen kuuluu sosiaalitoimelle yhdessä terveydenhuollon ja vapaaehtoisten kanssa. Katastrofitilanteissa erityistä huomiota tulee kiinnittää lasten, vammaisten ja vanhusten tukemiseen. Sosiaalitoimen tehtäviin kuuluvat myös lastensuojeluun liittyvät toimet esim. uhrintunnistuksessa ja perheenyhdistämistilanteissa. (Sadeoja 2013, 33, 39.) Sosiaalitoimen on myös tehtävä kiinteää yhteistyötä vapaaehtoisorganisaatioiden kanssa (STM 2008, 21-22).

2.5 Aiempi tutkimus

Tuon tässä luvussa esille suomalaiset suuronnettomuustutkimukset, jotka ovat relevantteja tämän tutkimuksen osalta. Lisäksi tuon esille sosiaalityön tutkimusta, joka liittyy tähän tutkimukseen sosiaalipäivystyksen, sosiaalitoimen varautumisen tai katastrofisosiaalityön osalta.

2.5.1 Suomalainen suuronnettomuustutkimus

Pihkala (2014) on tehnyt opinnäytetyön Sosiaalipäivystyksen toiminnasta suuronnettomuusharjoituksessa meriolosuhteissa. Tutkimuksessa analysoitiin suuronnettomuudessa sosiaalipäivystyksen toimintaan koskevia palautteita. Tutkimustuloksissa sosiaalipäivystyksen henkilöstö ei ollut merkittävästi huomionut erilaisten väestöryhmien erityistarpeita suuronnettomuusharjoituksessa. (Pihkala 2014, 33.) Lehtonen (2016, 80) on puolestaan tutkinut opinnäytetyössään psykososiaalisen tuen johtamista sosiaali- ja terveysalalla. Lehtonen päätyi johtopäätöksissään siihen, että sosiaali- ja terveysviranomaisten, vapaaehtoisten ja kirkon välisessä yhteistyössä on edelleen psykososiaalisen tuen osalta kehitettävää. Edellä mainitut tutkimukset käsittelevät suuronnettomuussosiaalityötä tietystä näkökulmasta, kun tämä tutkimus puolestaan kokoaa suuronnettomuussosiaalityön osaamisen eri osatekijät.

Suuronnettomuuksista Estonian onnettomuutta on tutkinut Eija Palosaari (1999) psykologian väitöskirjassaan. Hän tutki onnettomuutta pelastustyöntekijän kannalta ja tavoitteli suomalaista tietoa coping-ilmioistä katastrofin yhteydessä. Tuija Turunen (2014a) esitteli puolestaan psykologian väitöskirjassaan Kauhajoen koulusurmien jälkihoidon traumateoreettisen pohjan ja analysoi akuutin ja pitkäkestoisen psykososiaalisen tuen perustana olevien kansallisten ja kansainvälisten suositusten toteutumista. Tässä tutkimuksessa hyödynnettiin Palosaaren ja Turusen suuronnettomuuksiin liittyviä väitöskirjoja ammatillisen kriisityön osalta.

Tutustuessani Suomessa tapahtuvia onnettomuuksia käsittelevään kirjallisuuteen huomasin, että suurin osa kirjallisuudesta ja aiemmista tutkimuksista on psykologien tai ensihoitohenkilöstön kirjoittamia. Onnettomuustilanteista julkaistua kirjallisuutta tai tieteellistä tutkimusta vaikutti sosiaalityön näkökulmasta Suomessa olevan hyvin vähän.

Suomessa onnettomuustutkintaa tekee Onnettomuustutkintakeskus ja heidän tutkimuksen tarkoituksena on yleisen turvallisuuden lisääminen, vaaratilanteiden ja onnettomuuksien ehkäiseminen sekä onnettomuustilanteista aiheutuvien vahinkojen torjuminen. Onnettomuustutkintakeskus tutkii ja raportoi myös psykososiaalisen tuen osuutta onnettomuuksissa, joka tässä tutkimuksessa liittyy suuronnettomuussosiaalityöhön. Turvallisuustutkinnan tarkoituksena on selvittää puolueettomasti onnettomuuksiin liittyvien tapahtumien kulku, syyt ja seuraukset sekä tehdyt pelastustoimet ja viranomaisten toiminta.

Onnettomuustutkintakeskus, sisäministeriö ja oikeusministeriö tutkivat ja julkaisivat onnettomuuksiin liittyviä raportteja. (Onnettomuustutkintakeskus; turvallisuustutkintalaki 2011, 1§.)

Tutkimuksessani on tärkeintä ymmärtää sosiaalityön osaaminen suuronnettomuuskontekstissa, suomalaisessa yhteiskunnassa osana moniviranomaisyhteistyötä, määräyksien ja lakien edellytyksiä, mutta silti erityisosaajien aspektista, heidän itsensä tuottamina. Tämän vuoksi en käsittele laajemmin kansainvälisiä tutkimuksia sosiaalityön tehtävistä suuronnettomuuksissa, koska niistä on jo yhteenvetoja Sadeojan ja Rapelin tutkimuksissa ja onnettomuudet ovat aina kontekstisidonnaisia yhteiskuntaan, aikaan, paikkaan ja ihmisten aiempiin kokemuksiin pohjautuvia.

2.5.2 Suuronnettomuuteen ja sosiaalipäivystykseen liittyvä sosiaalityön tutkimus Suomessa

Viime vuosina kansainväliseen sosiaalityön keskusteluun on tullut sosiaalityön tehtävät onnettomuustilanteisiin varautumisessa, niiden hoitamisessa ja jälkihoitossa. Tutkijoiden mukaan sosiaalityöllä tulisi olla vahvempi rooli katastrofityössä niin kansallisesti kuin kansainvälisesti. (Rapeli 2016, 248; Dominelli 2012a, 2-3, 200; Elliott 2010, 89.)

Sosiaalipäivystysuudistuksen aikana on ilmestynyt viime vuonna kaksi sosiaalityön pro gradu- tutkielmaa, jotka liittyvät sosiaalipäivystystyöhön. Kankare (2017) tutki sosiaalityöntekijän tekemää akuuttia kriisityötä sosiaalipäivystyksessä. Kempainen ja Saastamoinen (2017) tutkivat puolestaan sosiaalipäivystyksen työorientaatioita kriisityön näkökulmasta. Edellä mainitut tutkimukset paikantuvat yleensä sosiaalipäivystystyöhön kriisityön näkökulmasta, kun tämä tutkimus puolestaan paikantuu sosiaalipäivystystyössä sosiaalityöntekijöiden suuronnettomuustyöskentelyn erityisosaamiseen sekä viranomaisyhteistyöhön. Viittaan tutkimuksessa edellä mainittuihin tutkielmiin, sillä tutkimukset ovat tuoreita ja niissä on haastateltu sosiaalipäivystyksessä toimineita sosiaalityöntekijöitä samoin kuin tässä tutkimuksessa.

Katastrofisosiaalityöstä on hyvin rajallisesti tutkimusta Suomessa ja Pohjoismaissa (Rapeli 2017b, 13). Suomessa vain muutama ihminen (Rapeli 2017b; Sadeoja 2013) on tehnyt katastrofitalanteista tutkimusta sosiaalityön näkökulmasta,

mutta he ovat keskittyneet aiheeseen liittyviin ulkomaisiin artikkeleihin ja viranomaismääräyksiin eli tekstiaineistoihin.

Sadeoja on tehnyt sosiaalityön pro gradun (2013) sosiaalityöstä katastrofitilanteissa. Hän käsittelee katastrofitilanteissa tapahtuvaa sosiaalityötä sosiaalityön asiantuntijuuden kautta. Aineistona Sadeoja on käyttänyt tieteellisiä artikkeleita, viranomaisohjeita ja raportteja Isosta-Britanniasta, Israelista ja Suomesta. Analyysissään Sadeoja tuo esiin neljä asiantuntijuuden kategorioita, joiden kautta hän määrittelee katastrofisosiaalityötä. Hänen valitsemansa asiantuntijuuden kategoriat olivat: sosiaalityön tehtävät, sosiaalityön rooli moniammatillisessa yhteistyössä, sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen suhde sekä koulutus ja sosiaalityön arvostus ja ammatti-identiteetti. (Sadeoja 2013, ii, 2 ja 50.) Sadeojan tutkimus otettiin sen vuoksi tutkimukseen, koska näin tärkeäksi tuoda esiin Sadeojan löydökset suomalaisen (poikkeusolojen) katastrofisosiaalityön tehtävistä. Tässä tutkimuksessa myös selvitettiin suuronnettomuussosiaalityön tärkeitä tehtäviä (häiriötilanteessa) ja ne on esitetty luvussa 4.2.

Hyvönen on tehnyt sosiaalityön pro gradu -tutkielman (2010, 1, 82-93) sosiaalisesta ensiavusta ja viranomaisyhteistyöstä onnettomuustilanteissa. Hyvönen käytti tutkimusaineistona erään kunnan valmiussuunnitelmia ja onnettomuusraportteja parin vuoden ajalta. Parantamisen varaa hän oli löytänyt kunnan valmiussuunnittelussa pienempien onnettomuuksien varalle ja suuronnettomuuksissa eri auttajatahojen työnjaossa ja työkuviin selkiyttämisessä. Hyvösen tutkimien onnettomuusraporttien mukaan sosiaalityön kannalta on jonkin verran toimivaa käytäntöä, mutta edelleen paljon kehitettävää onnettomuustyöskentelyssä.

Vaininen (2011, 7, 206-209) tutki sosiaalityön väitöskirjassaan sosiaalityöntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden käsityksiä sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden ammatillisesta toiminnasta 2000-luvun alussa. Hän löysi viisi sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijän ammatti-identiteettiä, joista yksi oli sosiaalisen kriisityön identiteetti. Vaininen liittää sosiaalityön akuutiksi kriisityöksi kentällä pääasiassa kotihälytystilanteet muun muassa kiireelliset perheväkivaltatilanteet, lasten huostaanoton tarpeen ja yksityishenkilön talon tulipalot, jotka eivät puolestaan lukeudu tämän tutkimuksen suuronnettomuuskontekstin piiriin.

Merja Rapelin (2016, 249; kts. taulukko 1) sosiaalityön lisensiaattitutkimus käsittelee integroivan kirjallisuuskatsauksen avulla sosiaalityötä ja katastrofitilanteita

kansainvälisissä tutkimuksissa. Hän määritteli tutkimuksessaan sosiaalityön roolia ja tehtäviä katastrofitilanteissa ja toi esille suosituksia, joita katastrofisosiaalityön kehittämiseksi on annettu. Rapeli sovelsi teorialähtöistä sisällönanalyysiä valittujen kolmenkymmenen ulkomaisen artikkelin sisältöjen analysoinnissa ja luokittelussa. Hän analysoi integroivan kirjallisuuskatsauksen tulokset Elliottin (2010) katastrofisosiaalityön interventiomallin mukaisesti. Rapelin tutkimuksen mukaan tärkeimmiksi interventioiksi katastrofisosiaalityössä nousivat sosiaalisen investoinnin ja inhimillisen investoinnin interventiot. Rapelin mukaan (2016, 259, 264) monessa tutkimusartikkelissa oli esitetty suositus katastrofisosiaalityön opetuksen kehittämisestä. Vaikka sosiaalityö on perustaltaan normaaliolojen kriisityötä, on katastrofitilanne paljon kaoottisempi, viranomaisten määrä suurempi ja asiakkaiden auttaminen vaatii enemmän suru- ja traumatyötä.

Väitöskirjassaan Rapeli (2017c, 72) tutki muun muassa Suomen sosiaalitoimien (N=255) varautumista häiriötilanteissa. Hän käytti tutkimusaineistonaan kuntien valmiussuunnitelma-asiakirjoja, jotka kattoivat 84% Manner-Suomen kuntien sosiaalitoimien valmiussuunnitelmista. Rapelin väitöstutkimusta hyödynnän tarkasteltaessa sosiaalipäivystyksen valmiutta ja sosiaalityöntekijöiden valmius- ja varautumisosaamista.

Tutkimuksen teoriapohja rakentuu Rapelin katastrofisosiaalityön tehtävien luokitteluun (2016, 256) ja tieteellisten artikkelien pohjalle, joita tuon esiin analysointiluvuissa. Tutkimuksen analyysilukujen lopussa vertaan suomalaisen suuronnettomuussosiaalityön osaamista Rapelin katastrofisosiaalityötehtävien luokitteluun etsien niistä yhtäläisyyksiä. Rapelin tutkimusten valintaan vaikutti se, että hän on ainoa yhteiskuntatieteilijä Suomessa, joka on tutkinut väitöskirjassaan sosiaalityön varautumista Suomessa ja tutkimukseni paikantuu ainoastaan Suomen suuronnettomuussosiaalityön osaamiseen.

Tämä sosiaalityön tutkimus on tietävästi Suomessa ainoa, jossa on haastateltu suuronnettomuuksissa työskennelleitä sosiaalityöntekijöitä ja kartoitettu heidän osaamistaan suuronnettomuuksissa. Pidän tärkeänä sosiaalityöntekijöiden erityisosaamisen sanallistamista ja heidän suuronnettomuustilanteissa kokemiensa ammatillisten ja rakenteellisten kehittämistarpeiden esiin nostamista.

2.5.3 Tutkijan esiymmärrys

Kiinnostukseni suuronnettomuuksiin heräsi 2000-luvun alussa osallistuessani Maanpuolustuskoulutus ry:n Valmiuskursseille. Toimin SPR:n henkisen tuen paikallisessa valmiusryhmässä ja minulla on kokemusta vapaaehtoistoiminnasta suuronnettomuusharjoituksissa. Olen opiskellut Suomen eri yliopistoissa kriisi-johtamiseen- viestintään- ja psykologiaan, valmiuslainsäädäntöön ja suuronnettomuuksiin liittyviä kursseja. Tämän lisäksi olen logoterapeutti LTI ja minulla on debriefing-ohjaajakoulutus. Vuodesta 2013 lähtien olen toiminut Porin prikaatissa kriisinhallintahenkilöstön kotiutustilaisuuksissa psykososiaalisen tuen asiantuntijatehtävissä. Olen osallistunut useaan Sosiaali- ja terveysministeriön järjestämään koulutukseen sosiaalipäivystyksen varautumisesta. Lisäksi olen aikuissosiaaliryhmän puolella tehnyt virka-aikaista sosiaalipäivystystä.

Oma esiymmärrykseni tutkimusaiheesta auttoi minua hahmottamaan suuronnettomuustilanteet, joista sosiaalityöntekijät kertoivat ja osaamisen sekä vastuut, joita heillä niissä oli ollut. Tiedostin esiymmärrykseni, enkä antanut sen vaikuttaa informanttiin ohjailevasti haastattelutilanteessa. Toisaalta esiymmärrykseni aiheesta auttoi minua tutkimushaastattelurungon muodostamisessa sekä haastattelussa tarkentavien lisäkysymyksien esittämisessä. Esiymmärrykseni oli siis mukana haastattelussa, mutta arvioni mukaan se vaikutti myönteisesti haastattelun kulkuun.

3. Aineiston hankinta, metodologia ja analysointi

3.1 Tutkimuskysymykset

Haastattelin kuutta sosiaalityöntekijää, jotka olivat työskennelleet sosiaalipäivystyksessä ja suuronnettomuuksissa. Tarkoitukseni oli selvittää, mistä koostuu suuronnettomuudessa työskentelevän sosiaalityöntekijän osaaminen. 01.01.2017 voimaan tulleen päivystystoiminnan lakimuutoksen (SHL 2016) myötä on oleellista kartoittaa sosiaalityön erityisosaaminen aiemmin tapahtuneissa suuronnettomuustilanteissa, jotta sitä voidaan hyödyntää tulevaisuudessa sosiaalityön päivystyksessä normaaliolojen häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa. Tutkimuskysymyksiini hain vastausta aineistosta siltä pohjalta, mikä on sosiaalityöntekijöiden oman tulkinnan mukaan heidän erityisosaamistaan suuronnettomuuksissa.

Tutkimuskysymyksiä oli aineiston hankinnan aikana kaksi, mutta aineistoa analysoidessani lisäsin kolmannen tutkimuskysymyksen, sillä haastatteluaineisto tuotti niin paljon materiaalia sosiaalityön rooliin suhteessa toisiin suuronnettomuusviranomaisiin. Tutkimuskysymykset ovat:

- Mistä osatekijöistä koostuu suuronnettomuuksissa sosiaalipäivystäjänä työskentelevän sosiaalityöntekijän erityisosaaminen?
- Mitä erityisosaamista sosiaalipäivystyksessä työskentelevällä sosiaalityöntekijällä tulisi olla, jotta palvelun laatu ja asiakasturvallisuus toteutuvat suuronnettomuuksissa?
- Millainen on sosiaalityön rooli suhteessa muihin viranomaisiin suuronnettomuuksissa?

Tutkimuskysymyksiini pyrin vastaamaan sosiaalityöntekijöiden antamien suuronnettomuustyön erityisosaamiseen liittyvien kokemuspohjaisten haastatteluiden pohjalta. Tutkimuksessa suuronnettomuudella tarkoitan onnettomuutta, jossa on useita uhreja tai kuoleman vaara koskettaa monia ihmisiä ja jota paikallinen sosiaalipäivystys ei pysty hoitamaan normaaliressursseilla sekä tilanne vaatii moniviranomaisyhteistyötä. Katastrofisosiaalityön ymmärrän suuronnettomuussosiaalityöksi, jossa huomioidaan sosiaalitoimen varautuminen, onnettomuuden aikainen toiminta ja jälkihuolto. Käytän katastrofisosiaalityön synonyyminä suuronnettomuussosiaalityötä, koska se kuvaa mielestäni suomen kielessä paremmin

kyseistä asiaa. Sosiaalipäivystystyön ymmärrän tässä tutkimuksessa vain suuronnettomuussosiaalipäivystystyöksi, mikä todellisuudessa on vain pieni osa normaalia sosiaalipäivystystyötä.

3.2 Aineiston hankinta

Muodostin haastattelurungon helmikuun lopussa 2018 (liite 2). Haastattelurungon kysymykset ja kolme teemaa muodostuivat esiyymmärrykseni pohjalta. Teemat olivat sosiaalipäivystäjän henkilökohtainen suuronnettomuustyöskentely, muiden viranomaisten ja toimijoiden kanssa työskentely sekä sosiaalipäivystäjän erityisosaaminen.

Haastateltavien valinnassa oli muutamia kriteerejä, jotka hankaloittivat informanttien löytymistä. Informantilla tuli olla sosiaalityöntekijän pätevyys silloin, kun suuronnettomuus oli tapahtunut, jossa haastateltava oli työskennellyt ja onnettomuuden tuli olla tapahtunut 10 vuoden sisällä eli vuosien 2008-2018 välillä. Edellä mainitulla aikarajauksella varmistin sen, että saan tutkimukseeni ajantasaista tietoa. Maaliskuussa hankin tutkimusluvut kahden kaupungin sosiaalipäivystyksiin. Koin informanttien hankinnassa haastetta, koska suuronnettomuudet ovat Suomessa harvinaisia ja näin ollen suuronnettomuustyöskentelystä kokemusta omaavia sosiaalityöntekijöitä ei ole monia. Haastateltavien saamista hankaloitti myös se, että sosiaalipäivystyksessä on jonkin verran työntekijöiden vaihtuvuutta, joten kyseistä kokemusta omaavia työntekijöitä ei enää työskennellyt päivystyksissä. Tästä syystä sain toisesta sosiaalipäivystyksestä kahden entisen työntekijän yhteystiedot, joilla täytyivät edellä mainitut kriteerit, mutta he olivat siirtyneet toisen organisaation palvelukseen. Nämä kaksi suuronnettomuussosiaalityökokemuksen omaavaa henkilöä suostuivat tutkimushaastateltaviksi.

Tutkimushaastattelut tapahtuivat 2018 maaliskuun lopussa. Olin puhelimitse yhteydessä kyseisten kahden kaupungin sosiaalipäivystyksien esimieheen ennen tutkimuslupien hankintaa. Haastateltavat sosiaalityöntekijät olivat saaneet esimieheltään lähettämäni sähköpostin, jossa tutkimussuunnitelmani oli esitelty lyhyesti. Itse en ollut puhelimitse yhteydessä informantteihin ennen haastattelua vaan haastateltavat valikoituivat kyseisten sosiaalipäivystysten toimesta. Haastatteluiden aluksi kerroin informanteille nimeni, yhteystietoni ja tutkimusaiheeni.

Kerroin heille myös tutkimuksen eettisyydestä, anonymiteettisuojasta ja siitä, että he voivat halutessaan keskeyttää haastattelun, jos siltä tuntuu. Lisäksi kysyin heiltä taustatiedot (liite 3) ja luvan haastatteluun sekä tutkimusaineiston käyttöön mahdollisissa jatkotutkimuksissani (liite 4).

Ennen haastattelua pyysin sosiaalityöntekijää valitsemaan yhden suuronnettomuuden, jossa hän oli työskennellyt viimeisen 10 vuoden sisällä. Haastattelun kaksi ensimmäistä kysymystä olivat avoimia kysymyksiä, joihin toivoin kokemuspohjaista, kerronnallista ja kuvailevaa aineistoa itse suuronnettomuustilanteesta sosiaalipäivystäjänä toimineen sosiaalityöntekijän näkökulmasta ja hänen käyttämästään erityisosaamisestaan kyseisessä tilanteessa. Nämä alkukysymykset analysoin tutkimuksessa pääasiassa aineistolähtöisesti. Haastattelurungon loppuosa oli puolistrukturoitu, koska tutkimus keskittyi tarkoin rajattuun aiheeseen: suuronnettomuussosiaalipäivystystyön erityisosaamiseen. Haastattelut etenivät hyvin avoimesta kerronnasta strukturoitujen kysymysten vastauksiin ja tarvittaessa esitin haastateltaville tarkentavia lisäkysymyksiä.

Litteroinnilla tarkoitetaan aineiston läpikäymistä siten, että aineisto kirjoitetaan nauhoitetuilta puhenuhoilta tekstimuotoon (Silverman 2003, 163-166; Tuomi & Sarajärvi 2009, 92) Nauhoitettujen haastatteluiden saattaminen tekstimuotoon on työläs vaihe (Rubin, H. & Rubin, I 2005, 204). Sain kuusi asiantuntijahaastattelua, jotka olivat yhteiskestoltaan 6 h 37 min ja ne olivat 31 min – 104 min väliltä. Litteroitua tekstiaineistoa kertyi maaliskuun lopussa yhteensä 61 sivua. Aineistoa litteroidessani huomasin, että kaksi teemaa nousi hyvin voimakkaasti esille jokaisessa kuudessa haastattelussa. Nämä olivat suuronnettomuuksissa viranomaisyhteistyössä sosiaalityön paikan perustelevinen ja sosiaalityön erityisyys verrattuna muiden viranomaistoimijoiden työhön. Sen vuoksi mietin, että voinko lisätä tutkimukseeni päätutkimuskysymyksen tutkimusaineistoa kunnioittaen. Päädyin siihen, että lisään kolmanneksi tutkimuskysymykseksi Millainen on sosiaalityön rooli suhteessa muihin viranomaisiin suuronnettomuuksissa? Aineiston pohjalta muodostui vaikutelma, että sosiaalityö on melko näkymätön toimija ja se jouuu perustelevaan paikkaansa ja tehtäviään muille viranomaisille onnettomuuksissa. Tämä saattaa johtua siitä, että sosiaalipäivystys on varsin nuori viranomaistoimija suuronnettomuuksissa. Edellä mainittu asia vaikutti myös siihen, että tutkimuksen nimeksi muotoutui ”*Suuronnettomuudessa työskentelevän sosiaalityöntekijän perus- ja erityisosaaminen näkyväksi.*”

3.3 Haastateltavien taustatiedot

Tutkimukseen valitut haastateltavat olivat muodollisesti päteviä sosiaalityöntekijöitä (laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä ja kelpoisuusvaatimuksista 2005; 2015) suuronnettomuuden tapahtuessa ja heillä on suuronnettomuustyöskentelestä kokemus vuoden 2008 jälkeen. Tutkimuksen informantit valikoituivat harkinnanvaraisesti, mutta kuitenkin niin, että heidän anonymiteettinsa turvattiin. Osa haastateltavista oli onnettomuuden tapahtuessa erään kaupungin sosiaalipäivystyksestä ja osa oli Vantaan sosiaali- ja kriisipäivystyksessä, jolla on myös valtakunnallisia vastuita psykososiaalisessa tuessa suuronnettomuustilanteissa.

Haastateltavina oli kuusi (N=6) sosiaalityöntekijää. Heistä neljällä oli aiempi koulutus ennen sosiaalityöntekijäksi valmistumista. Heidän keski-ikänsä oli noin 39 vuotta. Kysyin haastateltavilta yliopistoa, josta he olivat valmistuneet ja valmistumisvuotta, koska tutkin heidän osaamistaan, johon on vaikuttanut myös koulutus. Informantit olivat valmistuneet sosiaalityöntekijöiksi kolmesta eri yliopistosta vuosien 2004-2017 väliltä. Keskimäärin he olivat vuonna 2012 valmistuneita. Sosiaalityön kokemusta heillä oli keskimäärin yhdeksän vuotta. Sosiaalipäivystystyöstä heillä oli kokemusta sosiaalityöntekijän työtehtävistä keskimäärin vajaa seitsemän vuotta. Informanteilla oli työkokemusta sosiaalipäivystyksen lisäksi lastensuojelu- ja perhetyöstä, aikuissosiaalityöstä, terveydenhuollon tehtävistä sekä asiantuntija- ja esimiestehtävistä. Neljä heistä toimi edelleen sosiaalipäivystystyössä ja kaksi oli siirtynyt muihin työtehtäviin. Taustatietolomakkeessa tiedustelin informanteilta myös tekijöitä siihen, että miksi he työskentelevät sosiaalipäivystyksessä. Sosiaalipäivystystyön valintaan olivat vaikuttaneet: sattuma, kiinnostus akuuttia kriisityötä kohtaan, tilanteiden vaihtuvuus ja työn laaja-alaisuus, oma persoonallisuustyyppi ja se, että sosiaalipäivystyksessä ihmisiä pääsee auttamaan todellisessa hädässä.

Suuronnettomuudet, joissa sosiaalityöntekijät olivat toimineet, olivat:

- 2017 mies hyökkäsi puukolla väkijoukkoon Turun kauppatorilla (2 kuoli, 8 loukkaantui)
- 2016 Nizzassa Ranskassa tapahtunut autoisku, jossa tekijä ajoi kuorma-autolla väkijoukkoon (85 kuoli ja 202 haavoittui, yhtään suomalaista ei kuollut mutta tilanteessa oli monia suomalaissilminnäkijöitä)
- 2016 kerrostalon tulipalo (2 kuoli)

- 2014 Jämijärven lento-onnettomuus (8 kuoli)
- 2008 Malagan linja-autoturma Espanjassa (9 kuoli ja 38 loukkaantui, olivat suomalaisia)

Espanjassa ja Ranskassa tapahtuneissa onnettomuuksissa sosiaalityöntekijät olivat lentokentällä vastassa Suomeen palaavia ihmisiä työskennellessään valtakunnallisessa sosiaali- ja kriisipäivystyksessä Vantaalla. Turun puukotustapauksessa oli toiminut kaksi haastattelemaani sosiaalityöntekijää. Turun puukotustapausta pidetään Suomessa ensimmäisenä terroristisessa mielessä tehtynä väkivaltateko. Myös Nizzan tapausta pidetään terrori-iskuna. Tutkimuksen kuudesta haastattelusta puolet siis käsittelivät terrorionnettomuutta, jotka näyttävät järkyttävänä ilmiönä ajassamme. Kaikki viisi tapausta olivat (human-made) ihmisen aiheuttamia onnettomuuksia. Tutkimusaineiston vahvuutena pidän sitä, että onnettomuudet olivat hyvin erityyppisistä tilanteista ja näin ollen sain monipuolisen kuvan Suomen suuronnettomuussosiaalityöstä, vaikka haastateltavien määrä oli pieni. Lisäksi neljä onnettomuudesta oli tapahtunut neljän vuoden sisällä, eli tutkimusaineisto oli tuoretta.

3.4 Tutkimusmenetelmät ja analyysi

3.4.1 Haastattelu ja sisällönanalyysi

Tutkimus on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus ja siinä kuvataan todellista elämää, sosiaalityöntekijöiden erityisosaamista suuronnettomuuksissa. Lisäksi tutkimuksessa pyritään löytämään ennemminkin tosiasioita kuin todentamaan jo olemassa olevia väittämiä (kts. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2016, 161). Laadullisen tutkimuksen yleisinä aineistonkeruumenetelminä pidetään haastattelua, havainnointia, kyselyä tai dokumentteihin perustuvaa tietoa. Haastattelumenetelmistä teema- ja syvähaastattelu ovat kvalitatiivisessa tutkimuksessa yleisimpiä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 71, 75.) Teemahaastattelussa edetään tiettyjen etukäteen valittujen teemojen ja niihin liittyvien tarkentavien kysymysten mukaisesti. Metodologisesti teema- (eli puolistrukturoidussa) haastattelussa korostetaan ihmisten tulkintoja asioista, heidän asioille antamia merkityksiä ja sitä, miten merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75.)

Laadullisen aineiston analyysimuotoina voidaan pitää: teorialähtöistä-, teoriaohjaavaa- tai aineistolähtöistä analyysiä. Analyysimuodon valintaan vaikuttaa se,

tehdäänkö tutkimus induktiivisella, abduktiivisella vai deduktiivisella päättelyn loogiikalla. Yleistäen voidaan sanoa, että teorialähtöisessä analyysissä käytetään induktiivista, teoriaohjaavassa (sidonnaisessa) analyysissä abduktiivista ja aineistolähtöisessä analyysissä deduktiivista päättelyn logiikkaa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95-97.)

Sisällönanalyysillä aineisto pyritään järjestämään luokittelun, teemoittelun ja tyypittelyn avulla siten, että se tukee asetettuun tutkimuskysymykseen vastaamista. Luokittelussa aineistosta määritellään esiin nousseita luokkia ja lasketaan, kuinka monesti tietty luokka esiintyy aineistossa. Teemoittelussa korostuu se, mitä kuskakin teemasta on aineistossa kerrottu. Kyse on aineiston pilkkomisesta ja ryhmittelystä erilaisten esiin nousseiden aihepiirien mukaan. Mikäli tutkimuksen aineiston keruu tapahtuu puolistrukturoidulla teemahaastattelulla, on aineiston pilkkominen melko helppoa. Tällöin haastattelun teemat muodostavat jo valmiiksi jäsenyyksen aineistoon. Tyypittelyssä aineisto ryhmitellään tietyiksi tyypeiksi. Aineistosta aiemmin löytyneiden teemojen sisältä etsitään näkemyksille yhteisiä ominaisuuksia ja muodostetaan näistä yhteisistä näkemyksistä yleistys eli niin sanottu tyyppiesimerkki. Tyypittelyssä siis tiivistetään joukko tiettyä teemaa koskevia näkemyksiä yleistyksi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93). Eskolan ja Suorannan (2008, 174) mukaan teemoittelussa nostetaan esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja, jolloin on myös mahdollista vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä.

Kvalitatiivinen analyysi koostuu kahdesta vaiheesta, jotka ovat havaintojen pelkistäminen ja arvoituksen ratkaiseminen. Havaintojen pelkistämisen aineistoa tarkastellaan valitusta teoreettismetodologisesta näkökulmasta. Eli silloin huomioidaan aineistosta kulloisenkin kysymyksenasettelun kannalta olennaisin. Tällöin haastatteluista litteroitu tekstimäärä pelkistyy hallittavammaksi määräksi erillisiä ”raakahavaintoja”. Pelkistämisen toisen vaiheen tarkoitus on edelleen vähentää havaintomäärää havaintojen yhdistämällä. Erilliset raakahavainnot voidaan edelleen yhdistää harvemmaksi joukoksi havaintoja. Havainnoille voidaan hakea myös yhteinen nimittäjä, joka kuvaa havaintorypystä ja näin ollen saadaan aineistoa teemoiteltua suppeammaksi. Toisella vaiheella, arvoituksen ratkaisulla, Alasuutari (2014) viittaa laadullisessa analyysissä tulosten tulkintaan. Tällä tarkoitetaan omien tutkimustulosten tulkittamista suhteessa aiempiin aiheen tutkimustuloksiin. Laadullisessa tutkimuksessa arvoitus ratkaistaan tuotettujen

johtolankojen pohjalta tehdyn merkitystulkinnan avulla tutkittavasta ilmiöstä. (Alasuutari 2014, 39- 40, 44, 50.) Tutkimusaineistoa analysoitaessa tutkijan tulee muistaa se, että erityisesti historiallisten prosessien kuvauksessa, (tässä tapauksessa maksimissaan 10-vuotta sitten tapahtuneesta suuronnettomuudesta), haastateltava tulkitsee tapahtunutta aina haastatteluhetken näkökulmasta, mikä saattaa merkittävästikin vaikuttaa siihen, minkälaisia asioita ja merkityksiä hän nostaa tutkittavasta asiasta esille. (Alastalo & Åkerman 2017, 381.)

3.4.2 Teemahaastattelu asiantuntijoille ja teoriaohjaava sisällönanalyysi

Tein tutkimuksen teemahaastattelulla ja kyse oli asiantuntijoille tehdystä haastattelusta, jossa painottui sosiaalityöntekijöiden kokemukset heidän erityisosaamisestaan suuronnettomuuksissa. Teemahaastattelurunko muodostui kolmesta teemasta, jotka olivat sosiaalipäivystäjän henkilökohtainen suuronnettomuustyöskentely, muiden (viranomaisten ja vapaaehtoisten) toimijoiden kanssa työskentely ja sosiaalipäivystäjän erityisosaaminen nykyään. Haastattelurunko oli puolistrukturoitu, sisältäen sekä avoimia, että strukturoituja kysymyksiä.

Asiantuntija-asemassa olevat sosiaalityöntekijät, jotka ovat tottuneet puhumaan asioista ammattikuntansa tai viranomaisen edustajana, saattavat kertoa tutkittavasta asiasta hyvin yleisellä tasolla ilman yksityiskohtaisia tai konkreettisia asioita. (kts. Koskinen, Alasuutari & Peltonen 2005, 118-120).

Haastattelijan tulee siis tehdä hyvä pohjatyö ennen asiantuntijahaastatteluja, kuten aiheeseen perehtyminen, jotta hän osaa keskittyä haastattelukysymyksiin, esiin nouseviin asioihin ja onnettomuuden vaiheisiin sekä tekemään tarvittavia lisäkysymyksiä informanteille. Toinen peruste hyvälle pohjatöille on haastateltavien muistin rajat. Mitä vanhemmasta suuronnettomuustyökokemuksesta oli sosiaalityöntekijällä kyse tai mitä useammasta samankaltaisesta onnettomuudesta hänellä oli kokemus, sitä hankalampi informantin oli palauttaa mieleen tapahtumien yksityiskohtia. Haastattelujen yhteydessä tuli useassa kohdassa esille, se ettei haastateltava muistanut suuronnettomuustyöskentelystään tiettyä yksityiskohtaa joko sen vuoksi, että siitä oli niin kauan aikaa tai sen vuoksi, että hän kertomansa mukaan saattoi sotkea kokemustaan vastaavanlaiseen onnettomuuteen. Tämän vuoksi kysyin välillä haastateltavilta tarkentavia ja täsmällisiä kysymyksiä sekä konkreettisia esimerkkejä suuronnettomuustyöstä, jotka toimivat

asiantuntijahaastattelussa muistin virkistäjinä ja mieleen palauttamisen apukeinoina. Esitin myös jatkokysymyksiä onnettomuuden eri tapahtumien kuluista. (kts. Alastalo & Åkerman 2017, 379).

Tutkimusmenetelmäksi valitsin teoriaohjaavan sisällönanalyysin. Teoriaohjaava tai toiselta nimitykseltään teoriasidonnainen sisällönanalyysi etenee tutkimusaineiston ehdoilla ja analyysissä käsitteet tuodaan valmiina, ilmiöstä ”jo tiedettynä”. Teoriaohjaavassa analyysissä on teoreettisia kytkentöjä, mutta ne eivät pohjautu suoraan teoriaan tai teoria voi toimia apuna analyysin edetessä. Teoriaohjaavassa analyysissä analyysiyksiköt valitaan haastatteluaineistosta, mutta siinä esim. tutkijan aikaisempi tieto ohjaa tai auttaa analyysia ehkä valikoivasti. Tämän vuoksi analyysissä onkin tunnistettava aikaisemman tiedon vaikutus. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96-97, 117; Tuomi & Sarajärvi 2018, 133.) Tutkimus on teoriaohjaava, eli laadullista sisällönanalyysiä tehdään abduktiivisen päättelyn avulla. Tämä on mahdollista, kun havaintojen tekoon liittyy johtoajatus siitä, että haastatteluaineistosta tuodaan esiin informanttien erityisosaamista suuronnettomuuksissa (kts. Tuomi & Sarajärvi 2009, 95). Tutkimuksessa teoriaohjautuvuus näkyy tutkimuskysymyksiä muodostamisessa, haastattelurungon kolmen teeman valinnassa ja tutkimusanalyysissä. Tutkimuksen lopussa tutkimustuloksia ja pohdintaa kirjoittaessani vertasin jossain määrin aineistosta esiin nousseita asioita tutkimuksen teoriaosuudessa esittelemiini aiempiin tutkimustuloksiin.

Tutkimuksen tarkoituksena oli luoda teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla suuronnettomuussosiaalityön erityisosaamisesta kokonaiskuva. Tästä johtuen aloin muodostamaan aineiston analysoinnin loppu vaiheessa tutkittavasta erityisosaamisesta mallia. Kunnioitin tutkimusaineiston aineistolähtöisyyttä mallia muotoillessani, mutta varsinainen analyysi tapahtuu teoriaohjaavasti. Käytin siis aineiston analyysissä sekä abduktiivista että induktiivista päättelyn logiikkaa. Mallin tarkoitus on auttaa hahmottamaan suuronnettomuussosiaalityön erityisosaamista sekä sosiaalityöntekijöiden, että muiden viranomaisten näkökulmasta. Tutkimuksen analyysimenetelmien valintaan vaikutti se, että vastaavanlaista tutkimusta ei tiettävästi ole aiemmin tehty, joten tämä poissulki teorialähtöisen analyysitavan.

Minulla oli tietämystä kriisi- ja suuronnettomuustyöskentelystä ja tämä ohjasi tutkimuksen haastattelurungon muotoutumista: teemahaastattelurungon alussa oli avoimia kysymyksiä, joilla oli tarkoitus saada aineistolähtöistä tutkimusaineistoa,

mutta suurin osa kysymyksistä oli strukturoituja, joilla kartoitettiin sosiaalityöntekijöiden erityisosaamista. Strukturoitujen kysymysten muodostamiseen vaikutti tutkijan esitietämys tutkittavasta aiheesta. Mielestäni täysin avoimet kysymykset aineiston hankinnassa olisivat tuottaneet liian suppeat haastattelut informanttien erityisosaamisesta kyseisessä tilanteessa eikä tutkimuskysymyksiin olisi saatu kattavasti vastauksia.

3.4.3 Konstruktiivinen tutkimusote

Sosiaalinen konstruktionismi on kasvanut 1980-luvulta alkaen ja sosiaalityhteellisenä tieteenperinteenä sillä tarkoitetaan erilaisia ajattelutapoja, joille on yhteistä sosiaalisen todellisuuden kielellisen rakentumisen, kulttuurin ja historiallisuuden korostaminen. Konstruktivistisen ajattelun mukaan ihminen nähdään tuottavan omassa toiminnassaan erilaisia totuuksia tai tietoja. Nämä ”tosiasiat” ymmärretään sosiaalisessa konstruktionismissa riippuvaisiksi siitä kieliyhteisöstä, joka on luonut ja esittänyt ne. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan ihmisen ajattelu jäsentyy luonteeltaan sosiaalisena ilmiönä ja se tapahtuu ihmisten (esim. haastateltavan ja haastattelijan) välillä, eikä niinkään individuaalisesti yksilön mielessä. Suurin osa ihmiselämän merkittävistä asioista syntyy, sosiaalisen konstruktionismin mukaan, inhimillisissä keskusteluun perustuvissa sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa. Eli ihmisen toiminta perustuu merkityksiin ja merkitykset ovat usein luonteeltaan sosiaalisia. Lisäksi ihmisen muistaminen, esim. haastattelutilanteessa, nähdään luonteeltaan sosiaalisesti konstruoituneena ja kollektiivisena prosessina eli se, mitä haastateltava muistaa on sosiaalisesti valikoitunutta ja noudattaa kulttuurisesti olemassa olevia malleja. (Kuusela 2002, 51, 53, 57-59, 61.) Valitsin tutkimukseen konstruktiivisen tutkimusotteen, sillä se sopii laadulliseen, haastatteluun tehtyyn sosiaalityön tutkimukseen, jossa selvitetään ilmiötä eli suuronnettomuussosiaalityön erityisosaamista. Haastatteleman sosiaalityöntekijät tuottivat kertoen konstruktiota tapahtuneista onnettomuuksissa ja osaamisestaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tutkijan kanssa. Heidän kertomansa kokemukset, ajatukset ja toiminnan motiivit ovat heidän muistissaan vuosien jälkeen tapahtuneesta suuronnettomuudesta muovautuneet ja sosiaalisesti valikoituneet kulttuurisesti olemassa olevien normien mukaisesti.

Lukkan (2006, 112) mukaan konstrukttiivinen tutkimusote on innovatiivisia konstruktioita tuottava metodi, jolla pyritään ratkaisemaan todellisuuden ongelmia. Valitsin konstrukttiivisen tutkimusotteen, koska koen sosiaalipäivystyksessä toimivien sosiaalityöntekijöiden suuronnettomuustyön ja osaamisen esiin tuomisen tärkeäksi niin sosiaalityölle itselleen kuin muille viranomaisille. Toiseksi haluan tutkimusaineistoni avulla osoittaa sen, että sosiaalityöllä on paikkansa muiden viranomaisten joukossa suuronnettomuuksissa. Ihanteellisena konstrukttiivisen tutkimuksen aiheena Lukka (2006, 114) pitää aihetta, jolla on käytännöllistä merkitystä, ja samalla se on aidosti koettu ongelmalliseksi tai sitä on vain vähän tutkittua ja analysoitu aikaisemmassa kirjallisuudessa. Näistä ehdoista koen tässä tutkimuksessa kaikkien täyttyvän.

3.4.4 Aineiston analysointi

Perehdyin tekstimuotoon litteroimaani tutkimusaineistoon syvällisesti. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä muodostin aluksi analyysirungon Excel-taulukkoon. Muodostin tutkimuskysymysten ja haastattelukysymysten pohjalta analyysirungon aiheet kuhunkin taulukkoon, joita muodostui yhteensä kaksitoista. Ryhmittelin tutkimusaineistoa haastateltavien vastausten mukaisesti muun muassa seuraavien aiheiden alle: suuronnettomuudessa käytetty osaaminen, erityisosaaminen, tärkeimmät suuronnettomuustehtävät, mitä osaamista nykyään sosiaalipäivystäjällä tulisi olla, mistä erityisosaamista saa, sosiaalityön näkyvyys, mitä eroja on suuronnettomuussosiaalityössä verrattuna normaali sosiaalipäivystystyöhön, yhteistyö vapaaehtoisten kanssa, sosiaalityön rooli suhteessa toisiin onnettomuusviranomaisiin, yhteistyö muiden viranomaisten kanssa jne.

Ryhmittelyn jälkeen aihealueiden alle (taulukkoon) muodostui laajoja asiakokonaisuuksia, jotka muodostuivat 11-175 kysymysvastauksen osasta (rivistä). Seuraavaksi teemoittelin jokaisen kysymysvastauksen osan siten, että lisäsin Excel-rivitaulukoiden eteen sarakkeen. Teemoittelu tapahtui niin, että kuvasin 1-2 sanalla (sarakeessa) aineisto-otteesta (riviltä) nousevaa aihetta. Tutkimuksen teemoista osa perustui tutkimuksen teoriaosan käsitteisiin ja osa nousi esiin tutkimusaineistosta. Tutkimusanalyysiä teorian osalta ohjasi Rapelin (2016, 256) katastrofisosiaalityön tehtävien luokittelu. Koska haastattelututkimuksen alussa oli informattien avointa kerrontaa onnettomuudesta ja heidän siinä käyttämästään osaamisesta, niin tämä mahdollisti tutkimuksessa myös jossain määrin

aineistolähtöisen teemoittelun ja uusien osaamisalueiden esiin tuomisen. Teemoista muodostui tietynlaisia tyyppikokonaisuuksia, kuten esim. arviointikyky, ohjaus- ja neuvontaosaaminen, tilannekuvan ymmärrys, psykososiaalinen tuki, hätämajoituksen järjestäminen, suuronnettomuusharjoitukset, valmiusosaaminen jne.

Tämän jälkeen pelkistin vielä aineistoa niin, että sain muodostettua osaamiskokonaisuudet, joiden alle teemat sopivat. Osaamisesta muodostui tutkimusaineiston pohjalta muun muassa seuraavia kokonaisuuksia: perussosiaalityö, viranomaisyhteistyö, linjaorganisaation tilannejohtaminen, ammatillinen kriisityöosaaminen ja vapaaehtoisten koordinointi. Psykososiaalisen tuen ja työn ymmärsin sosiaalityöhön sisäänrakennetuksi, joten se sijoittui perusosaamiseen alle.

Tutkimusaineiston pohjalta nousi monenlaista sosiaalityöntekijöiden osaamista esille. Haastateltavat korostivat, että moni osaaminen ja onnettomuustyötehtävä liittyy sosiaalityön perusosaamiseen. Informanttien oli haastattelussa välillä hankala tuottaa onnettomuuksissa esiintyvää erityisosaamista, mutta haastatteluiden onnettomuustilannekuvauksissa tuli hyvin esille erityisosaaminen. Lisäksi tein haastateltaville tarkentavia kysymyksiä saadaksesi onnettomuustyön osaamisesta konkretiaa.

Tutkimusaineiston analyysin alkuvaiheessa minulle muodostui ongelmaksi se, että sosiaalipäivystäjien mukaan suuronnettomuustyö sisälsi paljon perussosiaalityön osaamista. Toisaalta haastateltavat näkivät sosiaalityön osaamisen (esim. avun tarpeen kartoituksen, hätämajoituksen järjestämisen) erityisosaamisena suhteessa muihin viranomaisiin, toisaalta he tunnistivat erityisosaamista, joka ei kuulunut sosiaalityön perusosaamiseen (esim. ammatillinen kriisityö ja tilannejohtaminen). Analysoidessa tein siis valinnan, että jaottelen osaamisen sosiaalityön perusosaamisen ja erityisosaamisen alle. Tutkimusaineiston pohjalta jaottelin sosiaalityön perusosaamisen eli asiantuntijuuden suhteessa muihin viranomaisiin suuronnettomuuskontekstissa ja mitä erityisosaamista sosiaalityöntekijä tarvitsee tämän lisäksi, jotta hän pystyy toimimaan suuronnettomuudessa yhdessä toisten viranomaisten kanssa.

Perusosaamisen alle ryhmittelin aineistosta informanttien itse kertoman perussosiaalityön osaamisen suuronnettomuuksissa. Erityisosaamiseksi muodostui aineistosta sellainen osaaminen, joka oli kerrottu erityisosaamisena, tai osaaminen

oli tullut esille useammassa kohdassa yhtä haastattelua, tai osaaminen oli tullut esille useassa eri haastattelussa.

Analyysiluvuissa toin esiin myös aineistosta nousseita ristiriitoja, joiden en katso niinkään olevan tuloksia vaan analyysin pohdintaa ja näin ollen osa aineiston analyysia. Tutkimusaineisto tuotti materiaalia sosiaalityön roolista suhteessa toisiin viranomaisiin ja vapaaehtoihin onnettomuuksissa ja suuronnettomuussosiaalityön eroista suhteessa normaaliin sosiaalipäivystystyöhön. Tämän vuoksi otin myös nämä aiheet tutkimukseeni.

Tutkimuksen analysointiluvuissa on jossain kohdissa pitkiä haastattelulainauksia. Tutkijana koen, että tehtävänäni on tuoda esiin sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä eri aiheista, eikä aina pelkistää näkemys yhdenlaiseksi yleisvastaukseksi. Suomessa on kuitenkin harvalla sosiaalityöntekijällä suuronnettomuudesta työkokemusta, eikä suuronnettomuussosiaalityön osaamisesta, näkyvyydestä tai viranomaisyhteistyöstä sosiaalityön puolelta ole Suomessa tutkimuksia. Sen vuoksi näen tarpeelliseksi haastateltavien melko pitkien puheenvuorojen esiin tuomisen, perustelemaan työn tärkeyttä ja paikkaa suuronnettomuuskontekstissa.

3.4.5 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tutkijan etiikka joutuu koetukselle päätösten edessä, lukemattomia kertoja tutkimusprosessin aikana. Eettiset ongelmakohdat voivat liittyä esimerkiksi tutkimuslupaan liittyviin kysymyksiin tai tutkimusaineiston keruuseen liittyviin ongelmiin. (Eskola & Suoranta 2008, 52.) Tutkimusaineiston hankinnassa eteeni tuli tilanne, jossa yksi haastateltava pohti haastatteluun osallistumista ja sitten kieltäytyi tutkimukseen osallistumisesta. Tutkijana pohdin, oliko mahdollisella informantilla eettisiä tai rationaalisia syitä kieltäytyä haastattelusta (kts. Eskola 1984, 126). Haastateltavista kuudesta sosiaalityöntekijästä olin yhden tavannut aiemmin eräässä koulutustilaisuudessa ja keskustellut hänen kanssaan puhelimitse. Muut informantit olivat minulle entuudestaan tuntemattomia. Tutkimuslupahaun yhteydessä tein eettistä arviointia ja sitouduin tekemään tutkimuksen hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti kunnioittaen tutkittavien ihmisarvoa ja oikeuksia. Tutkimukseen osallistuminen oli sosiaalityöntekijöille vapaaehtoista ja pyysin heiltä kirjallisen luvan haastatteluaineiston käyttöön tässä tutkimuksessa ja mahdollisissa jatkotutkimuksissani. Ennen haastattelua kävin jokaisen informantin kanssa läpi

tutkimuksesta tiedottamisen, eli kerroin heille omat yhteystietoni, tutkimusaiheen, tutkimusaineiston keruutavan ja aineiston käyttötarkoituksen, säilytyksen ja jatkokäytön sekä tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuuden. Huomioin tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden anonymiteetin suojaamisen tutkimuksen teon eri vaiheissa ja hävitin tunnistetiedot tutkimusraportista. Soitin vielä ennen tutkimusraportin valmistumista kyseisiin sosiaalipäivystyksiköihin ja varmistin muutaman asian ennen tutkimuksen julkaisemista. Käsittelin tutkimusainesta huolellisesti siten, että se oli ulkopuolisilta henkilöiltä suojassa ja aineiston jatkosäilytys on lukitussa kaapissa.

Laadullisessa tutkimuksessa tärkein luotettavuuden kriteeri on tutkija itse ja siitä johtuen luotettavuuden arviointi koskee koko tutkimusprosessia. Tutkimuksen luotettavuuden osalta kuvasin ja selitin tutkimusaineiston keruun ja analysointitavan niin huolellisesti kuin osasin, jotta tutkimuksen lukija ymmärtää, miten tutkimusta on toteutettu (kts. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2016, 261.) Tutkimuksen uskottavuuden osalta tarkastin tutkimusanalyysin edetessä aina alkuperäisaineistosta, että vastasiko tulkintani tutkittavien käsityksiä. Tutkielman uskottavuutta lisää raportissa olevat informanttien suorat lainaukset vähän tutkitusta aiheesta. Tunnistin esitietämykseni ja ennakko-oletukseni tutkittavasta aiheesta, mutta en antanut niiden vaikuttaa tutkimustuloksiin. Tutkimuksen vahvistuvuutta lisäsi se, että tehdyt tulkinnat saivat tukea toisista tutkimuksista. (kts. Eskola & Suoranta 2008, 211-212.)

4. Sosiaalityöntekijän perusosaaminen suuronnettomuudessa

4.1 Suuronnettomuussosiaalityön erot suhteessa normaaliin sosiaalipäivystystyöhön

Tämän alaluvun tarkoituksena on johdatella lukija suuronnettomuussosiaalityön toimintaympäristöön. Koska Suomessa ei ole aiemmin tehty suuronnettomuussosiaalityön osaamisesta haastattelututkimusta, niin pidin tärkeänä sosiaalipäivystystyön ja suuronnettomuustyön erojen esiin tuomisen. Haastateltavien sosiaalityöntekijöiden mukaan suuronnettomuussosiaalityö erosi normaalista sosiaalipäivystystyöstä siinä, että onnettomuus oli laaja ja viranomaisyhteistyö massiivista. Haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä puolet oli kutsuttu esimiehen toimesta aiemmin työvuoroon suuronnettomuuden tapahduttua ja useimmat heistä tekivät kaksi työvuoroa peräkkäin, kun tilanne oli sitä edellyttänyt.

Suuronnettomuuksissa raskasta työtehtävää ei tulisi tehdä ylityönä, vaan työntekijöiden tulee päästä lepäämään kahdeksan tunnin työpäivän jälkeen. Erittäin vaativan työtehtävän jälkeen ennen kotiin lähtöä tulee huolehtia, että työntekijöille järjestetään tilaisuus, jossa heillä on mahdollisuus keskustella keskenään ja kriisityöntekijän (sosiaalitoimessa usein työnohjaajan) kanssa kokemuksista, jotka painavat heidän mieltä. (Saari 2012, 281.) Tutkimusaineiston mukaan kaikilla sosiaalityöntekijöillä oli työnohjaus sosiaalipäivystyksessä ja tapahtunutta suuronnettomuutta oli purettu niin kollegan kanssa, työtiimissä kuin työnohjauksessa.

Tutkimuksen mukaan suuronnettomuustyössä on sellainen erityispiirre, että sosiaalityöntekijä tekee pitkään yhtä työtehtävää ja on usein ”jalkautuneena kentälle uhrien keskuuteen”. Autettavia ihmisiä on paljon, kun huomioidaan sekä primaari-, että sekundaariuhrit. Tilanne edellytti informanttien mukaan työpari- tai tiimityöskentelyä sosiaalipäivystykseltä, koska ihmismassaa ja käsiteltävää tietoa sekä vaatimuksia oli paljon. Sosiaalityöntekijät olivat myös sitä mieltä, että he saivat esimieheltään ja kollegoiltaan työhönsä enemmän tukea suuronnettomuustilanteissa, kuin normaali sosiaalipäivystystyössä, jossa he usein ovat yksin

sosiaalityöntekijänä työvuorossa tekemässä päätöksiä. Onnettomuustilanteen erilaisuus ja viranomaisyhteistyön laajuus yllätti päivystävän sosiaalityöntekijän:

”Täs suuronnettomuudessa mentiin aika erilaisessa ympäristössä ja erilaisilla menetelmillä, kuin mitä oli osannut varautua. Että se oli hyvin erilainen, kun oli varautunut, että tulee jokin tulipalo tai semmoinen isompi evakuointi. Niihin olin perehtynyt, kun meillä on niihin toimintakorttia ja ohjeita olemassa, että mitä sitten tehdään. Mut, kun täs oli kyse ihan eri tyyppisestä onnettomuudesta..... Täs nyt ei sit oikein ollut mitään sellaista valmista toimintamallia olemassa, vaan kaikki piti vähän niin kun improvisoida tavallaan siinä sit samalla. Ja yhteydenpidon laajuus sit erotti sen jokapäiväisestä työstä, vaikka tehdäänhän me normaalisti paljon viranomaisyhteistyötä laajastikin, mut tää oli tietysti ihan omalla tasolla tavallaan tämä laajuus”. h6

Tutkimus myös osoitti, että suuronnettomuuksissa sosiaalityöntekijä on vasta niin sanotusti toisen vaiheen auttaja, kun normaali sosiaalipäivystystyössä (esim. lastensuojelutilanteissa akuutissa kotikäynnillä) sosiaalityöntekijä on usein päätoimija ja muut viranomaiset tukevat hänen työtään.

”Jos ajattelee, että perussosiaalipäivystäjä on itse se pääasiallinen tekijä, ketä muut viranomaiset esim. poliisi avustaa vaikka jossain kotikäynnillä ja itse on se, joka tekee arviota ja päätöksiä siitä, miten toimitaan.....Kun sosiaalityö on sitten taas suuronnettomuudessa aina riippuvainen niitten muitten päätöksistä. Me ei olla siellä ensilinjassa, me ei pelasteta siel kenenkään henkiä. Meidän toimenpiteet on aina riippuvaisia näiden muiden toimenpiteistä. He tekee aina ne ensimmäiset päätökset, jonka jälkeen me sit aletaan toimimaan. Että se rooli on siellä silleen niin kun kakkosvaiheessa tai aallossa siinä mielessä, että ensisijaiset tehtävät siellä on pelastuksella ja poliisilla ja lääkinnällä ja sen jälkeen tulee muut”. h2

Sosiaalityöntekijät kuuluvat suuronnettomuustilanteissa toisen vaiheen auttajiin, eli he työskentelevät usein pelastuneiden ja menehtyneiden omaisten kanssa onnettomuuden kokoontumispaikalla (kts. Dyregrov 1994, 192).

Tutkimuksessa suuronnettomuussosiaalityön erityispiirteenä nähtiin myös se, että onnettomuus saattoi olla hyvin järkyttävä ja sosiaalityöntekijän piti asettua normaalia enemmän kuuntelijan rooliin. Kriisipuhelimeen soittaneet uhrin olivat myös kiitelleet psykososiaalista tukea antavaa sosiaalityöntekijää harvinaisen paljon, mikä oli hämmentänyt työntekijän:

”Onhan meil aika paljon noita kuolemantapauskeikkoja ollut ennenkin (sosiaalipäivystyksessä), mut tossa se poikkesi siinä, että siel oli kuollu ihmisiä ja oli silminnäköjötä. Oli ihmisiä tosi paljon, jotka oli nähnyt sen tilanteen ja nähnyt sitä, kun ihmiset on yrittänyt auttaa haavoittuneita ja kuolleita ja verta oli roiskunut ja sellaista tosi prutaalia. Niin eihän sellaista täs työs nyt kuitenkaan ole ollut, että sellaista, että joku kertoo sulle, mitä siinä onnettomuudessa on niin kun tapahtunut, että se oli tosi erilaista.....Asiakkaat ei ole koskaan kiittänyt niin paljoa, kun ne kiitti silloin, vaikka mä koin, että en tee juur mitään. Että silleen oli tosi erikoista, että ihmisille riitti vaan että joku siihen kriisipuhelimeen vastasi ja kuunteli ja yön mittaan niitä puheluita tuli vielä tosi paljon ja ympäri Suomea. Että se oli sillain erikoinen, että kaikki melkein sanoivat kiitos sen

puhelun päätteeks, että kiitos kun kuuntelit ja kiitos siitä ja tästä näin, että se oli vähän hämmentävä kokemus itelle.” h5

Tutkimusaineistossa ilmeni monessa eri yhteydessä suuronnettomuuksissa toimivan sosiaalipäivystäjän persoonallisuuspiirteet. Kyse ei ole osaamisesta, mutta sillä tuntui olevan vaikutusta kyseisessä toimintaympäristössä työskentelyyn. Tärkeimpinä persoonallisuuspiirteinä pidettiin joustavuutta, rauhallisuutta, yhteistyökykyä, määrätietoisuutta ja laajojen kokonaisuuksien hahmottamiskykyä. Onnettomuustyössä sosiaalityöntekijän persoonallisuuspiirteillä on merkitystä:

”Kun koulutus on aina hyväks ja tieto helpottaa sun olemista, mut kun tärkein ominaisuus suuronnettomuustyöskentelys on se, että sä itse et lähde hätäilemään tai hötkyilemään ja pidät oman pään kylmänä. Koulutus auttaa kyllä, mut se ei takaa mitään, vaan persoonallisuus ratkaisee.” h2

4.2 Ihmisen perushoiva ja huolenpito

Tutkimushaastatteluissa, kun kysyin sosiaalityöntekijöiltä suuronnettomuustyön erityisosaamisesta, niin sain usein vastaukseksi, että työ onnettomuuksissa rakentuu perussosiaalityön varaan:

”Sehän on hirveen käytännönläheistä työtä, mielestäni siinä ollaan perussosiaalityön ytimessä, eikä sitä sen lähemmäksi enää voi päästä...Pitää olla hyvä perustyön osaaminen, koska se kaikki työ rakentuu suuronnettomuustilanteessa sen perustyön varaan. Ei ole olemassa mitään sellaista saavilla sinuun kaadettavaa osaamista, joka jostain tulisi sinne suuronnettomuustilanteeseen.” h1

Sosiaalityöntekijän mukaan suuronnettomuudessa työskennellessä ollaan perussosiaalityön ytimessä ja tehdään käytännönläheisesti ihmisten auttamistyötä. Työ siis rakentuu kunnan perussosiaalityön varaan. Aineiston analysoinnissa alkoi teemoittelun yhteydessä syntymään sosiaalityöntekijän perusosaaminen suuronnettomuudessa, jonka alle muodostui aineiston pohjalta osaamisalueita, joita suuronnettomuustyö työntekijältään edellytti.

Sosiaalityöntekijät ovat merkittäviä toimijoita onnettomuusriskien vähentämisessä, koska heidän toimensa kohdistuvat haavoittuvimmassa asemassa olevien ja pahiten onnettomuudelle altistuneiden ihmisten tukemiseen (Rapeli 2017a, 9).

Tutkimusaineiston mukaan haastateltavat pitivät sosiaalipäivystäjänä toimivan sosiaalityöntekijän tärkeimpinä tehtävinä suuronnettomuustilanteissa ihmisen

perushoivan ja huolenpidon turvaamisen huomioiden myös väestön erityisryhmät onnettomuustilanteessa. Onnettomuudessa sosiaalityöntekijöiden tärkeäksi tehtäväksi muodostui ihmisen kiireellisen avun tarpeen selvittäminen, mikä käytännössä tarkoitti ihmisen perustietojen keräämistä (nimi, yhteystiedot, lääkitys, läheiset) avun tarpeisiin vastaamista, selvittelyä ja ohjausta.

Juhilan (2015, 155) mukaan sosiaalityö on yhteiskunnan tarjoaman hoivan osalta mukana huomaamassa hoivan tarpeita ja pohtimassa tapoja vastata näihin tarpeisiin. Sosiaalityöllä on tärkeä tehtävä suuronnettomuuksissa uhrin huolenpidon tarpeeseen vastaamisessa. Alla sosiaalityöntekijöiden kuvauksia perushoivan ja huolenpidon ilmenemisestä onnettomuudessa:

”Sosiaalityön tehtävä on hankkia sitä hätämajoitusta tai jos ei ole lapsilla huoltajia ja miten hoidetaan heidän hoito ja huolenpito.” h2

”Lähinnä sit mä kävin ihmisten kans läpi, että onks mitään mukana: puhelin, onks rahaa tai pankkikorttia, koska jos sielt on hypätty liekkien keskelt esim. pyjama pääl ulos, eikä oo niin kun mitään niin sit pitää jo ruveta järjestämään maksusitoumusta, jos ei oo läheisiä että saa esim. väliaikaisen henkilöllisyystodistuksen, että pystyy pankkitililtä nostamaan rahaa. Ja onko läheisiä, jonka luo voi mennä, onks mitään paikkaa. Sit mä kerroin alustavasti, että me tullaan järjestämään kriisi-istunto, kriisiapua. Siin kohtaa yöllä oli siis tärkeintä, että niil ihmisil oli katto pään päällä (hotellissa) ja lääkkeet. Me sit siin kartoitettiin sitä pitempiaikaisen majoituksen tarvetta.” h4

Osa suuronnettomuustilanteiden avusta on uhrien perustarpeisiin kohdistuvaa, kuten muonitus ja hätämajoitus (Rapeli 2016, 263), joten ne voidaan ymmärtää kuuluvan perushoivaan ja huolenpitoon, jota käsittelen tässä kappaleessa. Sillä jos esim. tulipalon uhrilla ei ole kotia enää onnettomuuden jäljiltä, niin harvemmin hänellä on majoitusta tai ruokaa. Tällöin sosiaalityöntekijä järjestää kiireellisesti tilapäismajoituksen ja esim. maksusitoumuksen kauppaan ruokatarpeisiin.

Onnettomuuksissa sosiaalityön osaamiseen kuuluu erityisen haavoittuvien ryhmien tunnistaminen. Haavoittuvina ihmisryhminä voidaan pitää lapsia, nuoria, vammaisia, vanhuksia ja eri vähemmistöryhmiä. Haavoittuvien ihmisten tunnistaminen suuronnettomuuden ihmismassasta auttaa työntekijää priorisoimaan uhrien tarpeiden tärkeysjärjestystä. Suuronnettomuuksissa, joiden uhreina on lapsia ja aikuisia ja kokoontumispaikalla tai tilapäismajoituksessa on vietettävä pitkä aika, on sosiaalisen tuen antamisessa huomioitava ryhmätoiminnan järjestäminen lapsille sekä tavanomaisuuden ja ennustettavuuden tuottaminen keskelle epätavanomaista tilannetta. (Hedrenius & Johansson 2016, 40, 250.)

Sosiaalityö perustuu ihmisestä välittämiseen ja sen eettinen perustelu tarkoittaa jokaisen ihmisen yhtäläistä oikeutta ja arvoa saada tarvittaessa, myös suuronnettomuudessa, huolenpitoa iästään, sukupuolestaan, sosiaalisesta asemastaan, tehdyistä ja tekemättömistä teoistaan ja niin edelleen riippumatta. Huolenpito on sisäänkirjoitettu sosiaalityön arvoihin, taustateorioihin ja käytäntöihin. (Juhila 2015, 159.) Huolenpidon suhteen on sosiaalityöllä onnettomuustilanteessa paikkansa uhrin arjen normalisoinnissa:

”Mun mielestä sosiaalityöllä on oma hyvin tärkeä paikka siinä ihmisen arjen normalisoinnissa ja kiireellisen avun tarpeen huomioinnissa..... Suuronnettomuustilanteessa iso osa on sitä psykososiaalista tukea. Siin alkuvaiheessa on sitä sosiaalityön selvittelyä, se on hyvin sitä, kun yritetään saada omaiset ja lievästi loukkaantuneet yhteen ja selvitetään missä sairaalassa kukakin on.” h1

Suuronnettomuustilanteissa sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on huolehtia onnettomuuden uhreista, jotka eivät selviä omillaan ja tällöin sosiaalityöntekijä -asiakas –suhde muotoutuu huolenpitosuhteeksi. Tällöin joudutaan kysymään, mikä on sosiaalityön suhde hoivaan. Juhila (2015, 186-187) katsoo, että ammatillisesti epäselvä tilanne syntyy siitä, että huolenpitotyö sosiaalialalla sisältää väistämättä aina myös hoivatyön elementtejä. Suuronnettomuustilanteessa huolenpito haavoittuvimmillaan olevista ihmisistä vaatii sensitiivisyyttä, kunnioitusta, asioiden tuntemusta ja arviointikykyä.

Tässä ihmisen perushoivan ja huolenpidon luvussa esiintyvät Katastrofisosiaalityön tehtävät luokittelusta (Rapeli 2016, 256-257) sosiaalisen investoinnin interventiosta (Elliott 2010, 98-99): autettavien tarpeiden kartoitus, erityisryhmien avun tarpeen huomioiminen, tilapäismajoituksen ja ruokatarvikkeiden järjestäminen.

4.3 Palvelujärjestelmän tuntemus ja ohjaus- sekä neuvonta

Aineiston pohjalta sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä kunnan palvelujärjestelmän tuntemusta, koska suuronnettomuudessa korostui sosiaalityölle tyypillinen ohjaus- ja neuvontatyö. Sosiaalityöntekijän kuvaus palvelujärjestelmän tuntemuksen välttämättömyydestä ja ohjaustyöstä onnettomuudessa:

”Sosiaalityön osaamista on se palvelujärjestelmän tunteminen. Kun siellä on niitä ihmisiä, joilla on tiettyjä avun tarpeita siellä suuronnettomuustilanteessa. Ylipäätään, että tietää mihin soittaa ja kehen olla yhteydessä, jotenkin sellaisia aika simppeleitä asioita, mut jos niitä ei tiedä, niin sit ei kykene auttamaan niitä ihmisiä.” h4

Myös Kemppaisen ja Saastamoisen (2017, 75) sosiaalipäivystystyön tutkimuksessa sosiaalityöntekijät kuvasivat konkreettista työskentelyä asiakkaiden ohjaukseksi ja neuvomiseksi eli sosiaalityön asiantuntijuuden antamiseksi. Näiden lisäksi paikallisen palvelujärjestelmän tuntemus ja sen konkreettinen hyödyntämistaito nähtiin välttämättömiksi sosiaalipäivystystyössä.

Osa haastateltavista kertoi, että jos suuronnettomuus tapahtuu ulkomailla, niin valtakunnallisena sosiaali- ja kriisipäivystyksikkönä toimii sosiaali- ja terveysministeriön valtuuttamana Vantaan sosiaali- ja kriisipäivystys. Kyseiselle yksikölle on tyypillistä olla tällöin vastaanottamassa Suomeen palaavaa lentokonetta tai laivaa, jossa on onnettomuuden kokeneita uhreja. Tällöin uhrien vastaanottamisessa korostuu ihmisten neuvonta ja ohjaaminen kotikuntien palveluiden piiriin. Vastaavasti, jos pitkän matkan liikenteessä oleva bussi joutuu onnettomuuteen pienellä paikkakunnalla ja kyydissä on monen paikkakunnan ihmisiä, niin kyseisen kunnan sosiaalipäivystys ohjaa uhrin (fyysisesti onnettomuudesta selvinneet eli niin sanotut vihreät uhrin) kotikuntien palveluiden piiriin. Uhrin kotikuntaan ohjaamisessa sosiaalityöntekijät usein myös varmistivat jälkeen päin, että uhri oli saanut avun kotikunnastaan:

”...koordinoida sekä näitten uhrien ja heidän omaisten avunsaanti omiin kotikuntiin ja varmistaa, että he sen saa ja sitten myös koordinoida se niin, että sinne myös saadaan asianmukaiset purut (onnettomuuden purkutilaisuudet).” h1

”Että osaa ohjata sen ihmisen sinne omaan kuntaan ja pitää huolen siitä, että se asiakas niin kun pääsee sinne. Että mehän tehdään sitä, että ollaan saatu yhteys sen ihmisen kotikunnan sosiaalitoimeen, ja he lupaa ottaa ihmiseen sit yhteyttä. Niin me saatetaan sit viel soittaa niille ihmisille, että hei toteutuko tämä aika, että pääsitkö sinne.” h3

Nykyään suuronnettomuustilanteissa korostuu sekä median huomio tapahtunutta kohtaan, että ulkopuolisten silminnäkijöiden someviestittely tapahtuneesta. Tällöin on ensiarvoisen tärkeä suojata onnettomuuden uhrin toimittajilta, medialta ja valokuvaajilta (Saari, Kantanen, Kämäräinen, Parviainen, Valoaho & Yli-Pirilä 2009, 102). Alla sosiaalityöntekijän kokemus uhrien suojaamisesta medialta:

”...siel oli kauhea mediahuomio ja kiinnostus sitä kautta. Niin ihan se, että miten me saadaan ne ihmiset sen median ohi sieltä.... Mut se kertoo just sitä, miten on otettu opiksi näistä tsunamista

ja muista, että ei niitä ihmisiä (uhreja) kuulu suoraan sinne median eteen työntää. Niin heijät sit suojattiin.” h2

Tässä palvelujärjestelmän tuntemus, ohjaus ja neuvonta luvussa esiintyvät Katastrofisosiaalityön tehtävät luokittelusta (Rapeli 2016, 256; Elliott 2010, 98-99) sosiaalisen investoinnin interventiot seuraavasti: ohjaus avun piiriin ja jatkohoittoon (esim. omaan kotikuntaan) ja uhrien turvallisuuden varmistaminen (medialta suojaaminen).

4.4 Arviointitaidot ja selvittelykyky

Suomen kunnissa sosiaalityötä tehdään paikallisella tasolla, jossa ihmisten kriisit, onnettomuudet ja häiriötilanteet ensimmäisenä kohdataan. Tällöin sosiaalityössä arvioidaan päivittäin kriisien ja onnettomuuksien vaikutuksia ihmisten elämään, järjestetään tilapäismajoitusta, neuvotaan ja ohjataan apua tarvitsevia sekä ennaltaehkäistään ja lievitetään sosiaalisia ongelmia. (Rapeli 2017b, 72.)

Tutkimusaineiston pohjalta selvisi, että sosiaalipäivystäjät käyttävät arviointikykyään hyvin monenlaisissa tilanteissa onnettomuudessa. He arvioivat hätäkeskuksesta tulevan hälytyksen pohjalta tilanteen vakavuuden ja oman toimintavalmiuden. He arvioivat onnettomuuspaikalla uhrien psykososiaalisen tuen tarpeen sekä päivittivät sosiaalitoimen osalta tilannekuvan arviota onnettomuustyön edetessä.

Sosiaalihuoltolain (2014, 11§, 36§) mukaan sosiaalityön tehtäviä on asiakkaan tuen tarpeen arviointi ja palvelutarpeen arviointi. Tutkimusaineistosta käsin katsottuna nämä olivat käytännössä onnettomuusuhrien avun tarpeen arviointi ja palveluiden piiriin ohjaaminen tai mikäli kyseeseen tuli onnettomuudesta johtuen pitempiaikainen sosiaalityön asiakkuus, niin sitten tehtiin kattava palvelutarpeen arviointi ja asiakassuunnitelma. Arviointityö vaikutti tutkimuksen mukaan olevan sosiaalityöntekijöille arkipäiväistä ja näin ollen heillä on perustaito ihmisen avun tarpeen kartoittamisessa ja arvioimisessa. Alla yhden sosiaalityöntekijän kuvaus perussosiaalityössä tarvittavista arviointitaidoista, jotka ovat samat suuronnettomuustoimintaympäristössä:

”...sosiaalityön kentässä, eli esim. lastensuojelussa: sä joudut vetämään siel aika isoja proses-seja, sä joudut käsittelemään laajoja asiakasmassoja, sä joudut käsittelemään isoja tietovirtoja liittyen eri asiakkaisiin ja koko ajan varautumaan siihen, että jotain yllättävää tapahtuu. Niin ne peruselementit, millä sä toimit esim. lastensuojelun sosiaalityössä, niin ne peruselementit ja arviointitaidot on ne, millä sä toimit siellä suuronnettomuustilanteessa.” h1

Suuronnettomuudessa työskentelevät sosiaalityöntekijät kohtasivat monenlaisia uhrien ja heidän omaistensa asioiden selvittelytehtäviä. Sosiaalityöntekijät toimivat uhrin tukena selvittellen hänen asioitaan, kuten olemalla yhteydessä uhrin läheisiin tai vakuutusyhtiöön. Sosiaalityöntekijät kokivat, että he toimivat asiakkaan ja toisen osapuolen viestinviejinä, jos asiakas ei itse kyennyt hoitamaan asiaansa heikentyneen toimintakyvyn vuoksi. Onnettomuustilanne edellytti selvittelykykyä ja yhteydenpitoa myös viranomaisyhteistyön osalta. Välillä sosiaalipäivystäjä soitti pelastusviranomaisille onnettomuuspaikan tilanteesta ja välillä sairaalaan perustettavasta kriisipisteestä. Alla erilaiset kuvaukset sosiaalityöntekijän tekemästä selvittelytyöstä onnettomuudessa:

”Sosiaalityössä on totuttu sellaiseen moniuloitteiseen selvittämiseen, että toisi sitä siihen tilanteeseen. Laaja-alaista ja välillä pitkäkin kestoista auttamista ja seurantaa asiakkaille.” h6

”...mut kuitenkin ehdittiin uhrin omaista sit huomioida siinä sitten, että käytiin juttelemassa ja kertomassa aina väliaikatietoja, kun yritettiin sieltä selvittää, missä uhri on, että onko se sairaalahoitossa vai menehtynyt.” h6

Kriisitilanteissa on ammattilaisen hyvä pitää mielessä, että avun tarvitsija itse on asiantuntija siinä, kuka on hänelle merkittävä ja tärkeä läheinen, kehen hän itse haluaa otettavan yhteyttä tai kenet hän haluaa kutsuttavan paikalle kyseisessä tilanteessa. Sosiaalityöntekijän tehtävä on kartoittaa uhrin sosiaalisia verkostoja ja auttaa uhria järjestämään yhteyksiä hänelle läheisiin ihmisiin. (Hedrenius & Johansson 2016, 244, 246.)

Tutkimuksen mukaan arviointitaidot ja selvittelykyky kuuluvat perussosiaalityön osaamiseen ja myös sosiaalihuoltolain mukaan (SHL 2014, 11§, 36§, 41§) uhrin tuen tarve tulee arvioida onnettomuustilanteessa, järjestää tarvittaessa sosiaalipalveluja ja sosiaalityöntekijällä on oikeus saada muilta viranomaisilta uhria koskevia tietoja akuuttitilanteessa työnsä hoitamiseksi.

Tässä arviointitaidot ja selvittelykyky luvussa esiintyvät katastrofisosiaalityön tehtävät luokittelusta (Rapeli 2016, 256-258; Elliott 2010, 98-99, 101-102): sosiaalisen investoinnin interventioista autettavien tarpeiden kartoitus, joka on

selvittelytyötä; arviointi- ja selvittelyosaamista sosiaalityöntekijät käyttivät onnettomuuksissa myös koordinaatio- ja johtamistehtävissä sekä viranomaisyhteistyössä, jotka kuuluvat mallissa poliittisen investoinnin interventioon.

4.5 Psykososiaalinen tuki

Psykososiaalinen orientaatio voidaan ymmärtää ihmissuhdetyön perussuuntaukseksi. Psykososiaalinen työn periaatteille rakentuu suurin osa sosiaali- ja terveydenhuollon työstä. Psykososiaalisen työtavan edelläkävijänä voidaan sosiaalityön osalta pitää Mary Richmondia, jonka teoksesta *Social Diagnosis* (1917) on löydettävissä psykososiaalisen työn perusidea. Richmondin *Case Workin* mukaan sosiaalityöntekijän on muodostettava monipuolinen kokonaiskuva asiakkaan tilanteesta ja pyrittävä asiakkaan persoonallisuuden kehittämiseen vaikuttamalla asiakkaan ja hänen sosiaalisen ympäristönsä väliseen suhteeseen. Riitta Granfeltin mukaan suomalaiseen sosiaalityöntekijöiden tekemään psykososiaaliiseen työhön sisältyy terapeutin ulottuvuus, joka integroituu toiminnan muihin osa-alueisiin, kuten sosiaalisiin suhteisiin vaikuttamiseen tai resurssien välittämiseen. Granfeltin mukaan psykososiaalinen työn ydin on sosiaalipolitiikassa ja työ yrittää ratkaista, miten sosiaaliset ongelmat ja psyykinen pahoinvointi ovat kietoutuneet toisiinsa yksilöiden ja perheiden elämässä. (Granfelt 1993, 177, 179, 200, 222-223.)

Psykososiaalinen työ, ja suuronnettomuuksissa uhreille annettava psykososiaalinen tuki, ymmärretään tässä tutkimuksessa sosiaalityöhön sisäänrakennetuksi osaamiseksi. Sosiaalityöntekijä kohtaa ihmisen kokonaisvaltaisesti, usein hollistisesta ihmiskäsityksestä käsin huomioiden hänen elämäntilanteensa (kts. Rauhala 2014, 28). Tutkimushaastatteluissa sosiaalityöntekijät ymmärsivät psykososiaalisen tuen kiinteästi sosiaalityöhön kuuluvana osaamisena. Edellä mainituista syistä johtuen katsoin psykososiaalisen tuen kuuluvan sosiaalityön perusosaamiseen. Tutkimusanalyysissä erotin tutkimusaineiston mukaisesti psykososiaalisen tuen sosiaalityöntekijän perusosaamiseksi ja ammatillisen kriisityön sekä vapaaehtoisten koordinoinnin sosiaalityöntekijän erityisosaamiseksi. Nämä kolme osaamisaluetta liittyvät suuronnettomuussosiaalityössä läheisesti yhteen, vaikka yksittäisinä muodostuvat eri tyyppisestä osaamisesta.

Sosiaalityöntekijät kokevat psykososiaalisen tuen erityisesti kuuluvan sosiaali-päivystystyöhön, jossa sitä tehdään eri asiakastilanteissa. Päivystysuudistuksen myötä psykososiaalisen tuen merkitys kasvaa ja sitä annetaan moniammatillisesti niin, että asiakas saa psyykkisen tuen terveydenhuollon puolelta ja sosiaalisen tuen sosiaalihuollon puolelta. (Kankare 2017, 61.) Myös tässä tutkimuksessa puolet (N=3/6) sosiaalityöntekijöistä oli sitä mieltä, että sosiaalityön tehtävä on tarjota uhrille sosiaalista tukea ja ammattilaiskriisityöntekijä antaa uhrille psyykkisen tuen:

"Psykososiaalisen tuen järjestäminen ja akuuttikriisityö.... Paremminkin se tulee siinä, jos se psykososiaalinen tuki saadaan toteutettua kiireellisissä tilanteissa niin, että siinä on oikeasti se sosiaalityö ja akuutti (ammattillinen) kriisityö yhdessä." h1

Psykososiaalinen tuki ja palvelut on kattotermi koko sille toiminnalle, jota järjestetään esimerkiksi suuronnettomuuden ihmisiin kohdistuvien seuraamusten rajoittamiseksi ja tapahtuman aiheuttaman psyykkisen stressin seuraamusten torjumiseksi ja lievittämiseksi. Toiminnan tavoitteena on stressitapahtuman yhteiskunnalle ja yksilölle aiheuttamien sosiaalisten ja terveydellisten haittojen vähentäminen. Psykososiaalinen tuki ja palvelut voidaan suuronnettomuustilanteessa karkeasti jakaa sosiaalityöhön ja -palveluihin, psyykkiseen tukeen, vapaaehtoisten tarjoamaan henkiseen tukeen sekä evankelis-luterilaisen kirkon ja muiden uskonnollisten yhteisöjen tarjoamaan hengelliseen tukeen. (kts. STM 2009, 16, 12.) Ammattilaisilla on ratkaisevan tärkeä rooli sosiaalisen tuen antajina, koska he ovat valmistautuneet työhönsä eivätkä ole suoraan osallisia onnettomuudessa. Tästä johtuen ammattilaiset eivät joudu tilanteessa tunteidensa valtaan yhtä helposti ja voivat kokemuksellaan vakuuttaa, että onnettomuuden kokeneiden ihmisten reaktiot ovat sellaisia, kuin niiden kuuluukin olla epätavanomaisessa tilanteessa. (Hedrenius & Johansson 2016, 249.)

Suuronnettomuudessa ammatti- ja muiden auttajien antaman psykososiaalisen tuen tarve määräytyy ihmisen stressireaktioiden, trauman ja oireiden vakavuuden perusteella. Vain pieni osa altistuneista ihmisistä tarvitsee kriisipsykiatrisia ja -psykologisia palveluja. Suuronnettomuuksissa aloitetaan usein heti psykososiaalisen tuen ja palveluiden tarjoaminen ja sitä jatketaan tarpeen mukaan. Psykososiaaliseen tukeen kuuluvia sosiaalitoimen toimenpiteitä suuronnettomuuden jälkivaiheessa ovat muun muassa: laaja-alainen tiedottaminen sosiaalisista palveluista, sosiaalisen verkoston tukeminen, perheiden yhdistäminen,

onnettomuuden vertaistukitilaisuuden järjestäminen yhdessä terveydenhuollon kanssa ja suuronnettomuustilanteen edellyttämän erityisen sosiaalisen ja oikeudellisen neuvonnan järjestäminen. (PTSD 2014; TENTS 2009) Tutkimuksessa tuli edellä mainituista esille vain uhrin sosiaalisen verkoston tukeminen ja vertaistukitilaisuuden järjestäminen.

Suuronnettomuuden kokeneen uhrin akuutin stressireaktion ja häiriön ensihoidossa on tarkoitus rauhoitella uhrin reaktioita ja tarjota hänelle inhimillinen tuki ja turvallinen kontakti. Auttaja tarjoaa välitöntä turvaa huolehtien uhrin fyysisistä ja psyykkisistä perustarpeista. Tilanteessa on tärkeää, että auttaja kuuntelee uhrin kokemusta ja antaa hänelle tilaa kokea tunteuksiaan. Uhrin välittömiin tarpeisiin ja huolenaiheisiin auttaja pyrkii vastaamaan käytännöllisillä neuvoilla. Tärkeää on varmistaa yhteys uhrin läheisiin ja sosiaaliseen tukiverkostoon sekä paikallisiin auttamisjärjestelmiin ja tukipalveluihin. Onnettomuuden jälkeen uhrille on myös hyvä antaa tietoa normaaleista stressireaktioista epänormaalissa onnettomuustilanteessa ja tukea ihmisen selviytymiskeinoja. (PTSD 2014; STM 2006a, 60) Psykososiaalisen tuen tarjoajan tärkein viesti onnettomuuden uhrille tuettaessa on: Sinä olet turvassa nyt, et ole yksin ja kaikkein tärkeimpänä, aina on olemassa toivoa! (Turunen 2014a, 75).

Haastateltavien mukaan uhrin avun tarpeen kartoituksen yhteydessä usein myös selvisi, tulisiko hänet ohjata ammatillisen kriisityöntekijän esim. psykologin luokse.

”Psykososiaalisesta tuesta se, että sit selvitetään, että onko tuen tarvetta ja kenellä on ja missä laajuudessa sekä sit tarvittaessa ohjataan eteenpäin myöskin..... SPR:n henkisen tuen ihmiset sit antoi sitä käytännön kriisiapua, että keskustelivat ihmisten kanssa.” h6

”Ja käytännössä me tehtiin kuitenkin se ensiasteen kriisipuhelimeen vastaaminen, niin käytännössä sielt tuli jo ne, ketkä niin kun ihan selkeesti tarvi sitä sosiaalityön osaamista tässä kohtaa, eli ketkä on ollut paikalla ja auttanut sitä uhria tai ite loukkaantunut ja olis tarve kriisiavun piiriin nopeasti.” h5

Sosiaalityössä lähtökohtana on usein vaikeuksissa oleva ihminen. Sosiaalityö on vaikuttamista ihmiseen tilanteen kautta, eli työ kohdistuu ihmisen elämäntilanteeseen. Muuntelemalla ja tukemalla niitä elämäntilanteen komponentteja, joita sosiaalityö koskettaa, voidaan edistää ihmisen hyvinvointia. Usein sosiaalityö kohdistuu ihmisen tilanteen kohtalomaiseen rakenteeseen. Tällöin, esim. suuronnettomuudessa, pyritään lieventämään uhrin sellaista elämäntilanteen

kovuutta, jota hän ei itse ja yksin pysty korjaamaan. Tällaisia kohtalonomaisia tilanteita ovat muun muassa ihmistä kohdannut onnettomuus, menetykset, invaliditeetti ja psyykkiset häiriöt. (Rauhala 2014, 137-141.) Sosiaalinen tuki onnettomuustilanteessa voi olla käytännön apua, ohjausta ja materiaalista tukea. Uhrin sosiaalisen tuen tarve määräytyy henkilökohtaisesti ammattilaisen kanssa. Sosiaalinen tuki voi olla myös henkistä tukea, jossa uhri kohdataan läsnä olevasti ja hänelle annetaan myötätuntoa ja arvostusta. Yhteenkuuluvuuden ja tarpeellisuuden tunteiden lisääminen ovat myös tärkeitä sosiaalisen tuen elementtejä. (Hedrenius & Johansson 2016, 242-243.)

Psykososiaalisen tuen ja palveluiden järjestämisen lainsäädännöllinen tausta, ohjeistusten hajanaisuus sekä psykososiaalisen tuen käsitteen monimerkityksellisyys saattavat myös jatkossa aiheuttaa epätietoisuutta tuen järjestämisvelvollisuudesta ja aiheuttaa vastuun siirtelyä viranomaistaholta toiselle. Päivystysuudistuksessa kaavillaan psykososiaalisen tuen ja palvelujen järjestämistä entistä enemmän sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyössä toteutettavaksi. (Kankare 2017, 64.) Nähtäväksi jää, miten sosiaalipäivystysuudistus vaikuttaa psykososiaalisen tuen järjestämiseen käytännön tasolla suuronnettomuuksissa.

Tässä luvussa käsitelty psykososiaalinen tuki kuuluu katastrofisosiaalityön tehtävät luokittelusta (Rapeli 2016, 256, 258; Elliott 2010, 96, 102-103) inhimillisen investoinnin interventioon.

4.6 Taloudellinen tuki, lainsäädäntötuntemus ja tietojärjestelmäosaaminen

Suuronnettomuustilanteessa sosiaalipäivystyksen taloudellisen tuen mahdollistajina ovat täydentävä- ja ehkäisevä toimeentulotuki (Laki toimeentulotuesta 1997, 7c§, 13§). Onnettomuuden uhrille sosiaalityöntekijä voi myöntää kiireellisenä ehkäisevää toimeentulotukea, riippumatta uhrin aiemmasta toimeentulosta. Tällöin tuetaan ihmistä taloudellisen tilanteen äkillisestä heikentymisestä aiheutuvien vaikeuksien lieventämiseksi tai muihin tuen saajan omatoimista suoriutumisista edistäviin tarkoituksiin. Onnettomuustilanteissa sosiaalityöntekijä voi antaa uhrille myös maksusitoumukseen tiettyyn kauppaan tai kertakäyttöisen taksikortin, jotta uhri pääsee läheistensä luo. Taloudellista tukea myönnettäessä

sosiaalityöntekijä arvioi uhrin henkilökotaisen tilanteen ja asian kiireellisyyden ja sen pohjalta käyttää harkintavaltaansa tuen myöntämiseen. Suomessa jokaisella kunnalla on omat ohjeensa täydentävän- ja ehkäisevän toimeentulotuen myöntämisen perusteista. Taloudellisen tuen myöntämisestä sosiaalityöntekijän antama esimerkki onnettomuustilanteessa:

"...me voidaan sosiaalipäivystyksestä omalla harkinnalla niitä maksusitoumuksia muutamaksi päiväksi myöntää ja sit se siirtyy tänne sosiaalitoimen aluetoimistoon taloudellisen tuen ja jatkoselvityksen osalta ja mahdollisesti sit, mitä tukea tarvitsee aikuissosiaalityön puolelta. Jollekin asiakkaalle annoin kertakäyttöisen taksikortin." h4

Toisaalta taas osa sosiaalityöntekijöistä kertoi, että kiireellisen vaate- tai ruokavun saamiseksi käytetään vapaaehtoisten, kuten SPR:n kotimaan avun tai Va-pepan ensihuollon, nopeaa valmiutta järjestää perustarvikkeita paikalle.

"Mut jos sieltä olis tullut omaisuuden menettäneitä, puol alastomia ihmisiä, niin oltashan me toki käytetty vapaaehtoisia. Vapaaehtoiset pystyy järjestämään sit nopeesti vaatteita, ruokaa ja virvokkeita niille ihmisille". h3

Tutkimusaineistossa ilmeni uhrien taloudellinen tukeminen vain kahdessa haastattelussa, eli sosiaalitoimen antama taloudellinen tuki vaikutti melko vähäiseltä Suomessa sattuneissa suuronnettomuuksissa tai sitten uhrien avun tarve on erilaista.

Kansainvälisissä sosiaalityön katastrofitilanteiden tutkimusartikkeleissa taloudellisen (Elliott) osallistamisen interventioita mainitaan artikkeleissa vähiten. Voikin kysyä, kuinka paljon sosiaalityö suuntaa taloudellista tukea yhteiskunnan heikompiosaisille katastrofitilanteissatilanteissa. (Rapeli 2016, 263.)

Tutkimusaineistossa sosiaalityöntekijän lainsäädäntötuntemus esiintyi erilaisissa yhteyksissä. Yksi informantti kertoi normaali sosiaalipäivystystyöstä, että kuntalaiset välillä soittelevat lapsen huoltoriidan yhdessä lakiin liittyviä neuvoja. Toisaalta taas sosiaalityöltä edellytetään lain mukaan suuronnettomuuksissa viranomaisyhteistyöhön osallistumista. (mm. SHL 2014, 11§, 29§). Toinen haastateltava puolestaan vertasi sosiaalityönviranomaisen lainsäädäntötuntemusta ja vastuuta suhteessa vapaaehtoisiin toimijoihin suuronnettomuudessa. Sosiaalityön yliopisto-opintoihin kuuluu jonkin verran lainsäädännön liittyvää opetusta, joten sen pohjalta ja aineiston analysoinnin pohjalta liitin lainsäädäntötuntemuksen sosiaalityöntekijän perusosaamiseen. Suuronnettomuudessa sosiaalityöntekijää

painaa vastuu viranomaispäätöksistä ja lainsäädäntöosaaminen on edellytys akuuteissa kriisitilanteissa työskentelylle:

”Sosiaalityöntekijän pitäis tuntea se lainsäädäntö, mikä sitä työtä ohjaa. Ne lait, mitä sosiaalityöntekijä siin noudattaa. Ne päätökset on kuitenkin viime kädessä sosiaalityöntekijän vastuulla. Nostaisin esiin esim. lastensuojelulaki, laki asiakkaan asemasta ja oikeuksista, sosiaalihuoltolaki ja hallintolaki.” h3

Kemppaisen ja Saastamoisen tutkimuksen (2017, 69; N=4) mukaan kaikki heidän haastattelemansa sosiaalipäivystyksessä työskentelevät sosiaalityöntekijät pitivät lainsäädännön tuntemusta erittäin tärkeänä ja välttämättömänä työn piirteisiin kuuluvana tekijänä. Sosiaalityöntekijät toivat myös esille, että sosiaalilainsäädännön tuntemuksen lisäksi tulee lailliset perusteet pystyä kertomaan myös asiakkaille ymmärrettävällä tavalla, kuten laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000) säädetään.

Tutkimusaineiston pohjalta sosiaalipäivystyksen tärkeimmiksi tietojärjestelmiksi muodostuivat suuronnettomuustilanteissa sosiaalitoimen oma tietojärjestelmä, johon he jossain tapauksissa kirjasivat onnettomuuden asiakastapauksia ja Valtiontietojärjestelmä (VTJ), josta oli oleellisen tärkeä osata hakea esim. asukaslistat kerrostalon tulipalotilanteessa. Sillä sosiaalipäivystäjien tuli tavata talon asukkaat ja arvioida heidän tuen tarve niin psykososiaalisen tuen kuin hätämajoituksen osalta. Alla kahden sosiaalityöntekijän kuvaukset tietojärjestelmäosaamisesta suuronnettomuuksissa:

”Esimerkiksi ne asukaslistat, että osaa sen polun sieltä VTJ:stä, että miten sen saa printattua sieltä. Se kun on siellä VTJ:ssä monen klikkauksen takana ja tiedän, että ehkä kaikki kollegatkaan ei sitä sieltä nopeasti saa. Niin saattais olla joku, joka sitä ei osaa tulostaa mukaan sin suuronnettomuuspaikalle, kun kyse on tulipalosta. Sit se on tosi kurja, kun se on meille tosi tärkeä asia, että ne listat on mukana siellä. Että me tiedetään, että ketä meidän ylipäätään pitäis tavoittaa (palon uhrin)..... Mä haastattelin ne kaikki ihmiset. Ne oli kuitenkin siin kunnossa. Mä olin ottanut toimistolta noi asukaslistat mukaan. Meil on näihin tulipaloihin ihan semmoinen toimintaohje, että käytännössä ensimmäinen tehtävä, mikä me tehdään on väestötietojärjestelmästä otetaan asukaslista, kun tiedetään se tulipalon osoite. Se on meil ihan sellainen keskeinen työkalu, että täytyy tietää että ollaaks me tavoitettu kaikki ja kaikkien kohdalta pitää selvittää, että onk heil paikka mihin mennä ja kriisiavuntarve”. h4

”Tärkein on sosiaalitoimen asiakastietojärjestelmä ja se saattaa jossain kohtaa tuottaa aika hyvääkin tietoa. Olen huomannut semmoisen jännän yksityiskohdan, että väestötietojärjestelmään poliisikin pääsee, en tiedä pääseekö ensihoito ja pelastus, mut ne ei ainakaan paljoa käytä sitä. Niin sosiaalipäivystyksen väki on huomattavasti näppärämpiä käyttämään VTJ:tä. Sosiaalityöntekijöillä on se kyky käyttää järjestelmiä sen tiedon hankkimiseen ja kyky myös analysoida sitä tietoa, mitä sieltä järjestelmästä tulee. Niin se on huomattavasti kehittyneempää kuin muilla viranomaistoimijoilla.” h1

Tässä luvussa käsitelty taloudellinen tuki kuuluu Katastrofisosiaalityön luokittelussa (Rapeli 2016, 256-257; Elliott 2010, 96, 99-100) taloudellisen osallistamisen interventioon. Katastrofisosiaalityön tehtävät luokittelusta puuttuivat tässä luvussa käsittelemäni (suomalaisen suuronnettomuussosiaalityön perusosaamisen tekijät) lainsäädäntötuntemus ja tietojärjestelmäosaaminen.

5. Sosiaalityön näkymättömyys ja rooli suuronnettomuusviranomaisyhteistyössä

5.1 Sosiaalityön näkymättömyys moniviranomaisyhteistyössä

Sosiaalityöntekijöiden rooli onnettomuustyöskentelyssä on monissa maissa epäselvä ja se harvoin tunnustetaan tärkeäksi katastrofityön viranomaiseksi. Todellisuuden arkityössä sosiaalityöntekijät työskentelevät viranomaisista kaikkein lähimmin juuri haavoittuvammassa asemassa olevien väestöryhmien kanssa. (Dominelli 2012a, 20-21; Dominelli 2015a, 659; Dominelli 2015b, 5.) Suomalainen sosiaalityö ei juuri ole näkynyt Suomessa tapahtuneiden suuronnettomuuksien jälkeisessä keskustelussa. Onnettomuuden jälkeistä psykososiaalista tukea kommentoi mediassa usein psykologit, ja poliisi- sekä pelastusviranomaiset kertovat omista tehtävistään. (Sadeoja 2013, 2.)

Haastateltavista kaikki olivat sitä mieltä, että sosiaalityö on edelleen melko tuntematon ja vieras toimija toisille viranomaisille Suomessa tapahtuneissa suuronnettomuuksissa. Kehitystä on tapahtunut viimeisten vuosien aikana siinä, että hätäkeskus, poliisi ja pelastus alkavat vähitellen muistamaan hälyttää sosiaalityöntekijän onnettomuustilanteisiin, mutta suuronnettomuussosiaalityön tunnettavuuden lisäämisessä on vielä töitä. Tutkimuksen mukaan sosiaalipäivystäjät olivat sitä mieltä, että ensi sijaisen tärkeää on tehdä sosiaalityö näkyväksi muille viranomaisille. Se, että kansalaiset eivät tunne suuronnettomuussosiaalityötä, niin sillä ei tuntunut olevan sosiaalityöntekijöille merkitystä vaan pääasia oli, että ihmiset tulivat onnettomuudessa autetuiksi. Suuronnettomuudessa ”matalan profiilin” sosiaalityö näyttäytyy tuntemattomana muille viranomaisille ja kansalaisille:

”Tärkeää, että sosiaalityötä tehdään näkyvämmäksi viranomaisille, koska he ovat niin avainasemassa siinä, et he hälyttävät meidät onnettomuuksiin... Ylipäätään sosiaalipäivystys on niin paljon vieraampi toimija kansalaisillekin. Varmaan siinä on yleensäkin sitä, että poliisin tai ensihoidon toiminta on niin paljon trumaattisempaa, kun he pelastavat ihmishenkiä ensilinjassa. Niin se on varmaan just meillä sit sitä pitkäkestoista auttamista ja matalan profiilin työskentelyä, niin se ei sit saa sitä huomiota.” h6

Informantit toivat esille suuronnettomuuksien yhteydessä sen, että toiset viranomaiset eivät edes tiedä sitä, että sosiaalityöntekijän tulee tavata lain mukaan (SHL 2014 11.6§, 29§) onnettomuuden kokeneet ihmiset:

"kyllähän meidän täytyy muistutella itteemme myös niille viranomaisille, että me ollaan täällä (onnettomuudessa) ja täs on pikku lakipykälä minkä takia me tääl toimitaan. Ehottomasti kyl pitää sosiaalityötä saada suuronnettomuustoimijana näkyvämmäks." h3

"Sosiaalityön hyödyntäminen on noissa tilanteissa, jos nyt yleensäkin muistetaan et se on ole-massa. Niin se on jo se, että saadaan näille ensilinjan toimijoille se taottua päähän, että kaikki (uhrin), ketä he tällaisessa tilanteessa kohtaa ja tapaa niin heidän tarvii kans olla sosiaalihuollon asiakkaita. Edes sen pienen hetken, et saadaan tehdä se arvio, että mitä he tarvii." h2

"Koska nämä monesti unohtaa nämä pelastuksen ja poliisinkin tyypit, että sit kun ihmiset on pelastettu sieltä tilanteesta, niin sit pitäs jonkun tehdä niitten kans jotain. Joskus ollaan ystävällisesti kysytty muilta viranomaisilta, että sit kun esim. laivaturmassa ne 2000 amerikkalaismum-moa on evakuoitu tonne Suomenlinnaan rollaattoreitten kans ilman lääkkeitä helmikuussa, niin mitäs ajattelitte tehdä niille? Jätättökö ne sinne vai? Jonka jälkeen ne myöntävät tarvitsevansa meitä." h1

Yhden sosiaalityöntekijän mukaan toiset viranomaiset saattavat tehdä onnettomuustilanteessa liian hätäisesti uhrin tai hänen omaistensa avun tarpeen arvioinnin:

"...Ihan tossa meidän arkityössäkin koitetaan aina tilaisuuden tullen kertoa muille viranomaisille siitä, että meillä on vastuu siitä kriisituen tarjoamisesta, kun on tilanteita, jossa muut viranomaiset koittavat jotenkin ohittaa meidät tai me koetaan, että he on tehnyt semmoisen aika hätäsen arvioinnin (uhrin tilanteesta), että ei tässä nyt tarvita kriisitukea jossain kuolin tapauksessa. Niin sit ollaan sitä jotenkin koitettu tuoda esiin, että meidän tehtävä on niin kun arvioida se avun-tarve. Mielellään kuitenkin otettaisi tiedot ja saatais se tilaisuus kohdata se ihminen." h6

Haastatellun sosiaalityöntekijän mukaan jossain tilanteissa sosiaalipäivystystä ei ymmärretä kutsua onnettomuustilanteisiin, tai jos kutsutaan niin "vilttejä" tuomaan:

"Mä muistan, joskus meil on ollut esim. silleen, että hätäkeskus ei välittänyt meille tehtävää olenkaan ihan kerrostalopalosta. Ei mitään tietoa tullut meille, että ihan kun se ei koskis meitä lainkaan. Että sit se tehtävä on tullut meille, kun joku pelastustoimen edustaja on sieltä sit soittanut meidän viranomaiskännykkään, et oisko meil jotain vilttejä tuoda, kun ihmiset on kylmissään. Että se on sit jotenkin sil taval sit aktivoitunut. Siinä ei ole niin kun kukaan toimija ymmärtänyt sitä sosiaalityön roolia. Meillehän kuuluu niin kun se kriisiavun järjestäminen ja hätäma-joituksen järjestäminen tällaisissa tilanteissa. Ja sit ne soittaa meiltä vilttejä! Että ei siin kyl kau-hean paljoa muut viranomaiset ole ymmärtäneet, että se on mennyt niin kuin monen seulan läpi." h4

Tärkeimpinä suuronnettomuussosiaalityön näkyvyyden lisääjinä haastateltavat pitivät yleisen tietoisuuden lisäämistä esim. sosiaalisessa mediassa ja suuronnettomuuksien yhteydessä pidettävissä lehdistötilaisuuksissa. Haastateltavat kokivat, että tietoisuuden lisäämisessä päävastuu on sosiaalipäivystyksen esimiehellä, koska rivityöntekijöinä informantit kokivat suuronnettomuuslehdistö-

tilaisuudessa kommentoinnin jopa kiellettyinä. Muille viranomaisille tiedottamista tulisi myös lisätä esim. yhteistyötilaisuuksissa ja suuronnettomuusharjoituksissa:

”...näitten muitten viranomaisten ihan sitä informoimista ja kertomista, että mitä me tehdään. Itse olen pitänyt kaupungin eri päivystysten ammattihenkilöille pikku kertomuksen siitä mitä me tehdään. Niin siel kaikki sanoj, että mä en oo ikinä ymmärtänytkään, et te teette noin paljon. Ihan sellainen tietoisuuden lisääminen kaikille viranomaisille, että mitä me tehdään, niin sit ne ymmärtää käyttää meitä, kun he tietää mitä me tehdään... Sosiaalipäivysten näkyvyyttä tulis lisätä, ehdottomasti. Mua ärsyttää se, että poliisi ja pelastuslaitos on somessa (sosiaalinen media) aktiivisia, mut sossuja siel ei pahemmin näy. Twitter ja facebook on nykypäivää. Mun mielestä sitä sometiedottamista pitäis olla paljon enemmän varsinkin suuronnettomuustilanteissa, koska ihmiset on kuitenkin ain siel somessa.” h3

Kansainvälisten sosiaalityön katastrofitilanteiden artikkelien mukaan (Rapeli 2016, 264) sosiaalityön saaminen akuutissa tilanteessa auttamistoimiin mukaan nähtiin ongelmana. Tämä on haaste myös suomalaisessa sosiaalityössä, jossa häiriötilanteisiin varautuminen ei useinkaan ole osa arjen sosiaalityön jatkumoa. Esimerkiksi yllättävät kriisitilanteet, kuten tulipalot ja onnettomuudet kuuluvat Suomen kuntien sosiaalitoimien nykyisissä valmiussuunnitelmissa vain 19%:lla sosiaalipäivystyksen tehtäviin.

Suomen kuntien sosiaalitoimien valmiussuunnitelmissa sosiaalityön linkittyminen muihin turvallisuusviranomaisiin oli heikosti esillä. Rapelin (2017c, 74) mukaan sosiaalityön tulisi vahvistaa yhteistyötä muiden turvallisuustoimijoiden kanssa, jotta suuronnettomuussosiaalityön tehtävät ja rooli selkiintyisivät myös yhteistyökumppaneille.

5.2 Suuronnettomuussosiaalityön rooli suhteessa muihin viranomaisiin

Tässä luvussa hain tutkimusaineistosta vastausta kolmanteen tutkimuskysymykseen eli, siihen millainen on sosiaalityön rooli suhteessa muihin viranomaisiin suuronnettomuuksissa. Alla kahden informantin monipuolinen kuvaus sosiaalityön roolista onnettomuuksissa:

”Eihän he (muut viranomaiset) sitä uhrin sosiaalista näkökulmaa pysty niis tilanteis ihan hirveesti ottamaan huomioon. Et kylhän ne sen näkee, et ihmisel henki pihisee ja tarviiks vied sairaalaan, niin ei niis tilanteis kauheest niin kun siihen sosiaaliseen puoleen muut viranomaiset pysty puuttumaan.....Varmaan se ymmärtäminen, että mitä tällainen onnettomuus vaikuttaa ihmisen tunteisiin, ajatteluun ja siihen, mikä siin kohtaan on tärkeintä. Että kun ihminen jää yksin, että se

sais läheisiltä tukea tai jos sil ei ole läheisiä, niin sit meil on SPR:n vapaaehtoisia, jotka pystyy olemaan ihmisten kanssa. Ei näis tilanteis poliisil tai pelastustoimel oo resurssimahdollisuuksia näihin asioihin kiinnittää huomiota, eikä tietysti kuulukaan olla.” h4

”Tästä me ollaan puhuttu niin kun lääkinnällisestikin, että terveydenhoidon puolella se on henkilöstölle ihan sama, kenen jalka on poikki. Se sitten on poikki ja sille tehdään suht samat asiat. Toki siinä on eroa onks kyseessä vauva tai seittemänkymppinen osteoporootikko tyyppi. Mut silleen, et se perussapluuna on ihan sama. Niin meillä (sosiaalityössä) jos se bussiturma sattuu tos ihan lähikadulla, niin ei se oo meille ihan sama. Se on heti, että ketä siel bussis on ollut: onko se päiväkotiryhmä, onko se turistiryhmä, onko se eläkeläisryhmä tai työssäkäyvien ihmisten ryhmä, niin heti se tuki mitä ne tarvii on aivan erilaista. Niin me ei voida mennä sil samal sapluunalla joka tilanteeseen. Sosiaalihuollon puolella se tilanne on aina paljon laajempi ja moninaisempi.” h2

Sosiaalityö nähtiin haastateltavien mukaan paljon moninaisempana ja tärkeänä ihmisen kokonaistilanteen huomioijana, verrattuna toisiin onnettomuudessa toimineisiin viranomaisiin.

Kemppaisen ja Saastamoisen (2017, 79, 87-88) tutkimuksessa sosiaalityöntekijät kritisoivat sitä, ettei sosiaalipäivystyksellä ei ole samanlaista viranomaisstatusta, kuin pelastuksella ja poliisilla eikä sosiaalipäivystys saa osakseen samaa arvostusta verrattuna muihin päivystäviin viranomaisiin. Yksi heidän haastattelema sosiaalityöntekijä kuvasi turhautumistaan seuraavasti: ”Sosiaalityöllä ei oo vielä semmosta samanlaista arvoa, kun esimerkiks terveydenhuollolla, tai...poliisilla tai pelastustoimella.....et on vähän semmonen meininki et nää on niitä kukkahattutätejä, et ne vaan päätät silittelee kuitenkin, et ei niille tarvii maksaa oikeeta palkkaa ja sitä työtähän voi tehdä kuka vaan....Et se arvostus puuttuu ja mä oon sitä mieltä, että se on melko pitkälti myös meistä itestämme kiinni, että jos me niin ku suostutaan kaikkeen ja ihan mihin vaan, niin sitten meille tarjotaan vaan sitä kutsumusta siihen leivän päälle.” Edellä oleva lainaus kuvaa hyvin sitä, että sosiaalityöntekijöillä itsellään on myös tärkeä rooli sosiaalipäivystystyön esiin tuomisessa ja oman viranomaispaikan ottamisessa suuronnettomuuksissa.

Informanttien mukaan suuronnettomuuksissa toimivan sosiaalityöntekijän tulee tietää oma rooli, työtehtävä (ml. lakisääteiset), vastuut ja velvollisuudet, jotta hän pärjää moniviranomaisyhteistyössä. Lisäksi suuronnettomuussosiaalityön tehtäviä koettiin olevan vaikea täyttää, johtuen siitä, että muut viranomaiset eivät ymmärtäneet sosiaalityön roolia ja lakisääteisiä velvoitteita onnettomuustilanteessa tai sen jälkihoidossa. Lisäksi sosiaalipäivystäjälle tulisi olla tarpeellinen tieto siitä,

mitä muut viranomaiset tekevät, jotta hän pystyy suhteuttamaan oman toiminnan onnettomuustyöskentelyssä.

"...kyllähän sul täytyy olla ihan todella hyvät yhteistyötaidot, suostuttelutaidot ja perustelutaidot, että sä saat ihan sen perusduunin siellä kentällä toimimaan. Sul täytyy olla hyvin selkeänä se sun tehtäväs ja millä perusteilla ja millä pykälillä sä sitä teet. Ja millä perusteilla ja pykälillä sul on oikeus saada tietyt tiedot ja miks pitää kertoa asioita ja saada se homma toimimaan, että kyl ne pitää olla niin kun oikeesti opeteltuna jo aikasemmin.....Tavallaan se muistuttaminen, että sosiaalitoimella on lakisäteiset tehtävät, jotka sosiaalitoimen tulee hoitaa ja täyttää ihan riippumatta siitä, mitä mieltä muut viranomaiset siitä ovat. Ja se, että sosiaalitoimi täyttää ne lakisäätteiset tehtävät, niin se itseasiassa helpottaa kaikkien muiden viranomaisten työtä." h1

Yhden haastateltavan mielestä sosiaaliviranomainen on turvallisuusviranomaisen ja sitä ajatusta tulisi yleisesti tuottaa sosiaalityön piirissä enemmän:

"Suomi on hirvittävän ylpeä kokonaisturvallisuuden konseptista ja käsitteistöstään ja tämä sisäisen turvallisuuden strategia nostaa sosiaali- ja terveystoimia esiin, ei nyt ihan turvallisuusviranomaisiksi mut kuitenkin. Mä olen kyllä sitä mieltä, että sosiaaliviranomainen on yksi turvallisuusviranomaisen, mul on siit ihan omat näkemykset ja sitä pitäis myös sosiaalityön piirissä tuottaa enemmän." h1

Tutkimuksen mukaan sosiaalipäivystystä tarvitaan usein jo onnettomuuden ensivaiheessa, yhdessä ensilinjan auttajien (pelastus, poliisi, ensihoito) kanssa, vaikka sosiaalityö painottuukin pidemmälle ajanjaksolle onnettomuuden jälkihoidossa kuin ensilinjan muiden viranomaisten työ. Sosiaalipäivystys arvioi ensilinjassa onnettomuuspaikalla muun muassa ihmisten hätämajoitustarvetta ja psykososiaalisen tuen tarvetta. Haastateltavien mukaan suuronnettomuuksissa viranomaistoimintaa vaikeuttavat lainsäädännön puute häiriötilanteiden hoitamisesta ja viranomaisyhteistyön joustamattomuus:

"Että se moniviranomaisyhteistyö, niin siinä tulee kaikki meidän tietosuoja-asiat ja kaikki salassapidot huomioitavaks, mut jotenkin niin kun lainsäätäjän tasollakin ei o ymmärretty niin kuin tällaisia häiriötilanteita. Koska ne poikkeusolot (kts. valmiuslaki 2011, 3§), mitä niin kuin lainsäätäjät tuntee, niin sit puhutaan jo sotatilanteesta tai ydinkatastrofista. Ne arkionnettomuudet (häiriötilanteet), että mihin ihminen todennäköisimmin joutuu, on se tulipalo tai bussiturma. Se Myyrmannin räjähdyskin on todennäköisempi kuin joku ydinsota, niin meidän lainsäädäntö ei oo niin kun ihan kartalla siihen nähden, mitä tää realismi on ja se vaikeuttaa meidän toimintaa." h1

"...onhan se ihan onnetonta, että pelataan jollain olemattomilla paperilappusilla ja kaikki viranomaiset kysyy uhreilta samat asiat: mikä on sun nimi, henkilöturvattunnus, osoite ja kaikki asiat. Sitä tulee kaikista isoista onnettomuuksista aina palautetta, että ei voi olla todellista, että henkilöturvattunnuksen sä kerrot kymmenen kertaa eri viranomaisille ja sit siin tulee ihmisil (uhreilla) herkästi sellainen olo, että itse asiassa ei kysytä mitä sulle kuuluu tai miten sä voit tai mikä sul on olo, vaan sust kysytään vain tällaisia teknisiä perustaustatietoja, mitkä sä moneen kertaan joudut sanomaan eri viranomaisille..." h2

Kankareen tutkimuksen (2017, 61) mukaan sosiaalipäivystysuudistus entisestään lisää viranomaisten joukossa tietoisuutta siitä, että asiakkaan oikeanlaiseen ja riittävään apuun erilaisissa kriisi- ja onnettomuustilanteissa kuuluu fyysisten vammojen hoitamisen lisäksi psykososiaalinen tuki ja akuutin kriisiavun antaminen.

6. Sosiaalityöntekijän erityisosaaminen suuronnettomuudessa

Tutkimusaineiston pohjalta nousi esiin erilaista osaamistaitoa, jota sosiaalityöntekijä käyttää suuronnettomuustyössä. Aineiston analyysissä erittelin suuronnettomuudessa osaamisen osa-alueita perussosiaalityön ja erityisosaamisen alle, sen mukaisesti, kun haastateltavat sen tuottivat. Edellisessä luvussa toin esille sosiaalityön näkymättömyyden suhteessa toisiin suuronnettomuudessa työskenteleviin viranomaisiin sekä roolin moniviranomaisyhteistyössä. Tämä luku koostuu sosiaalityöntekijän erityisosaamisesta onnettomuuksissa, eli mitä osaamista he tarvitsevat perusosaamisensa lisäksi.

6.1 Moniviranomaisyhteistyötaidot

Moniviranomaisyhteistyö muodostaa sosiaalipäivystystyön ytimen. Sosiaalipäivystystyössä tärkeimmät yhteistyökumppanit ovat poliisi, terveydenhuolto, hätäkeskus ja sosiaalityö. Akuuteissa tilanteissa hyvä ja joustava yhteistyö eri viranomaisten kesken painottuu. Yhteistyön kannalta on tärkeää, että yhteys sosiaalipäivystykseen saadaan välittömästi VIRVE:n kautta. (HE 2014, 39.) Suuronnettomuuksissa toimii edellä mainittujen viranomaisten lisäksi myös pelastusviranomaiset.

Viranomaisyhteistyötaitoihin sisältyy tiivis yhteistyö toisten viranomaisten kanssa, jotta onnettomuuden kokonaistilannekuva pysyy ajan tasalla. Moniviranomaisyhteistyössä viestivälineenä toimii VIRVE (viranomaisverkko)-puhelin, jonka välityksellä viranomaiset vaihtavat muun muassa tilannekuvatietoja keskenään. VIRVE-viestintä on usein lyhyttä ja ytimekästä ja käytössä on niin sanottu suuronnettomuustilanteiden ammattislangi, jossa käytetään paljon lyhenteitä (kts. Castrén, Ekman, Ruuska & Silfvast 2015, 535-538). VIRVE-viranomaisverkko antaa mahdollisuuden siirtyä viranomaisten yhteiseen puheryhmään, jossa eri viranomaisten tilannejohtajat voivat kommunikoida keskenään rauhassa (Koivu 2015, 349). VIRVE:n käyttötaito oli ehdoton edellytys suuronnettomuudessa toimivalla sosiaalipäivystäjällä:

”Se on kyl ehdotonta osata sit käyttää sitä VIRVEä, koska puhelinkanavat on usein tukossa ja onnettomuuspaikalla on niin kova taustameteli, ettei siellä tavallisesta puhelimesta pysty juuri kommunikoimaan....Paljon sitä yhteydenpitoa eri suuntaan ja on pitkälti sitä VIRVEN kautta kommunikointia. Sitten pitää meidänkin osata siirtyä sinne oikealle VIRVE-kanavalle ja ottaa skannukseen ehkä pari muuta kanavaa tai ottaa pois skannauksesta jotain.....Viestinnän tulee olla tosi lyhyttä ja ytimekästä ja asiakeskeistä.” h4

Tutkimusaineiston mukaan on tärkeää, että yksi työntekijä pitää VIRVE-puhelinta koko työvuoron ajan, eikä sitä lähdetä siirtämään toiselle työntekijälle ainakaan niin, että tilannetietoja ei vaihdeta. Koska tällöin toisen sosiaalityöntekijän on vaikea toimia, kun hän ei tiedä, mitä edellinen työntekijä on sopinut eri toimijatahojen kanssa ja mistä asioista on ketäkin informoitu.

Tutkimusaineisto osoitti, että sosiaalipäivystäjät olivat suuronnettomuustilanteessa hyvin monien eri tahojen kanssa VIRVE:n kautta yhteydessä:

- terveydenhuollon kanssa: kriisikeskuksen perustamisesta, psykososiaalisen tuen järjestämisestä
- pelastushenkilöstön kanssa: hätämajoitustarpeesta, VTJ:stä saatavista asukaslistoista, onnettomuuspaikan tilanteesta
- poliisin kanssa: uhrien ja heidän omaistensa yhteystietojen keräämisestä, kuolonuhrien lukumäärästä, onnettomuuspaikan tutkinnasta, yhteistyöstä KRP:n uhrintunnistusyksikön kanssa
- hätäkeskuksen kanssa: suuronnettomuustilanteen hätäviestin vastaanottamisesta

Lisäksi valtakunnallinen sosiaalipäivystys oli yhteydessä puhelimitse muihin viranomaisiin, muun muassa eri ministeriöihin: sosiaali- ja terveysministeriöön, sisäministeriöön, ulkoministeriöön, suurlähetystöihin ja diplomaatteihin lentojen järjestelyjen osalta sekä muiden kuntien sosiaalitoimien ja kriisityön palvelutarjoajien kanssa käytiin yhteistyötä. Päivystäneen sosiaalityöntekijän kuvaus moniviranomaisyhteistyöstä suuronnettomuudessa:

”Semmoista moniammatillista työskentelyä, mihin on tottunut aika paljon täs päivystystyös. Tehdään muutenkin paljon moniviranomaisyhteistyötä: poliisi on ihan ykkös yhteistyökumppani ja sit sairaanhoito on toinen. Eli niitten kans ollaan muutenkin tekemisis ja kaikki sujui kyl todella hyvin. Yleisesti ottaen se yhteistyö voi olla sellaista, että sovitaan että kuka hoitaa mitäkin ja missä voi mitäkin asiakasta tavata ja mihin sellainen kriisipiste perustetaan.” h5

Tutkimusaineiston mukaan ongelmaksi muodostui viranomaisyhteistyössä uhrien tietojen saanti toisilta viranomaisilta. Lisäksi jokaisella viranomaisella on omat määritelmänsä suuronnettomuudelle (hälytys)järjestelmissään. Tällöin

järjestelmä ei aina laukea esim. psykososiaalisen tuen osalta sairaalassa, jos on suuronnettomuuspaikalla yhdeksän kuollutta ja kaksi haavoittunutta. Vaikka silloin kuolleiden omaisten ja läheisten sekä kaikkien onnettomuudessa välittömästi olleiden psykososiaalisen tuen tarve saattaa olla ihmismäärältään suuri. Kehitteillä oleva KEJO-(moniviranomaispohjainen kenttäjohto-) järjestelmä nähtiin paremman tilannekuvan mahdollistajana tulevaisuudessa:

”Jos kuitenkin lähdetään siitä, että meil tulee maakunnalliset toimijat. Nyt ollaan myös kehittämässä tätä uutta KEJO-järjestelmää (kenttäjohtojärjestelmää) ja sen on tarkoitus olla moniviranomaispohjainen eli yhteinen, jossa on poliisi, pelastus, ensihoito, raja, terveydenhuolto, sosiaalitoimi ja hätäkeskuslaitos. Jos tähän KEJO-järjestelmään saadaan asianmukaiset rajapinnat, niin silloinhan se rupee tuottamaan ihan toisenlaista tilannekuvaa myös siellä arjen toiminoissa, mikä tarkoittaa myös sitä, että se on käytettävissä suuronnettomuustilanteissa. Mut se, että se tulee oikeesti käyttöön ja toimii, niin se vaatii aikaa.” h1

Tässä luvussa suomalaisen suuronnettomuussosiaalityön erityisosaamisena käsitelty moniviranomaisyhteistyötaidot esiintyvät Katastrofisosiaalityön tehtävät luokittelussa (Rapeli 2016, 256): moniammatillinen yhteistyö -termillä sekä koordinaationa ja johtamisena poliittisen voimaannuttamisen interventiossa.

6.2 Linjaorganisaation tilannejohtamistaidot

Suuronnettomuudessa johtaminen tapahtuu usein tilannejohtamisella linjaorganisaation mukaisesti. Moniviranomaistoiminnassa tämä tarkoittaa, että kukin organisaatio, esim. poliisi, pelastus, ensihoito ja sosiaalitoimi johtavat kukin omaa toimintaansa siten, että käskytyssuhteet ja vastuunjako ovat selviä. Linjaorganisaatiossa toiminta perustuu hierarkkiseen malliin, jossa on tarkka työnjako. Suuronnettomuuspaikalla jokaisella viranomaisella on oma kenttäjohtaja, joka on: pelastuksella P3 (toiminta-alueen johtaja), poliisilla tilannejohtaja, ensihoidolla L3 (lääkintäjohtaja) sosiaalitoimella sosiaalipäivystäjä sekä tarvittaessa erikseen perustetussa johtokeskuksessa (JOKE) ovat jokaisen viranomaistahon johtajat. (Castren et al. 2015, 180, 229, 309.) Pelastustoimi vastaa yleensä suuronnettomuusalueella kokonaistilannekuvan muodostamisesta ja ylläpidosta. Tällöin sosiaalitoimen johtaja vastaa siitä, että pelastustoimi saa tilannekuvaan sosiaalitoimen tilannetiedot. Onnettomuudessa sosiaalitoimen kannalta keskeistä on tietää uhrien ja muiden onnettomuudessa mukana olleiden määrät, sekä erityistä tukea tarvitsevien tilanne. (STM 2008, 33.)

Tutkimuksessa yksi haastateltava kertoi, että suuronnettomuushälytyksen saatuaan sosiaalitoimen päivystävän sosiaalityöntekijän tuli päättää työparin kanssa, kumpi on tilanteessa sosiaalitoimen kenttäjohtaja, joka johtaa sosiaalitoimen toimintaa ”kentällä” esim. koordinoi vapaaehtoisten antamaa psykososiaalista tukea kriisipisteessä. Suuronnettomuuksissa perustetaan tarvittaessa moniviranomaisjohtokeskus, josta johtava sosiaalityöntekijä johtaa sosiaalitoimen kenttäjohtoa ja on sosiaalitoimen tilannekuvan lisäksi ajan tasalla myös muiden viranomaisten toiminnasta.

Suuronnettomuuspaikalla ensilinjan auttajat eli pelastus, lääkintä (ensihoito) ja poliisi muodostavat kenttäjohtopaikan usein niin sanottuun vankkurimuodostelmaan, eli kunkin viranomaisen auto on muodostelmassa, josta muodostuu kolmio ja tilannetietoja vaihdetaan kolmion keskellä sovituin väliajoin (kts. Koivu 2015, 350). Tämän lisäksi kukin viranomainen käyttää työpuhelimiaan, kun he selvittävät resursseja ja jakavat tilannetietoja omiin organisaatioihinsa.

Tilannejohtamisen mallin kehittivät 1980-luvulla Hersey ja Blanchard. Tilannejohtamisessa pääpaino on esimiehen ja ryhmän käyttäytymisestä eri tilanteissa. Tilannejohtaminen perustuu seuraavien tekijöiden keskinäiseen vuorovaikutukseen: 1) ohjauksen ja ohjeiden antamisen määrä 2) esimiehen aikaansaaman sosioemotionaalisen tuen määrään ja 3) valmiustasoon, jolla alaiset toimivat saavuttaakseen tavoitteen. Tilannejohtamisessa johtajan tulee tunnistaa alalistensa valmiustaso, johon hän pyrkii vaikuttamaan ja sen jälkeen lähteä toteuttamaan asianmukaista johtamistyyliään. Suuronnettomuustilanteessa toimintaympäristö on usein kaoottinen ja tällöin johtajan on kyettävä sovittamaan johtamistyyliensä tilanteiden vaatimustasolle. (Hersey & Blanchard 1990, 101, 163-164, 176.)

Tilannejohtamista käytetään hyvin laajalti, koska se on vankkaan teoriaan perustuva, selkeä ja käytännöllinen ja se soveltuu erilaisiin tilanteisiin organisaatiosta riippumatta. Tilannejohtaminen korostaa johtajan joustavuutta ja siinä huomioidaan se, että alaisia on kohdeltava eri tavoin tehtävän mukaan. (Sydänmaalakka 2004, 38.)

Yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa (2010, 57) kerrotaan, että ”yleisesti tilannekuva tarkoittaa asiantuntijoiden kokoamaa kuvausta vallitsevista olosuhteista

ja eri toimijoiden toimintavalmiuksista, häiriötilanteen synnyttäneistä tapahtumista, sitä koskevista taustatiedoista ja tilanteen kehittymistä koskevista arvioista.” Eli suuronnettomuudessa, sosiaaliviranomainen kokoaa häiriötilanteen tapahtumista, taustatiedoista ja kehitysnäkymistä tilannekuvan ja päivittää sitä onnettomuuden ajan.

Tutkimusaineiston mukaan johtaminen vaatii onnettomuuksissa tilannejohtamistaitoja, johon kuuluu heti hälytyksen saatuaan tilannekuvan rakentaminen, tilanteen jatkuva arvioiminen ja tilanapäiväkirjanpito. Onnettomuudessa eri toimijat pitävät tilanapäiväkirjaa, koska tilanneymmärryksen lisäksi sitä tarvitaan muun muassa mahdollisessa käynnistettävässä onnettomuustutkinnassa. Suuronnettomuuksissa tilannekuva muuttuu ja päivittyy koko ajan ja viranomaisille on tärkeää, että he ymmärtävät oman alansa tilannekuvan muodostamisen, mutta myös kykenevät muodostamaan kokonaistilanteesta arvioita. Tilannejohtamisessa tärkeintä oli jatkuva onnettomuustilanteen tasalla pysyminen, tiedon vastaanottaminen, kirjaaminen, koordinointi ja tiedon jakaminen niin omassa organisaatiossa kuin muille toimijoille. Sosiaalityöntekijän kuvaus onnettomuustilannepäiväkirjan pidosta:

”Siis jokaisesta suuronnettomuudesta, isommasta ja pienemmästä aloitetaan aina tilanapäiväkirja. Me ollaan rakenneltu oma tilanapäiväkirjapohja, jota me kehitetään koko ajan. Mut olen naista siin on se, että mihin kellonaikaan, kuka teki, mitä teki, kenen kanssa teki ja kuka otti yhteyttä kehenkin missäkin asiassa ja millä lopputulemalla eli se on se niin kun koko toiminnan ydin. Ja se tilanapäiväkirja löytyy meiltä joka onnettomuudesta, myös pienemmistä. Niiden tekeminen aina niin kun aloitetaan. Siin on sit se, että henkilötietoja ei tilanapäiväkirjaan laiteta, eli asiakasdokumentointi on erikseen.” h1

”Se koordinointi oli ainakin sellainen keskeinen, kun piti niin kuin priorisoida, kun piti olla moneen paikkaan yhtä aikaa yhteyksissä. Oltiin yhteyksis tänne sosiaalipäivystykseen toimistolle, esimiehen, keskussairaalaan ja terveydenhuollon henkilökuntaan, et heidän kanssa tehtiin paljon just semmosta tilanearviota, kun tilanne muuttui ja eli koko ajan”. h4

Alla yksi haastateltavista kuvaa sosiaalitoimen omia johtamishaasteita suuronnettomuustilanteessa:

”Suuronnettomuustilanteessa päivystävänä sosiaalityöntekijänä toimivalla kenttäjohtajalla pitää olla riittävä johtamisosaaminen tavalla tai toisella hankittuna, vaikka sun oma työ on rivi-työntekijän työtä.....että jos oikeesti isoa tapahtuu, niin ettehan te (sosiaalityöntekijät) ole siellä käsipareina vaan johtamassa sitä tilannetta. Se, missä siinä tulee ne pulmat sitten, niin sit se liittyy dynamiikaltaan tähän, että johtamaan joutuu sellaiset ihmiset, kenen perusduunia se ei sosiaalitoimessa oo ja sit sä joudut johtamaan kollegaasi. Toinen perusongelma on se, että

olla sosiaalitoimen organisaatio, jossa lähtökohtaisesti uskotaan demokratiaan ja yhteiseen keskusteluun. Ja suuronnettomuustilanteessa demokratia ja yhteinen keskustelu loppuu saman tien, koska silloinhan siirrytään tiukkaan linjaorganisaatioon. Sit tulee yhteentörmäyksiä, kun ei ymmärretä sitä dynamiikkaa ja sitä, että tämä ei nyt ole se kohta kun ruvetaan väittelemään. Että ok, jos olet asiasta eri mieltä siel suuronnettomuustilanteessa, niin sit sul on syytä olla parempi ehdotus, jonka sä tuot siihen pöytään ja sit mietitään. Että sellainen ruotsalaistyylinen diskuteeraaminen ei sovellu sinne laisinkaan ja sehän on sosiaalitoimen ongelma lähtökohtaisesti.” h1

Osa haastateltavista sosiaalityöntekijöistä toi esiin, että suuronnettomuustilanteessa sosiaalitoimen johtamisjärjestelmät tulisi perustua arkityössä käytössä olevien toimintojen mukaisesti, koska heidän mukaansa uuden johtamisjärjestelmän käyttöönotto ei onnistu onnettomuuden kaoottisessa toimintaympäristössä:

”...että siinä mielessä niiden pitäis perustua niihin samoihin johtamisjärjestelmiin (onnettomuudessa kuin arkityössä), koska se on monta kertaa todistettu, että isompiin tilanteisiin ei saa luoda sellaisia rakenteita, jotka ei ole arjessa (arkityössä) käytössä. Koska siinä kohdassa, kun sun pitää lähteä suuronnettomuustilanteessa ottamaan jotakin ihan uuden tyyppisiä rakenteita niin se menee todennäköisesti aivan päin seinä se homma. Niin silloin se, että sun pitäis siirtyä johonkin ihan erityiseen (johtamis-) rakenteeseen siinä ihan oman yksikön sisällä niin silloinhan se ei oo järkevää.” h1

Edellä mainittujen kuvauksien vuoksi voi sosiaalityön toimijoilla olla suuronnettomuuksissa haastetta toimia hierarkkisen ja käskytyssuhteiltaan selkeän organisaation mukaisesti, jos sosiaalitoimi ei arjessa toimi sen mukaan toisin kuin ehkä muut onnettomuusviranomaiset (poliisi ja pelastus).

Suuronnettomuustilanteissa viranomaistoimijakenttä eroaa sosiaalityön tavanomaisesta yhteistyöverkostosta ja viranomaisten, uhrien ja muiden toimijoiden määrä lisääntyy. Suuronnettomuustilanteissa toiminta on nopeatempoista ja usein jopa kaoottista. Tilanteen johtaminen, raportointi sekä viranomaisyhteistyö nousevat keskeiseen asemaan. Onnettomuustilanteissa sosiaalityön tekemisen tapaa tulee muuttaa joustavammaksi, jotta voidaan vastata nopeammin esiin nouseviin tarpeisiin. (Rapeli 2016, 264-265.)

Haastatellun sosiaalityöntekijän mukaan sosiaalipäivystys oli saanut hyviä tilannejohtamisoppeja muilta viranomaisilta, joille kyseinen johtamistapa on arkityössä käytössä. Alla kuvaus koulutuspäivästä:

”Me järjestettiin pääkaupunkiseudun sosiaali- ja kriisipäivystysten kanssa yhteinen päivä liittyen tilannejohtamiseen, mikä oli oikeesti ihan tosi mielenkiintoinen. Meil oli poliisin tilannejohtajajärjestelmästä kertomassa henkilö, sitten oli ensihoidon kenttäjohtaja ja pelastuksen P3:nen ja maanpuolustuskorkeakoulusta yksi henkilö kertomassa näistä tilannejohtamisasioista. Se oli

oikeesti tosi hyvä päivä. Puolustusvoimista saa just tietoa tosta tilannejohtamisesta..... Se, mihin sosiaali- ja kriisipäivystyksissä tulis panostaa koulutuksessa, on nimenomaan se tilannejohtamiskoulutus.” h1

Tilannekuvan muodostamisessa suuronnettomuustilanteessa oli sosiaalipäivystäjien mielestä tärkeää tiedon kerääminen, tiedon analysointi ja tiedon välittäminen. Sosiaalityön näkökulmasta suuronnettomuudessa tilannejohtamisen erityispiirre on siinä, että paikalla saattaa olla kymmeniä uhreja, heidän omaisiaan ja kaikki muut toimijat. Jolloin sosiaalitoimen tilannekuvaa muodostaessa tulee huomioida valtavan monen ihmisen tilanne sekä heidän avun tarpeen koordinointi ja organisointi. Tilannejohtamisen haasteena nähtiin suuronnettomuustilanteen kaottisuus, joka saattoi jossain tilanteessa aiheuttaa myös työntekijälle hengen uhan. Alla kuvaus sosiaalitoimen tilannekuvan rakentumisesta:

”Viranomaisyhteistyö ja johtopaikkojen miehittäminen on tärkeää. Koska meidän ei saada sitä psykososiaalisen tuen tarvetta selville, jos meillä ei oo tilannekuvaa ja sitä tilannekuvaa me ei saada, jos me ei miehitetä johtopaikkoja. Johtopaikat me saadaan miehitettyä, kun me käydään harjoituksissa ja yhteisissä suuronnettomuusharjoitusten suunnittelupalaverissa. Tämähän on jo muuttunut, kun nyt myös sosiaalitoimella on velvollisuus toimittaa tilannekuvaa valtiolle ja meidän tikelle (tilannekeskukselle) asti. Että meillä tulee olla materiaalit siitä, miten me sitä tilannekuvaa kerätään, eikä me sitä saada, muuta kun onnettomuuden johtopaikoilla. Monissa harjoituksissa onkin käynyt ilmi, että itse asiassa paras ja tarkin tilannekuva löytyykin yllättäen sosiaalitoimelta. Luulen, että se voi johtua siitä, että sosiaalityössä me osataan blokata siitä kaikesta tiedosta se oleellisin. Se on ollut aika jännä juttu, kun parissakin harjoituksessa ajantasaisin tilannekuva on löytynyt sosiaalipäivystykseltä. Jos sitä tilannekuvaa ei saada kerättyä niin sitä ei saada mitään muutakaan.” h1

Rapeli (2016, 256) löysi myös ulkomaisten katastrofien kirjallisuuskatsauksessa sen, että katastrofeissa suositellaan monisektorista yhteistyötä, koska sen avulla lisääntyy onnettomuuden tilanneymmärrys. Suuronnettomuustilanteen taustatiedoista ja tilanteen kehitysnäkymistä on sosiaalityöntekijälle hyötyä uhreja autettaessa.

Tässä luvussa suomalaisen suuronnettomuussosiaalityön erityisosaamisena käsitelty linjaorganisaation tilannejohtamistaidot eivät suoraan löytyneet Rapelin Katastrofisosiaalityön tehtävät luokittelusta (Rapeli 2016, 256; Elliott 2010, 96, 101-102). Mutta luokitteluun soveltaen linjaorganisaation tilannejohtamistaidot esiintyivät koordinaationa ja johtamisena sekä moniammatillisena yhteistyönä poliittisen voimaannuttamisen interventiosta.

6.3 Vapaaehtoisten koordinointi

Suuronnettomuudessa uhrin käsite on psykososiaalisen tuen näkökulmasta laajempi kuin lääkintätyön näkökulmasta, sillä uhreja ovat kaikki ne, joita kyseinen suuronnettomuus koskettaa. Uhrin jaetaan välittömiin (primaari) ja välillisiin (sekundaari) uhreihin. Välittömiä uhreja ovat psyykkisesti tai fyysisesti vammautuneet ja muut tapahtumassa välittömästi mukana olleet. Välillisiä uhreja ovat omaisensa menettäneet, eloonjääneiden loukkaantuneiden omaiset ja läheiset, kuolleiden ja loukkaantuneiden ystävät, onnettomuuden silminnäkijät, onnettomuudessa työskennelleet auttajat, evakuoituneet ja tapahtuneesta taloudellisia menetyksiä kärsineet. (Cantell-Forsbom 2015, 239-240). Sosiaalityön ja psykososiaalisen tuen näkökulmasta katsottuna haavoittuvimmassa asemassa ovat muun muassa lapset, vammaiset, vanhukset, mielenterveysongelmista kärsivät ja sellaiset ihmiset, jotka aiempien traumaattisten kokemusten vuoksi kokevat onnettomuustilanteet normaalia voimakkaammin (kts. Cantell-Forsbom 2015, 240).

Suomessa vapaaehtoisjärjestöillä on merkittävä rooli onnettomuuksiin ja häiriötilanteisiin varautumisessa. SPR kouluttaa vapaaehtoisia, jotka toimivat maanlaajuisesti psykososiaalisen ja ensihuollon ryhmissä. Järjestöt koordinoivat vapaaehtoisten osallistumista viranomaisia tukevaan toimintaan, tuottavat palveluja ja ylläpitävät esimerkiksi valmiustoimintaan liittyvää erityisosaamista. (kts. Hovi 2017, 38.) Suomessa psykososiaalista tukea tarjoaa suuronnettomuuden alkuvaiheessa muun muassa Suomen Punainen Risti. SPR:n henkisen tuen vapaaehtoiset ovat olleet esimerkiksi Kauhajoen kouluammuskelun (2008) (Turunen & Punamäki 2014b, 478) ja Turun puukotusiskun (2017) kokeneita ihmisiä tukevana (SPR 2017a). SPR julkaisee myös ”Olet kokenut jotain järkyttävää -ohjetta” (SPR 2017b), joka oli tutkimusaineistoni mukaan ainakin kolmessa suuronnettomuudessa ollut sosiaalityöntekijöiden jakama ohje uhreille:

”SPR:llä on sellainen tosi hyvä kriisiin liittyvä esite, että miten esim. kriisi voi fyysisesti tuntua, että ei sais ottaa kofeiinia ja pitäis yrittää nukkua ja syödä ja huolehtia peruselintoiminnoista. Kriisipuhelimes ihmiset kuvas just sitä, että en on muistanut syödä tai juoda mitään ja sit kun ne kuvas sitä tapahtunutta. Niin sit piti aloittaa niiden kanssa keskustelu, että miten tästä eteenpäin, jotenkin sitten paluu niihin normaali arkiasioihin, niin se mul tuli niin kun mieleen. Ja sit kun puhutaan siitä hetkestä, että se on just tapahtunut niin koin, että asiakkaalle pitää antaa tilaa kertoa omaa tarinaa, että itse olin se kuuntelija sit siinä kohtaan ja pyrin olemaan tilanteessa läsnä.” h5

Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät olivat yksimielisiä siitä, että suur-
onnettomuuksissa psykososiaalisen tuen koordinointi vapaaehtoisten osalta kuu-
luu sosiaaliviranomaiselle:

”Se, mitä näissä suuronnettomuustilanteissa tehdään niin se on aina viranomaistoimintaa. Se on johdettua ja organisoitua viranomaistoimintaa, jota ei voida tehdä ilman että siellä on ne vapaaehtoistoimijat. Mutta vapaaehtoistoimijat toimii aina viranomaistoimijan alaisuudessa.” h1

”Me hälytetään SPR, kun ne on osa sitä meidän henkistä kriisiapua ja meil on yhteistyötä sen SPR:n henkisen tuen kanssa ja samaten sen SPR:n ensihuoltoryhmän kanssa. Esimerkiksi SPR pysyy vaiks keskellä yötä lähtemään tekemään niitä vaateostoksia. Mut se on kuitenkin niin, et me johdetaan sitä SPR:n toimintaa..... Pitää tietää, että mikä se meidän (sosiaalityön) rooli on. Että pystyy esim. sit SPR ohjeistamaan, että mihin me heitä tarvitaan ja milloin me heitä tarvitaan. Onko tarvetta, että SPR tulee paikan päälle heti vai riittääkö, että he tulevat aamulla paikalle. Tarvitaanko hankintoja ja ruokaa. Kyl se SPR odotti meilt niitä toimintaohjeita.” h4

Haastatteluissa ilmeni, että sosiaalipäivystykset ovat niin alimiehitettyjä suuron-
nettomuustyöskentelyyn, että muun muassa sen vuoksi käytetään vapaaehtoisia
uhrien tukemiseen:

*”Koska meidän sosiaalipäivystykset on niin alimiehitettyjä, että meil ei oikeasti ole pistää käsi-
pareja tekemään sitä (henkisen tuen antamista) duunia. Eli silloin se järkevin tapa rakentaa on se, no toivon mukaan saat apuja naapuri kunnan sosiaalipäivystyksistä, mut se ei edelleenkään riitä. Sosiaalipäivystäjillä pitäisi olla se kyky johtaa niitä pisteitä ja johtaa tilanteita ja se, joka hoitaa sen asiakkaan rauhoittelun, kädestä kiinni pitämisen ja sen jututtamisen ja lomakkeiden täyttämiset, niin ne on ne vapaaehtoiset. Koska tässä resurssitilanteessa meil ei oo pistää meidän ammattilaisia sinne.” h1*

”Niin sit tiedettiin, että tarvitaan aika paljon sieltä SPR:ltä resurssia ja sit tietenkkin se, että tässä piti sit tietenkkin pyöriä tämä perussosiaalipäivystystoiminta, kun on muitakin tehtäviä sitten hoidettavana kuin suuronnettomuus.” h6

Edellä olevat haastatteluotteet kuvaavat, kuinka alimiehitettyjä Suomen sosiaali-
päivystykset ovat suuronnettomuustilanteissa ja sen, että sosiaalityöntekijöiden
tulee onnettomuuden lisäksi hoitaa myös päivittäinen akuutti sosiaalipäivystystyö
(esim. kiireelliset lastensuojelua vaativat tilanteet ja perheväkivaltatapaukset).

Sosiaalipäivystystyö on melko uutta ja sosiaalipäivystäjä on uusi viranomaistoi-
mija suuronnettomuuksissa, kun valtio edellytti kuntia järjestämään sosiaali-
päivystyksen vuoteen 2007 mennessä, joten sen toiminta on muotoutunut valta-
kunnallisena toimijana vasta 2000-luvulla (HE 2014, 37). Ennen sosiaalipäivys-
tysten perustamista olivat vapaaehtoiset tottuneet hoitamaan psykososiaalisen
tuen antamisen uhreille:

Jos ajattelee sosiaalipäivvystyksiä, ne on Suomessa yleensäkin pieniä yksiköitä ja vähän työntekijöitä ja niillä on pääasiallisia tehtäviä muitakin kun tällainen suuronnettomuustyöskentely, niin silleen me ollaan niin kun eri asemassa. Toinen juttu on se, että sosiaalipäivvystykset on kokonaisuudessaan hirveen uus ja nuori viranomaistoimija ylipäättänsä. Onhan sosiaalityötä ollut, mutta ei tarvi mennä kun se 20 vuotta taaksepäin, niin silloin ei sosiaalipäivvystäjiä ollut, niin poliisit ja vapaaehtoiset ovat hoitaneet silloin ne tarvittavat toimenpiteet. Niin se on sellaisen uuden viranomaistoiminnan sellaista kasvavaa, niin kun pitää tehdä paljon perustyötä, että saadaan se rooli sinne yleensäkin kaikkien ymmärrykseen. h2

Sosiaalityöntekijöistä neljä (N=6) oli sitä mieltä, että sosiaalityössä, ja myös suuronnettomuustilanteissa, tarvittava johtamistaito-opetus tulisi sisällyttää jo sosiaalityön peruskoulutukseen. Alla yhden informantin kommentti vapaaehtoisten koordinoimisesta:

”Se suuronnettomuustilanteiden koordinaatiovastuun opetteleminen pitäis lähteä jo sieltä sosiaalityön peruskoulutuksesta asti, jotta me ymmärretään sitä johtaa niitä vapaaehtoisia siellä paikalla toimimaan.” h1

Sosiaalitoimen valmiussuunnitteluoppaan mukaan kunnan sosiaalitoimen tulee kartoittaa alueellaan toimivat järjestöt ja sovittava niiden kanssa yhteistyöstä ja työnjaosta sosiaaliviranomaisille kuuluvissa tehtävissä erilaisissa turvallisuustilanteissa, kuten suuronnettomuuksissa. Opas kehottaa tekemään yhteistyötä myös valmiussuunnittelussa sekä varautumiskoulutuksissa ja valmiusharjoituksissa. Kirjalliset sopimukset sosiaalitoimen ja vapaaehtoisjärjestön välillä luovat hyvän ennalta sovitun pohjan yhteistoiminnalle, paikallisille resursseille ja työnjaolle. Sopimukseen tulee kirjata myös korvaukset ja auttamistilanteiden järjestämisvastuu. (STM 2008, 21, 63; Vapaaehtoisen 2016, 7-8.) Vapaaehtoisjärjestöjen hyödyntäminen sosiaali- ja terveystaloudissa tulee arvioida ja sopia paikallisten toimijoiden esim. kunnan ja SPR:n paikallisosaston kesken. Vapaaehtoisjärjestöjen mukana olo on suuronnettomuuksien pitkittyessä välttämättömyys, mutta toiminnan ja työnjaon on oltava selkeää ja etukäteen sovittua ja harjoiteltua. (Nurmi 2006, 33.)

Tutkimusaineiston mukaan joillakin sosiaalityöntekijöillä oli ristiriitaisia mielipiteitä psykososiaalista tukea antavia vapaaehtoisia kohtaan. Toisaalta he myönsivät johtavansa ja tarvitsevansa heitä suuronnettomuustilanteissa, koska sosiaalitoimella on niin pienet resurssit uhrimassojen kohtaamiseen. Mutta toisaalta työnjako näyttäytyi vielä epäselvältä eikä vapaaehtoisten psykososiaalisen tuen antamista aina arvostettu.

”Silleen se on hankala se rooli siinä mielessä, että just tällä vapaaehtoisella pelastuspalvelulla niin niillähän on järjettömän pitkä historia ja tausta ja he on ollut todella niin kun toimivia. He harjoittelee ja puuhastelee. Minun henkilökohtainen mielipide on, että se on aivan katastrofi, mitä se psykososiaalinen tuki on niin kuin muualla päin Suomea. Että heti kun mennään meidän kunnan rajojen ulkopuolelle, niin sit saat vapepalaisten tukea, etkä ammattilaisten kriisitukea. Viranomaisella on kuitenkin velvollisuudet ja se niin kun toimii lakien, asetusten, ohjeiden ja kaikkien mukaan, mut vapaaehtoiset ei. Ne on vapaaehtoisia ja he saa puuhastella siel ihan mitä vaan. Sit se on viel, kun ihminen on kohdannut jotain järkyttävää, niin sit sulle voi tulla ihan sama kuka, niin kun ns. hoitamaan, niin se on ihan kauheeta.” h2

”Siellä on noiden vapaaehtoisten aika turha, noissa geimeissä (suuronnettomuuksissa) pyöriä”.
h1

”Sosiaalityöntekijät ovat viranomaisia, että meil on viranomaisstatus. Niin sit se meidän oikeus saada esim. tietoja on paljon laajempi kuin vapaaehtoisilla niistä onnettomuuteen joutuneista ihmisistä. Mut vapaaehtoisista on tosi iso apu meille. Ne on sillä lailla korvaamattomia. Vapaaehtoiset tulee tekemään sitä, ihan niin kun sitä ihmisten kohtaamista. Ja me hoidetaan sit kaikki niin kun sitä ylemmän tason asiat, esim. se avun järjestäminen kunnista ja muuta. Että kyl me arvostetaan vapaaehtoisia ihan tosi paljon ja niist ei kyl aina tunnu siltä, mut kyl me arvostetaan.” h3

Vapaaehtoisia käytetään laajasti eri maissa onnettomuuteen vastaamisvaiheessa. Syy siihen on se, että vapaaehtoiset saadaan nopeasti hälytettyä paikalle ja he pystyvät tehokkaasti tarjoamaan tukea onnettomuuksissa. Suuronnettomuuksissa hierakkisen linjaorganisaation mukaan työskentelevät viranomaiset usein vastustavat vapaaehtoisten mukaan ottamista onnettomuustyöskentelyyn, vaikka vapaaehtoiset ovat hyvin järjestäytyneitä palvelemaan tehokkaasti onnettomuuden uhreja. Onnettomuustyöskentelyssä viranomaisten ja vapaaehtoisten tehokkuutta tulisi selvittää ja arvioida ja heidän välistä yhteistyötä tulisi kehittää toisiaan täydentäviksi. Tulevaisuudessa katastrofisosiaalityön tutkimuksen tulisi keskittyä enemmän haavoittuvimmassa väestöryhmissä olevien ihmisten auttamiseen sekä vapaaehtoistyön tutkimiseen onnettomuuksissa. Sosiaalityön tutkimusta tulisi lisätä onnettomuuksissa: vapaaehtoistyön koordinointiin liittyen sekä sosiaalipalvelujen antamiseen erityisryhmien osalta. (Zakour 1997, 16, 18, 22.)

Katastrofisosiaalityön osaaminen on tärkeä osa sosiaalityön ammattitaitoa niin Suomessa, kuin kansainvälisissä tehtävissä toimittaessa. Katastrofisosiaalityön tavoitteena tulisi olla paikallisten yhteisöjen ja ihmisten kriisinsietokyvyn, resilienssin, kasvattaminen. Sosiaalityön ja vapaaehtoisjärjestöjen tiiviimpi yhteistyö voisi lisätä juuri paikallisyhteisöjen resilienssiä onnettomuuksissa. (Rapeli 2016, 265.)

Tässä luvussa suomalaisen suuronnettomuussosiaalityön erityisosaamisena käsitellyt vapaaehtoisten koordinaatiotaidot esiintyvät Katastrofisosiaalityön tehtävät luokittelussa (Rapeli 2016, 256; Elliott 2010, 96, 99): vapaaehtoisten auttamistoimien ohjauksena, tukena ja koordinaationa sosiaalisen investoinnin interventiossa.

6.4 Ammatillinen kriisityön osaaminen

Suuronnettomuuksien jälkeinen kriisityö vaatii sosiaalipäivystäjältä erityistä psykososiaalisen tuen ja akuutin kriisityön osaamista erityisesti silloin, kun kunnassa ei ole erillistä kriisipäivystystä (HE 2014, 38).

Haastateltavista puolet oli saanut kriisityön koulutusta sosiaalityöntekijäksi valmistumisen jälkeen ja puolella ei ollut kriisityön koulutusta onnettomuuden tapahtumahetkellä. Toisaalta sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä omaa kriisityön osaamistaan ja toivoivat, että olisivat saaneet sitä jo yliopisto-opinnoissa. Ne sosiaalityöntekijät, jotka olivat saaneet ammatillista kriisityön koulutusta ennen onnettomuutta, niin he pystyivät auttamaan uhreja myös kriisityön osalta:

”Mun mielestä sosiaalityöntekijän rooli on tossa olla kriisityöntekijä, sitä akuuttia psykoedukatiota antamassa.” h3

Sitten taas ne sosiaalityöntekijät, joilla ei ollut onnettomuustilanteessa kriisityön koulutusta, epäilivät osaamistaan ja uhrien auttamista akuutissa tilanteessa:

”Siin onnettomuudes mul ei ollut sitä kriisityön koulutusta. Kun jossain kohtaan sit mul tuli sellainen olo, että teenköhän mä nyt ihan oikein, että kuuluuko mun tehdä jollain toisella tavalla. Kun tosi moni on meillä töis käynyt kriisityön koulutuksen ja on käynyt suuronnettomuus ja muis harjoituksissa. Niin mä en ollu käynyt, kun mä en silloin viel ollut vakkari työntekijä.” h5

Toisaalta osa sosiaalityöntekijöistä näki asian niin, että suuronnettomuuksissa työskennellään työparin kanssa, joista toisella on kriisityöntekijän koulutus. Sosiaalityöntekijät erottivat ammatillisen kriisityön osaamisen erityisosaamiseksi suuronnettomuuksissa.

”Mut et se kriisityön koulutus ei oo ainoa autuaaksitekevä juttu ja kriisityötä oppii tekemällä kriisityötä ja samoin sosiaalityötä oppii tekemällä sosiaalityötä. Sä toki saat ne kaikki palikat sieltä kriisityön koulutuksesta, mut et sä opi käyttämään niit palikoit, jos et sä tee sitä työtä. Mun mielestä sellaista akuuttikriisityötä pitää myös sosiaalityöntekijöiden tehdä siinä arjessa ja niitä prosesseja....Meillä oli siinä onnettomuudes toimijoina sosiaalityöntekijöitä ja kriisityöntekijöitä.

Että parhaitenhan sen suuronnettomuustilanteen työ saadaan toteutettua niin, että siinä just on sosiaali- ja kriisipäivystys, että siin on se sosiaalityön ja kriisityön osaaminen.... Mun mielestä olis tärkeää, että meil olis sosiaali- ja kriisipäivystyksiä, jotta saadaan se kriisiavunsaaminen myös turvattua 24/7, koska sehän on kohtuu retuperällä tässä maassa.” h1

”Mun mielestä hirveen usein näis suuronnettomuustilanteissa menee sekaisin, että mikä on sosiaalityötä ja mikä on kriisityötä. Ja sosiaalityöntekijät herkästi puhuu siitä, että kyllä minäkin teen kriisityötä, meidänkin asiakkaat on kriisissä. Joo-o kyllä on kriisissä, mut se, että sä annat ammatillista psyykkistä kriisiapua, niin se on aivan eri asia. Että niin kun puhutaan vaan siitä sosiaalipäivystystyöstä. Tottakai sä otat sen ihmisen vastaan niin kun kaikkine tunteineen ja oloiloineen, mikä sil on. Mut sit se aito psyykkisten reaktioiden ymmärrys ja suunnitelmallinen seuranta. Niin se on kriisityön osaamista. Toisilla sosiaalityöntekijöillä sitä on, toisilla ei.” h2

Tutkimusaineisto osoitti, että sosiaalityöntekijöillä ei ollut yliopistosta valmistuttuaan kriisityön koulutusta vaan osa sosiaalityöntekijöistä oli saanut sen työn ohessa jälkeen päin. Toisilla koulutus oli noin viikon mittainen ja joku oli käynyt pidemmän noin 30 op mittaisen kriisityön erikoistumiskoulutuksen ammattikorkeakoulussa. Kriisityön koulutuksessa arvostettiin käytännön läheisyyttä ja useimmat sosiaalityöntekijät olivat koulutuksen jälkeen rohkaistuneet ihmisten kohtaamiseen kriisitilanteissa. Tutkimuksessa sosiaalityöntekijöiden kriisityön osaaminen nähtiin ristiriitaisena sen vuoksi, että toisaalta vapaaehtoiset tekevät onnettomuuden akuuttivaiheessa ihmisten kohtaamisen ja sosiaalityön rooli on koordinoida vapaaehtoisia sekä tuoda tilanteeseen sosiaalityön, eikä kriisityön, osaaminen.

Kankare (2017, 45-46) haastatteli tutkimuksessaan (N=7) sosiaalipäivystyksessä kriisityötä tekeviä sosiaalityöntekijöitä ja hän päätyi samaan tulokseen, eli sosiaalityöntekijän koulutus ei anna valmiuksia kriisityöhön ja osaaminen on hankittava kokemuksen tai lisäkoulutusten kautta. Sosiaalityöntekijät kokivat tarvitsevänsä koulutusta tilanteisiin, joissa työntekijä tapaa asiakkaan lähes välittömästi kriisitilanteen jälkeen.

Myös Kemppaisen ja Saastamoisen tutkimus (2017, 89, 91) osoitti, että kriisityö ei ole vakiinnuttanut paikkaansa osana sosiaalipäivystyksessä tehtävää työtä ja sen organisaatiota. Tällöin sosiaalipäivystyksen asiakkaan saama tarkoituksenmukainen kriisiapu on kiinni sosiaalityöntekijän työkokemuksesta, henkilökohtaisesta osaamisesta ja koulutuksesta. Sosiaalipäivystyksen asiakkaat ovat siis Suomessa eriarvoisessa asemassa kriisiavun saannin suhteen. Hallituksen esityksen (HE 2016, 32) mukaan sosiaalipäivystyksessä työskentelevät

sosiaalityöntekijät tarvitsevatkin täydennyskoulutusta kriisityön osaamiseen ja koulutuksen kustannukset ovat arviolta 100 000 euroa.

Suuronnettomuudessa työskentelevät sosiaalityöntekijät ovat myös onnettomuuden sekundaariuhreja, kun he työskentelevät uhrien kanssa heitä auttaakseen. Onnettomuustyöskentely voi olla hyvin stressaavaa ja jopa sijaistraumatisoivaa. Tämän vuoksi on tärkeää, että suuronnettomuussosiaalityöntekijät pääsevät purkamaan onnettomuuskokemuksiaan ammattilaisten kanssa. (Cronin, Ryan & Brier 2007, 378.) Tutkimuksen mukaan kaikilla informanteilla oli työnohjaus työpaikoillaan ja joissain tilanteissa onnettomuus käytiin läpi ammattilaisten vetämien purkukeskusteluiden avulla.

Rapelin (2016, 262) tutkimustulosten mukaan sosiaalityöntekijöiden sijaistraumatisoituminen tulisi käydä läpi sosiaalityön koulutuksessa ja se tulisi huomioida onnettomuustilanteiden aikana. Onnettomuuden aikana normaalit työrutiinit, kuten syöminen, lepo ja työtiimin tuki ovat tärkeitä sosiaalityöntekijöiden jaksamiselle ja kyvyille auttaa muita.

Suomessa sattuneissa suuronnettomuuksissa voidaan paikallisten kriisiryhmien tueksi pyytää SPR:n psykologien suuronnettomuuksien valmiusryhmä, joka on toiminut vuodesta 1993 asti psykologian dosentti Salli Saari johtamana. Valmiusryhmä on tehnyt psykologista kriisityötä muun muassa m/s Estonian, Myyrmanin, Jokelan, Konginkankaan ja tsumamin uhrien kanssa (Saari 2012, 294-295; Turunen 2014a, 43; SPR 2016.) Kriisityön vastuu on kuitenkin aina kunnissa. Kunta saattaa joutua suuronnettomuuden sattuessa tukeutumaan valtakunnallisiin toimijoihin, jos omat psykososiaalisen tuen ammattilaisauttajat eivät riitä. SPR:n psykologien valmiusryhmä edustaa lisäresurssia, jolla on 25 vuoden kokemus suuronnettomuuksien erityisvaatimuksista sekä kyky toimia joustavasti ja nopeasti yli kunta- ja sairaanhoitopiiri-rajojen (Palosaari 2008, 159). Muita valtakunnallisesti toimivia sosiaali- ja kriisityön tarjoajia on suuronnettomuustilanteissa valtakunnallinen Vantaan sosiaali- ja kriisipäivystys. Suuronnettomuudet ja massiiviset traumaattiset tapahtumat vaativat ammatillisen kriisityön ja psykososiaalisen tuen valmiussuunnittelua ja harjoittelua kunnissa niin sosiaali- ja terveydenhuollon, kuin koulujen toimipisteissä (Turunen & Punamäki 2014b, 488).

Rapelin (2016, 265) mukaan sosiaalityön tehtävät eivät eroa katastrofilanteissa paljoa normaaliolojen sosiaalityöstä, mutta asiakastyö saattaa sisältää tavallista enemmän kriisityötä. Tutkimukseni mukaan suuronnettomuudet sisältävät normaali sosiaalipäivystystyötä enemmän kriisityötä, johon kaikki sosiaalityöntekijät eivät olleet saaneet koulutusta ja suurin osa heistä koki tarpeellisenä, että heillä on työparina ammattilaiskriisityöntekijä.

Tässä luvussa suomalaisen suuronnettomuussosiaalityön erityisosaamisena käsitelty ammatillinen kriisityön osaaminen esiintyy Katastrofisosiaalityön tehtävät luokittelussa (Rapeli 2016, 256; Elliott 2010, 102-103): trauma- ja surutyönä inhimillisen investoinnin interventiosta.

6.5 Valmius- ja varautumisosaaminen

Sosiaali- ja terveysministeriön mukaan erilaiset suuronnettomuudet vaativat sosiaalipalvelujen toteuttamista akuutisti. Kuntien sosiaaliviranomaiset ovat varautuneet häiriötilanteita varten valmiussuunnitelmin, joiden mukaan psykososiaaliset ja ensihuollolliset tukipalvelut on järjestelty. (STM 2005, 13.) Kuntien sosiaalihuollon valmiussuunnitelmat sisältävät psykososiaalisen tuen ja palvelut: arjen traumaattisista tilanteista, häiriötilanteisiin ja poikkeusoloihin. Onnettomuuksiin varauduttaessa ja vastatessa tarvitaan moniammatillista osaamista ja yhteistyötä. Sosiaalipäivystyksillä on ympärivuorokautinen valmius huolehtia erilaisiin häiriötilanteisiin vastaamisesta ja jälkihoidosta. Valmius- ja varautumissuunnitelmissa on otettu huomioon eri väestöryhmien, kuten lapsien, vammaisten, vanhusten ja maahanmuuttajien, erityistarpeet. (kts. Eskola 2017, 113; STM 2006b, 8-12)

Merja Rapeli tutki (2017c, 73) sosiaalityön roolia Suomessa käyttäen aineistonaan kuntien ja kuntayhtymien sosiaalitoimien valmiussuunnitelmia (N=255). Rapelin (2017c, 73; 2017a, 5) tutkimus kattoi 84% Manner-Suomen kuntien valmiussuunnitelmista. Tutkimus oli koko maan kattava (kunnat N=255 + yksityiset palvelutuottajat N=797) ja tiettävästi ensimmäinen tutkimus myös kansainvälisesti, jossa on saatu koko valtion sosiaalipalveluiden varautuminen kattavasti kartoitettua. Rapeli selvitti tutkimuksessaan, mikä on sosiaalitoimien rooli häiriötilanteissa kuntien valmiussuunnitelmissa. Valmiussuunnittelulla ja varautumisella on tärkeää

tehtävä haavoittuvuuden ja suuronnettomuuksien vaikutusten vähentämisessä sekä kriisinsietokyvyn parantamisessa. (Rapeli 2017b, 73.) Rapelin tutkimustulosten mukaan sosiaalityön rooleina Suomessa painottuvat Elliottin mallista inhimillisen ja sosiaalisen investoinnin interventiot sekä mikrotason sosiaalityö. Edellä mainitut pitävät sisällään perussosiaalityön elementeistä tutkimuksessani muun muassa: avun tarpeen kartoituksen, ohjauksen ja erityisryhmien avun tarpeen huomioimisen. Mikrotason sosiaalityöllä vahvistetaan sosiaalista pääomaa yksilö- perhe- ja yhteisötasoilla. Siinä on sosiaalityöllä tärkeä rooli, koska suuronnettomuustilanteissa läheisten tuki on ihmisen selviytymisen kannalta merkittävässä asemassa. Rapelin mukaan (2017c, 73-74) Suomen kuntien valmiussuunnittelu oli melko kattavasti toteutettu, mutta suunnitelmat olivat tehty hyvin yleisellä tasolla. Sosiaalitoimien valmiussuunnitelmissa on parannettavaa muun muassa siinä, että haavoittuvimpien väestöryhmien tarvitsema avun tarve huomioidaan paremmin. Lisäksi sosiaalitoimen tulisi tehdä onnettomuuden varalle sopimukset kuntoon yksityisen palvelutuottajien ja vapaaehtoisten kanssa häiriötilanteissa tarjottavasta tuesta ja palveluista (kts. STM 2008, 63).

Tutkimushaastateltavista puolet olivat epäileviä Suomen kuntien sosiaalitoimien varautumisesta suuronnettomuuksien varalle. Päälimmäisenä huolena nousi se, että onko kaikissa kunnissa ymmärrystä, että he ovat vastuussa sosiaalitoimen osalta suuronnettomuuksissa esim. psykososiaalisen tuen järjestämisestä, ihmisten hätämajoittamisesta, muonituksesta ja ovatko nykyiset suunnitelmat kuinka käytännönläheisiä. Käytännöllä tarkoitettiin muun muassa kunnan toimintamallia suuronnettomuuden varalle, jossa on muun muassa huomioitu hälytyskaaviot ja nopea päätöksenteko. Tutkimusaineistosta löytyi suuronnettomuustyöskentelyn toimivina käytäntöinä sosiaalitoimen osalta tilannepäiväkirjapohja, onnettomuus-toimintakortit, tärkeiden yhteistyökumppaneiden yhteystietolista ja sosiaalitoimen hälytysjärjestelmämalli. Tärkeänä käytäntönä suuronnettomuustilanteiden asiakaskirjauksissa nousi se, että sosiaalitoimen omassa asiakasjärjestelmässä tulee huomioida, mihin kohtaan järjestelmässä kirjaus tehdään. Eli tuleeko järjestelmään luoda uusi paikka onnettomuustilanteiden asiakaskirjauksille.

Tutkimukseni tulos ja Rapelin tutkimustulos herättävät ristiriidan siitä, mikä on käytännön tasolla kuntien valmiusosaaminen häiriötilanteissa. Rapeli (2017a) toi esiin tuloksissaan, että valmiussuunnitelmat olivat tehty kunnissa hyvin yleisellä

tasolla ja pohdittavaksi jää, kuinka tarkoituksenmukaisia ne tositilanteissa olisivat. Tulevaisuudessa on pohdittava, miten paikallistason häiriötilanteiden hallintaa voidaan parantaa valmiussuunnittelussa. Valmiussuunnitelmat eivät myöskään takaa asianmukaista onnettomuustilanteeseen vastaamista, jos ne ovat niin sanottuja pöytälaatikkosuunnitelmia ja niitä ei ole jalkautettu organisaation toimintaan. (Rapeli 2017a, 5, 7, 9.)

Sosiaalitoimien valmiussuunnitelmissa on Rapelin (2017c, 74) mukaan parannettavaa muun muassa siinä, että sosiaalityöntekijöiden tulisi paremmin varautua huomioimaan erityisryhmien tarvitsema apu ja tuki häiriötilanteissa. Sosiaalityön rooli on suuronnettomuudessa etsiä haavoittuvimmassa asemassa olevat ja huolehtia heidän avun tarpeistaan ja lisätä heidän osallistamista ja voimaannuttamista. Tässä tutkimuksessa erityisryhmien huomioiminen näyttäytyi käytännön tasolla lasten ja vanhuksien huomioimisena ja tukemisena suuronnettomuustilanteissa.

Tutkimusaineiston mukaan Suomessa sosiaalityöntekijät eivät ehkä osaa mieltää, että osa katastrofisosiaalityön tehtävistä (Rapeli 2016, 256) kuuluu perussosiaalityön osaamiseen ja tämän vuoksi valmius- ja varautumisasioita pelätään niiden tuntemattomuuden vuoksi. Tämä tosin voi johtua myös sosiaalityössä valmius- ja varautumiskoulutuksen ja kriisityön yliopisto-opetuksen puutteesta. Alla sosiaalityöntekijän osuva kertomus yliopiston valmius- ja varautumisopetuksen puutteesta:

”Yks on just tämä koulutuksen puutteet. Että ei muisteta yliopistossa kertoa, että on sellainen asia kuin sosiaalipäivystys, että jokaisen tulee löytää se tavallaan ite. Osa löytää, osa ei. Ja sitten se, että siellä koulutuksessa unohdetaan kokonaan se valmiuden- ja varautumisen kenttä sieltä sosiaalityön koulutuksesta ja opinnoista täysin. Ja se tekee ihan koko ammattikunnalle ihan uskomattoman karhunpalveluksen. Koska kuitenkin iso osa sosiaalihuollon valmiutta ja varautumista tapahtuu aivan muualla kuin sosiaalipäivystyksissä. Nyt onneksi lainsäädännöllä sitä tuodaan myös sinne sosiaalipäivystyksiä tehtäväksi ja vastuulle, mikä on mun mielestä erittäin hyvä asia, koska sieltä sitä osaamista kyl pitäis löytyä. Mut siel on paljon sellaista sosiaalihuollon varautumista, jonka pitäisi olla siellä ihan perustoimijoilla hallussa. Koska siitä ei sosiaalityönkoulutuksesta puhuta yhtään mitään niin sit se tulee kaikille jossain kohtaan yllätyksenä ja jos se tulee yllätyksenä niin sit se helposti myös demonisoidaan.” h1

6.5.1 Onnettomuuksien toimintaohjeet ja tuki

Tutkimusaineistosta ilmeni, että suuronnettomuuksia ja pienempiäkin sosiaalipäivystyksen arjen häiriötilanteita varten oltiin sosiaalipäivystyksessä tehty

toimintakortteja, toimintaohjeita, hälytyskaavioita ja muistioita siitä, mitä eri kriisitilanteissa tulee tehdä. Toimintaohjeet oli luotu kokemuksen pohjalta ja niissä oli selkeät ohjeet siitä, mitä pitää tilanteeseen ottaa mukaan ja missä järjestyksessä asioissa edetään. Silti ohjeisiin perehtyminen oli usein sosiaalityöntekijän omalla vastuulla. Sosiaalityöntekijän kommentti toimintaohjeisiin perehtymisestä ennen suuronnettomuustilannetta:

”Se kans on tärkeää, että tietää, missä meil on ne listat tääl toimistolla, kun on esim. tulipalo, niin mitä kaikkea mun pitää sinne ottaa mukaan. Ne on konkreettisia juttuja, mut hyvin oleellisia tietoja siinä vaiheessa, koska niihin menee ihan älyttömästi aikaa, jos niitä pitää siin tilanteessa alkaa miettimään ja opettelemaan, kun pitäis olla jo matkalla kohteeseen. Plus sit se, että on jo tuolla jossain matkalla ja sit siel huomaa, että nyt puuttuu sitä ja sitä, että sekin on sit kurja tilanne.” h4

Sosiaalipäivystäjät antoivat merkittävän arvostuksen sille, että heillä oli ollut koenut kollega työparina suuronnettomuustilanteessa. Suuronnettomuustilanteessa sosiaalityöntekijät arvostivat oman organisaation, kollegoiden ja esimiesten tukea ja sitä, että onnettomuudessa työskenteleville annettiin työrauha keskittyä sen hoitamiseen, kun toiset työntekijät hoitivat päivittäisen sosiaalipäivystystyön.

6.5.2 Suuronnettomuusharjoitukset

Tutkimusanalyysin mukaan suuronnettomuusharjoitukset lisäsivät sosiaalityöntekijöiden tietoisuutta yhteistyöviranomaisista ja toimintakäytännöistä onnettomuudessa. Harjoituksissa tärkeänä pidettiin VIRVE-viestintäharjoittelua ja tilannekuvan muodostamista. Suuronnettomuusharjoituksen tulisi olla suunnitelmallista, säännöllistä ja dokumentoitua sekä aina edellisen harjoituksen päälle rakentuvaa kehittämistyötä. Harjoituksista on myös hyvä oppia, miten ei ainakaan kannata toimia, sillä se oppi säästää kallisarvoista aikaa tositilanteissa. Sosiaalityöntekijän kuvaus siitä, miten sosiaalipäivystyksien henkilökunnan tulisi aktiivisemmin osallistua alueensa suuronnettomuusharjoituksiin:

”Niitä on maakunnallisia ja muita harjoituksia yllättävän paljon. Ongelma on vaan se, että sosiaalipäivystys ja sosiaalitoimi on niissä hirveen vähän mukana. Ja se on taas asennekysymys nimenomaan sieltä yhteistyökumppaneiden taholta. Mutta myös sosiaalipäivystysten ja sosiaalitoimien taholta, että ei ymmärretä, että niissä pitäisi olla millään tasolla mukana. Ja sit kun itse ei ymmärretä ja toisetkaan (viranomaiset) ei ymmärrä, niin lopputulemahan on se, että ei olla niissä mukana.....Se, että sosiaalipäivystykset on niis suuronnettomuusharjoituspöydissä mukana, niin se vaatii kyl vaan ihan röyhkeetä kyynerpäätä, ihan kerta kaikkiaan. Että jos vaan

kuulee jostain harjoituksesta, niin sit vaan pitää olla sen verran pokkaa, että ilmoittaa, että jaa-has, että koska teil on seuraava kokous, että kappas mulle sopii se just kalenteriin.... Että se vaatii jokaisen kunnan sosiaalitoimesta ja sosiaalipäivystyksestä kovapäisyyttä ja kyynerpäätä ja ennen kaikkea sitä kiinnostusta siihen suuronnettomuustyöskentelyyn, kiinnostusta valmiuteen ja varautumiseen ja niin paljon kiinnostusta, että perehtyy siihen omaan tonttiinsa. Se, että änkee sinne pöytiin, niin ei niis sit hirveen paljon tee, jos ei tiedä mitä siel pitää tehdä. Se oma tontti pitää tietää ja tuntea sinne mennessä.” h1

Jos sosiaalityön tehtävät saadaan viranomaisyhteistyön kautta mukaan onnettomuusvasteeseen, niin silloin poliittisen voimaannuttamisen kautta myös uhrien oikeus apuun parantuu. Haastatellun sosiaalityöntekijän mukaan kuntien omissa valmiusharjoituksissa tulee usein esille kunnan työntekijöiden kokemattomuus häiriötilanteissa:

”Sen kun on just nähnyt noissa harjoituksissa varsinkin, kun siin on menty johonkin muuhun kuntaan ja sit me otetaan sielt kunnast niit kunnan työntekijöitä kaveriks. Niin aina huomaa siitä ihmisestä, joka siel kunnassa on töissä, joka ei työskentele tämmöisten asioiden kanssa, niin niille se harjoitus on hyvin paljon henkisesti kuormittavampaa ja rankempaa se tilanne ja niillä lähtee helposti kierrokset käyntiin.” h3

Kaikki haastattelemani sosiaalipäivystyksessä toimivat sosiaalityöntekijät kokivat suuronnettomuussosiaalityön kokemustiedon jakamisen tärkeäksi työpaikallaan. Kollegoilta kuullut onnettomuustilannekuvaukset ja suuronnettomuusharjoituskertomukset lisäsivät osaamispääomaa sosiaalitoimessa.

”Hiljaisen tiedon osalta dokumentointia pitäis parantaa entisestään ja pitäis olla aikaa sen tilanteen jälkeen. Kun se tilanne rauhoittuu, niin sit viel käydä läpi, et mitä me tehtiin, mistä vois oppia jatkossa ja mitä täst kannattaa kirjoittaa ylös, jotta niin kun seuraavalla kerralla olis helpompaa.” h3

Sosiaalityön tärkeimpinä suuronnettomuus erityisosaamisen lähteinä informantit pitivät suuronnettomuusharjoituksia (esim. Aluehallintoviranomaisen vetämät harjoitukset, Barents Rescue- ja SAR-harjoitukset jne.), kriisityön koulutuksia, sosiaali- ja terveysministeriön järjestämiä valtakunnallisia Kriisityön-päiviä sekä valmius- ja varautumiskoulutuksia, sosiaalipäivystyksessä kuultuja kollegan suuronnettomuustyökokemuksia (ns. hiljaisen tiedon jako), työpaikan omien onnettomuustoimintakorttien opiskelua ja konkreettisen sosiaalityön tekemistä onnettomuuksissa.

Suuronnettomuussosiaalityön osaamista ja viranomaisyhteistyötä voidaan parantaa koulutuksella ja yhteisillä suuronnettomuusharjoituksilla. Sosiaalityö voi

varautumisellaan edistää haavoittuvuuden vähentämistä onnettomuuksissa ja näin parantaa yhteiskunnan kriisinsietokykyä. (Rapeli 2017b, 74.)

Tässä luvussa suomalaisen suuronnettomuussosiaalityön erityisosaamisena käsitelty valmius- ja varautumisosaaminen esiintyy Elliottin mallissa (kts. liite 1; 2010, 96-97) kautta linjan joka interventiossa. Joten siitä syystä valmius- ja varautumisosaaminen on hyvin oleellinen osa suuronnettomuussosiaalityötä Suomessa.

7. Suuronnettomuussosiaalityöntekijän perus- ja erityisosaaminen

Tutkimusaineiston pohjalta jaoin teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin suuronnettomuussosiaalityön perus- ja erityisosaamiseksi ja muodostin siitä mallin. Mallissa on sekä sosiaalityöntekijän perusosaaminen suhteessa toisiin viranomaisiin, että sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta perusosaamisen lisäksi oleva erityisosaaminen, jota he tarvitsevat suuronnettomuustyössä. Pidän luomaani mallia tämän tutkimuksen tärkeimpänä tuotoksena ja mallin tarkoitus on auttaa hahmottamaan sosiaalityöntekijöiden osaamiskokonaisuutta suuronnettomuuksissa. Tämä malli myös vastaa ensimmäiseen tutkimuskysymykseen, eli mistä osatekijöistä koostuu suuronnettomuuksissa sosiaalipäivystäjänä työskentelevän sosiaalityöntekijän erityisosaaminen.

Suuronnettomuussosiaalityöntekijän erityisosaaminen				
Valmius- ja varautumisosaaminen	Linjaorganisaation tilannejohtamistaidot	Moniviranomaisyhteistyötaidot	Vapaaehtoisten koordinoimisen taidot	Ammatillinen kriisityön osaaminen
<ul style="list-style-type: none"> - onnettomuuksien toimintaohjeet ja tuki - suuronnettomuus-harjoitukset 				
Suuronnettomuussosiaalityöntekijän perusosaaminen				
<ul style="list-style-type: none"> - Ihmisen perushoiva ja huolenpito ml. hätmajoitus ja muonitus - palvelujärjestelmän tuntemus - ohjaus- ja neuvonta - arviointitaidot ja selvittelykyky - taloudellinen tuki - lainsäädäntötuntemus - tietojärjestelmäosaaminen - psykososiaalinen tuki 				

Kuvio 2: Sosiaalityöntekijän perus- ja erityisosaaminen suuronnettomuuksissa malli

Tutkimuksen pohjalta jaottelin edellä olevaan malliin suuronnettomuudessa työskentelevän sosiaalityöntekijän perusosaamisen alle muun muassa ihmisen

perushoivan ja huolenpidon, taloudellisen ja psykososiaalisen tuen. Mallissa olevat perusosaamisalueet nousivat aineistosta ja hain niiden tueksi Suomen lainsäädännöstä lakeja, mikä osoittaa sen, että ne ovat kunnan sosiaalitoimea ja työntekijöitä velvoittavia (kts. liite 5).

Sosiaalityölle osittain tuntematonta osaamista, jota pidän tässä tutkimuksessa suuronnettomuussosiaalityön erityisosaamisena sosiaalityön näkökulmasta ovat: ammatillinen kriisityön osaaminen, valmius- ja varautumisosaaminen, moniviranomaisyhteistyötaidot ja linjaorganisaation tilannejohtamistaidot sekä vapaaehtoisten koordinoimisen taidot. Nämä erityisosaamiskokonaisuudet tulivat esiin tutkimusaineistosta analysointivaiheessa. Tutkimuksessa on käsitelty perus- ja erityisosaamisalueet analysointiluvuissa neljä ja kuusi.

Tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijät eivät olleet saaneet yliopiston peruskoulutuksessa taitoja kriisityöhön tai suuronnettomuustyöskentelyyn. Heidän mukaansa yliopistokoulutus ei sisältänyt opetusta sosiaalipäivystykseen tai valmiuteen- ja varautumiseen liittyvistä asioista. Osa haastateltavista koki edelleen tärkeiksi koulutustarpeikseen kriisityön- ja johtamisosaamisen, joita tarvitaan psykososiaalisen tuen osalta vapaaehtoisten työn koordinoimiseen suuronnettomuudessa.

Suuronnettomuudessa on kyse välttämättömän ja kiireellisen avun turvaamisesta kaiken ikäisille ja tästä tehtävästä on kunnan sosiaalipäivystys vastuussa ympärivuorokautisesti (SHL 2014, 29§). Jokaisella kunnassa oleskelevalla henkilöllä on oikeus saada kiireellisessä tapauksessa yksilölliseen tarpeeseensa perustuvat sosiaalipalvelut siten, ettei hänen oikeutensa välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon vaarannu (Perustuslaki 1999, 19§; SHL 2014, 12§). Yksilöllisen tuen tarve suuronnettomuustilanteessa voi liittyä esimerkiksi: tilapäismajoituksen järjestämiseen, taloudellisen tuen tarpeeseen, äkilliseen kriisitilanteeseen liittyvään tuen tarpeeseen tai uhrin omaisten tuen tarpeeseen (kts. SHL 2014, 11§). Sosiaalipäivystys osallistuu tarvittaessa myös psykososiaalisen tuen antamiseen kiireellisissä tilanteissa (SHL 2014, 25§, 29a§). Toimeentulotukilain (1997, 13§) ennaltaehkäisevä toimeentulotuki mahdollistaa yksittäisen henkilön tai perheen taloudellisen tukemisen kiireellisessä onnettomuustilanteessa. Sosiaalihuoltolain

puitteissa häiriötilanteiden sosiaalityö siis liittyy hyvin läheisesti kunnassa tehtävään perussosiaalityöhön ja sosiaalipäivystystyöhön.

Suuronnettomuussosiaalityöntekijät näkivät sosiaalityön roolin onnettomuuksissa ihmisen sosiaalisen tilanteen asiantuntijoina, joissa uhri kohdattiin yksilöllisesti ja avun tarve arvioitiin henkilökohtaisesti. Heillä oli kyky nopeasti nähdä ihmisen kokonaistilanne ja arvioida sosiaalisen avun- ja jatkopalveluiden tarve. Usein uhreilla oli onnettomuustilanteessa huolta omaisista tai omaisuudesta ja sosiaalityöntekijöillä oli kokemusta arkityössä näiden asioiden selvittämisestä. Lisäksi sosiaalityölle nähtiin onnettomuuksissa ominaisena se, että muut viranomaiset usein keskittyvät työssään yksilöön, kun sosiaalityö huomioi myös uhrien omaiset ja läheiset. Suuronnettomuudessa koettiin sosiaalityölle tärkeänä tehtävänä huolehtia siitä, ettei järkyttynyt uhri jää tilanteessa yksin. Sosiaalityöntekijä myös usein mietti yhteiskuntatieteilijänä onnettomuuden laajempia ja pidempikestoisia seurauksia paikallisyhteisössä.

Tässä luvussa pyrin vastaamaan myös toiseen tutkimuskysymykseen, eli mitä erityisosaamista sosiaalipäivystyksessä työskentelevällä sosiaalityöntekijällä tulisi olla, jotta palvelun laatu ja asiakasturvallisuus toteutuvat suuronnettomuuksissa. (kts. SHL 2014, 29§, 33a§). Tutkimuksen mukaan sosiaalipäivystäjän perus- ja erityisosaamisen lisäksi tulee sosiaalipäivystyksessä huomioida henkilöstöresurssit ja valtakunnallisesti yhtenevät toimintatavat, jotta palvelun laatu ja asiakasturvallisuus toteutuvat suuronnettomuustilanteissa. Haastattelun sosiaalityöntekijän arvion mukaan sosiaalityöntekijöiden kielitaidon merkitys tai tulkin käyttö tulee tulevaisuudessa lisääntymään onnettomuuksissa, kun arvioidaan uhrin tilannetta.

Haastatteluissa tuli ilmi, että nyt kun luodaan maakunnallisia sosiaalipäivystysyksiköitä niin sosiaalipäivystäjinä toimivia sosiaalityöntekijöitä tulisi olla mukana suunnittelemassa kuntien ja maakuntien valmiussuunnitteluprosesseja, jotta sosiaalityön rooli olisi niissä mukana yhdessä toisten viranomaistoimijoiden kanssa. Suuronnettomuuskontekstissa sosiaalityön palvelulaadun ja asiakasturvallisuuden toteuttamisessa tärkeänä pidettiin sosiaalityöntekijöiden riittävää resursointia päivystysyksiköihin (SHL 2014, 49a§), kriisityön osaamista ja onnettomuustyön käytännön tason osaamista (esim. perehtyneisyys

onnettomuustoimintakortteihin). Tutkimus osoitti, että nykyisessä resurssitilanteessa sosiaalipäivystykset nojaavat usein siihen, että työntekijät hälytetään suuronnettomuuden tapahtuessa vapaa-ajalta töihin ja työvuorot saattavat venyä melko pitkiksi. Sosiaalipäivystysten henkilöstöresursseja tulisi lisätä myös virka-ajan ulkopuoliseen päivystykseen, sillä osa kiireellisistä päivystystehtävistä tapahtuu juuri iltaisin ja viikonloppuisin. Henkilöstömäärä on sosiaalipäivystyksissä virka-ajan ulkopuolella pieni verrattuna esim. poliisin tai pelastuksen päivystyshenkilöstömääriin.

Kemppaisen ja Saastamoisen (2017, 69, 87-88) tutkimuksessa tuotiin myös esille sosiaalityön henkilöstöresurssiasia ja eräs heidän haastattelemansa sosiaalityöntekijä ihmettelikin, että virka-ajalla päivystyksellisiä tehtäviä hoitaa alueella sata sosiaalityöntekijää ja virka-ajan ulkopuolella yksi sosiaalityöntekijä vastaa kahdensadantuhannen asukkaan alueesta.

Tutkimusaineistosta esiin nousseet suuronnettomuussosiaalityön perusosaamisen osatekijät (autettavien tarpeiden kartoitus, ohjaus avun piiriin ja jatkohoitoon, tilapäismajoituksen järjestäminen, arviointi ja selvittely) kuuluivat Rapelin (2016, 256; Elliott 2010, 96-103) Katastrofisosiaalityön tehtävät luokittelussa pääasiallisesti sosiaalisen investoinnin interventioon. Psykososiaalinen tuki (ml. kriisipuhelimen kautta annettava tuki) puolestaan kuului inhimillisen investoinnin interventioon. Taloudellisen osallistamisen interventioista näyttäytyi tutkimuksessa ainoastaan taloudellinen tuki.

Tutkimusaineistosta esiin nousseet suuronnettomuussosiaalityön erityisosaamisen osatekijät kuuluivat eri interventioihin (Elliott 2010, 96-103). Rapelin (2016, 256) Katastrofisosiaalityön tehtävät luokittelussa: ammatillinen kriisityön osaaminen kuului inhimillisen investointiin; vapaaehtoisten koordinoimisen taidot sosiaaliseen investointiin ja valmius- ja varautumisosaaminen sisältyivät kaikkiin interventioihin. Suomalaisen suuronnettomuussosiaalityön erityisosaamisesta linjaorganisaation tilannejohtamistaidot sekä moniviranomaisyhteistyötaidot kuuluivat soveltaen poliittisen voimaannuttamisen interventioon. Poliittisen voimaannuttamisen avulla tuodaan autettavien tarpeita esiin viranomaisyhteistyöfoorumeissa ja sosiaalityön roolin vahvistuminen häiriötilanteissa voi parantaa myös uhrien avun saantia.

Sosiaalitoimi näyttäytyi suuronnettomuuksissa melko tuntemattomana toimijana muille viranomaisille, sillä sosiaalipäivystystä ei muistettu aina hälyttää suuronnettomuuksiin. Sosiaalipäivystäjät joutuivat välillä myös puolustamaan omien tehtävien hoitoa toisille viranomaisille ja heillä oli joskus vaikeuksia saada toiselta viranomaiselta tietoja onnettomuusuhrien asioiden hoitamista varten.

Suuronnettomuuksissa sosiaalityöntekijät suhtautuivat vapaaehtoisten antamaan psykososiaaliseen tukeen ristiriitaisesti. Toisaalta sosiaalityöntekijät myönsivät johtavansa, tarvitsevansa ja arvostavansa vapaaehtoisia suuronnettomuus-tilanteissa, koska sosiaalitoimella on niin pienet resurssit onnettomuuden uhri-massojen kohtaamiseen. Mutta toisaalta työnjako näyttäytyi vielä epäselvänä eikä vapaaehtoisten psykososiaalisen tuen antamista aina arvostettu.

Tämän tutkimuksen mukaan sosiaalityön tärkeimmiksi tehtäviksi nousi suuronnettomuuksissa, normaaliolojen häiriötilanteessa, asiakkaan tilanteen selvittäminen, sosiaalipalveluiden ja psykososiaalisen tuen järjestäminen, tilapäismajoituksen järjestäminen, akuuttikriisityö, viranomaisyhteistyö ja nimenomaan johtopaikkojen miehittäminen, jotta sosiaalitoimi saa onnettomuudesta tilannekuvan. Tärkeäksi nähtiin myös lapsen perusturvallisuudesta huolehtiminen, jos hänellä ei ole onnettomuudessa huoltajaa.

8. Pohdinta ja johtopäätökset

Suuronnettomuuksissa työskennelleiden sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin ja kertomuksiin pohjautuva pro gradu- tutkielman teko oli mielestäni erittäin mielenkiintoinen ja monivaiheinen prosessi. Parhaimmat aallon huiput tutkijana koin heti tutkimushaastatteluiden saamisen jälkeen ja analyysin valmistuttua, kun sain tehtyä suuronnettomuussosiaalityön perus- ja erityisosaamisesta mallin (kuvio 2, s.78). Malli selkiyttää mielestäni vaikeasti hahmotettavaa suuronnettomuussosiaalityötä ja osoittaa sen, että moni tehtävä on lakisääteinen ja pohjautuu sosiaalitoimen perusosaamiseen.

Tutkimus osoitti, että sosiaalityöntekijöillä oli huolta siitä, miten kunnissa on sosiaalitoimen osalta käytännön tasolla varauduttu suuronnettomuuksiin. Johtuuko informanttien huoli siitä, että Suomi on turvallinen maa ja täällä on harvoin onnettomuuksia, joten niihin ei ole kunnissa yleisesti varauduttu käytännöntasolla asti. Vai johtuuko huoli valmius- ja varautumisopetuksen puutteesta sosiaalityön yliopisto-opinnoissa. Tällöin sosiaalityöntekijä ei ymmärrä perehtyä työssään sosiaalitoimen onnettomuustoimintakortteihin tai valmiussuunnitelmiin, kun ei tiedä niiden hoitamisvelvollisuuksista edes sosiaalipäivystäjänä. Suuronnettomuussosiaalityön opinnoille olisi varmasti tarvetta sosiaalityön käytännön kentällä, sillä jokainen kunta ja sosiaalipäivystys on alueellaan vastuussa tärkeistä ihmisen hoidon ja huolenpidon tarpeista suuronnettomuuden sattuessa.

Katastrofisosiaalityön sisällyttäminen sosiaalityöntekijöiden yliopisto-opetukseen on tärkeää, jotta työntekijöiden resursseja ja osaamista voidaan käyttää tehokkaasti suuronnettomuustilanteissa. Onnettomuudessa on avun saajien kannalta tärkeää, että sosiaalityöntekijät osaavat auttaa heitä mahdollisimman hyvin ja että työntekijöillä on tarvittavat tiedot, osaaminen ja menetelmät työhönsä. (Rapel 2016, 265; Cronin, Ryan & Brier 2007, 378.)

Tutkimustuloksena saatua tietoa päivystävän sosiaalityöntekijän perus- ja erityisosaamisesta suuronnettomuudessa voidaan tulevaisuudessa hyödyntää sosiaalipäivystyksien koulutussuunnittelussa sekä sosiaalityön yliopistokoulutuksessa. Koska jokainen kunta on vastuussa sosiaalipäivystyksestä ja jokainen

sosiaalityöntekijä kohtaa myös arkityössään kriisitilanteissa olevia asiakkaita, näkisinkin tärkeänä, että valmius- ja varautumis- sekä kriisityön koulutus sisältyisivät kaikilla sosiaalityöntekijöillä perusopetukseen. Kunnassa sosiaalitoimen päivystäjällä tulisi olla toimintaohjeet ja hälytysjärjestelmä suuronnettomuustilanteissa toimimiseen sekä perusosaaminen kriisityöstä. Lisäksi sosiaalipäivystäjän tulee tietää vastuunsa onnettomuuksissa: sosiaalitoimen tilannekuvan ylläpitäminen, psykososiaalisen tuen järjestäminen ja vapaaehtoisten koordinointi ja uhrien perustarpeista (majoitus ja muonitus) huolehtiminen. Jos sosiaalitoimi ei tunnista omikseen näitä lain edellyttämiä vastuita, niin uhrin avun tarpeet voivat suuronnettomuudessa jäädä huomiotta ja näin ollen uhrin oikeus apuun jäädä toteutumatta! (kts. Perustuslaki 1999, 19§, 22§; SHL 2014, 11§, 12§.)

Sadeojan tutkimuksen mukaan (2013, 54) suomalaisessa sosiaalityöntekijöiden koulutuksessa on tällä hetkellä hyvin vähän tai ei ollenkaan opintoja liittyen suuronnettomuustyöhön tai kriisityöhön. Hänen mukaansa kriisityön opinnoista olisi hyötyä jokaiselle sosiaalityöntekijälle, vaikka hän ei koskaan tulisi työskentelemään katastrofitilanteissa ja tilannejohtamisen opinnoista olisi suuronnettomuustyön lisäksi suurta hyötyä arkisessa sosiaalityössä.

Tutkimus osoitti, että sosiaalityöntekijä huomioi onnettomuustilanteissa uhrin lisäksi myös hänen omaisensa ja läheisensä, joten sosiaalityön orientaatio on suuronnettomuuksissa yhteisöllinen eikä se ole niinkään mikrotason (yksilö-) työtä verrattuna muiden onnettomuusviranomaisien tekemään työhön. Tulevaisuudessa sosiaalityöntekijä voisi tuoda viranomaisyhteistyöhön yhteiskuntatieteilijälle tyypillistä arviointi- ja analysointitaitoa siitä, mitä seuraamuksia onnettomuudella on laajemmin paikallisyhteisössä. Tällöin poliittisen voimaannuttamisen keinoin voidaan saada myös avun tarvitsijoiden etuja parannettua.

Tutkimuksen mukaan sosiaalityö näyttäytyi melko tuntemattomana viranomaisena onnettomuuksissa. Näen sosiaalityön roolin vahvistamisen suuronnettomuuden viranomaisyhteistyössä nimenomaan sosiaalityöntekijöiden omana tehtävänä. Heidän tulee rohkeasti mennä mukaan yhteistyöpalaveriin kertomaan muille toimijoille lakisäätelistä tehtävistään ja osallistua suuronnettomuusharjoituksiin, jossa he voivat testata suuronnettomuussosiaalityön perus- ja erityisosaamistaan. Toisaalta sosiaalityön roolin vahvistaminen suuronnettomuustyön

kentällä on myös yliopistokoulutuksen, sosiaalityöntekijöiden esimiesten ja muiden viranomaisten vastuulla. Pohdittavaksi jää, miten peruskoulutus voisi vahvistaa valmistuvissa sosiaalityöntekijöissä suuronnettomuussosiaalityön erityisosaamista, miten esimiehet voivat tukea alaisiaan onnettomuustyöskentelyssä ja koulutuksissa sekä näiden tietoisuuden lisäämisessä onnettomuustyöskentelystä sekä se miten toiset viranomaiset vastaanottavat uuden nuoren sosiaalipäivystystoimijan mukaan suuronnettomuuksiin ja harjoituksiin. Näillä kaikilla neljällä tekijällä on vaikutusta suuronnettomuussosiaalityön roolin vahvistumiseen Suomessa.

Sosiaalityöntekijöiden ristiriitainen suhtautuminen psykososiaalista tukea antavia vapaaehtoisia kohtaan voi johtua siitä, että sosiaalipäivystys on nuori viranomais-toimija, eikä sillä vielä ole vahvaa roolia verrattuna toisiin viranomaisiin suuronnettomuuksissa. Vapaaehtoisorganisaatioilla, kuten SPR:llä ja Vapaaehtoisella pelastuspalvelulla, on pitkä historia onnettomuuksien jälkihoidosta aikaa ennen sosiaalipäivystyksiä. Mikäli sosiaalipäivystäjillä olisi peruskoulutuksessa tietoa varautumisasioista ja psykososiaalisen tuen osalta vapaaehtoisten koordinoimisesta onnettomuustilanteissa, niin varmasti he osaisivat paremmin ottaa roolinsa onnettomuustyössä.

Tutkimuksen toinen tutkimuskysymys liittyi siihen, että miten uhreille taataan suuronnettomuuksissa palvelun laatu ja asiakasturvallisuus sosiaalityöntekijän erityisosaamisella. Tuloksena tuli muun muassa, että sosiaalityöntekijöiden resursseja tulisi lisätä päivystysyksiköihin ja heidän tulisi osallistua maakunnallisten valmiussuunnitelmien tekoon. Tutkijana yllätyin siitä, että kukaan haastateltavista ei maininnut suuronnettomuuksissa asiakasturvallisuuden tai palvelun laadun takaajana ammatillisesti päteviä työntekijöitä, sosiaalitoimen omavalvontaa tai sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista olevaa lakia. (kts. luku 2.3)

Suomen suuronnettomuussosiaalityössä näyttäytyi voimakkaimmin Elliottin (2010) mallista ja Rapelin (2016, 256-257) Katastrofisosiaalityön tehtävät luokitte- lusta sosiaalisen investoinnin tehtävät. Rapelin kirjallisuuskatsauksen tulok- sissa katastrofisosiaalityön tehtävistä suurin osa myös esiintyi sosiaalisen inves- toinnin interventiossa. Elliott (2010) toi esiin sosiaalisen investoinnin interventi- ossa ihmisten perustarpeiden turvaamisen ja avun saannin takaamisen

haavoittuvimmille väestöryhmille. Sosiaalisilla investoinneilla lisätään ihmisten toimintakykyä ja osallisuutta ja vähennetään ihmisten haavoittuvuutta yhteiskunnassa. (Elliott 2010, 95-96.) Tutkimustuloksissa oli yllättävää, että taloudellinen tuki näyttäytyi suuronnettomuuksien yhteydessä vähäisenä. Mielestäni se on poikkeuksellista, koska sosiaalitoimi mielletään Suomessa yleisesti taloudellisten resurssien myöntäjäksi. Rapeli sai samanlaisen tuloksen kirjallisuuskatsauksessaan (2016, 263) eli vaikuttaa siltä, että suuronnettomuuksissa uhrien tuen tarve on jotain muuta kuin taloudellisen tuen tarvetta. Suomessa on kollektiiviset lakisääteiset vakuutukset, kuten työttömyysturva ja sairausvakuutus sekä yksityiset vakuutukset, jotka turvaavat toimeentulon onnettomuuden jälkeen. Ihmisten omat taloudelliset resurssit ovat myös paremmat Suomessa kuin monessa muussa maassa. Tutkimuksen tulokset ovat yhdenmukaisia Rapelin tutkimustulosten kanssa.

Esiin nousseita tutkimusaiheita: 1) Haastatella pienistä kunnista muutamia sosiaalityöntekijöitä ja kartoittaa heidän kriisityö- valmius- ja varautumisosaisensa. 2) Sosiaalityöntekijöiden tilannejohtamistaitojen testaaminen suuronnettomuusharjoituksessa. Koska suuronnettomuussosiaalityöstä ei juuri ole Suomessa aiempaa haastattelututkimusta, on tärkeää, että sosiaalityöntekijät itse tuottavat onnettomuuksiin liittyvää tutkimusaineistoa niin teorioiden pohjalta kuin käytännön kokemuksista.

Miten hyvin kunnissa sitten on sosiaalitoimen valmius- ja varautumissuunnitelmat sekä mahdolliset onnettomuustoimintakortit ja ohjeet jalkautettu käytännön tasolle sosiaalipäivystäjille, on hyvä kysymys. Pelkään, että kunnat eivät koe yleisesti valmiussuunnitelmien implementointia käytännön tasolle ja onnettomuusharjoittelua kovin tärkeäksi, koska suuronnettomuudet ovat Suomessa melko harvinaisia. ”*On vain sinänsä harmi, että aina pitää tapahtua jotain todella suurta ja ikävää, että tajutaan alkaa näitä valmiusjuttuja kunnassa miettimään ja kehittämään,*” totesi yksi haastatteleman sosiaalipäivystäjä.

Lähteet

Alastalo, Marja & Åkerman, Maria (2017) Asiantuntija haastattelun analyysi: faktojen jäljillä. Teoksessa Haastattelun analyysi (toim.) Ruusuvoori, Johanna., Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti. s. 372-392. Kustannusosakeyhtiö Vastapaino: Tampere.

Alasuutari, Pertti. (2014) Laadullinen tutkimus 2.0. Vastapaino: Riika.

Aluehallintovirasto (2018) AVI Perhe- ja sosiaalipalvelut. <https://www.avi.fi/web/avi/perhe-ja-sosiaalipalvelut> viitattu 22.5.2018.

Cantell-Forsbom, Anna. (2015) Uhrin psykososiaalisen tuen kohderyhmä. Teoksessa Castrén, Maaret. Ekman, Simo. Ruuska, Rami & Silfvast, Tom. (toim.) (2015) Suuronnettomuusopas. s. 239-241. 3. uudistettu painos. Kustannus Oy Duodecim: Helsinki.

Castrén, Maaret. Ekman, Simo. Ruuska, Rami. & Silfvast, Tom. (toim.) (2015) Suuronnettomuusopas. Kustannus Oy Duodecim: Helsinki.

Cronin, Michael. S., Ryan, Diane. M. & Brier, Dottie (2007) Support for Staff Working in Disaster Situation. International Social Work Vol. 50 issue 3, p. 370-382. Sage Publications: London. DOI:10.1177/0020872807076050 <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0020872807076050> viitattu 1.5.2018.

Dominelli, Lena (2010) Globalization Contemporary Challenges and Social work Practice. International Social Work 2010 Vol. 53(5) p. 599-612. Sage Publications.

Dominelli, Lena (2011) Climate Change: Social Workers' Roles and Contributions to Policy Debates and Interventions. International Journal of Social Welfare 2011:20, p. 430-438. DOI: 10.1111/j.1468-2397.2011.00795. viitattu 1.5.2018.

Dominelli, Lena (2012a) Green Social Work. From Environmental Crises to Environmental Justice. Polity Press: Cambridge, UK.

Dominelli, Lena (2012b) Puheenvuoro työpajassa Disaster Management and Family. Kansainvälinen sosiaalityön ja sosiaalisen kehityksen maailmankonferenssi Joint World Conference on Social Work and Social Development: Action and

Impact Tukholmassa 9.7.2012: <https://sosiaalinentekija.wordpress.com/2013/12/15/katastrofien-uhrien-auttaminen-on-sosiaalityota/>
viitattu 24.10.2016. (kts. Malin)

Dominelli, Lena (2015a) The opportunities and challenges of social work interventions in disaster situation. *International Social Work 2015 Vol. 58(5)* p. 659-672. Sage Publications.

Dominelli, Lena (2015b) Social Work on the frontline in addressing disasters, social problems and marginalization. *International Social Work 2015 Vol. 58(1)* p.3-6. Sage Publications.

Dyregrov, Atle (1994). *Katastrofipsykologian perusteet*. Alkuperäinen teos: *Katastrofepsykologi 1993*. Vastapaino: Tampere.

Ekman, Simo (2015) Suuronnettomuuden määritelmä. Teoksessa *Suuronnettomuusopas (2015)*. Castrén, Maaret. Ekman, Simo. Ruuska, Rami. & Silfvast Tom. (toim.) s.10-12. Kustannus Oy Duodecim: Helsinki.

Elliott, Doreen. (2010) A Social Development Model for Infusing Disaster Planning Management and Response in the Social Work Curriculum. Teoksessa Gillespie, David. & Kofi, Danso. (edit.): *Disaster Concepts and issues. A Guide for Social Work Education and Practise*. Alexandria. p. 89-110. CSWE Press: Virginia.

Enander, Ann., Hede, Susanne. & Lajksjö, Örjan (2009) *One Crisis After Another. Municipal Experiences of Severe Storm in the Shadow of the Tsunami*. Department of Leadership and Management, Swedish National Defence College, Karolinen Sweden. *Disaster Prevention and Management Vol.18 No.2, 2009* p. 137-149. Emerald Group Publishing Limited.

Eskola, Antti. (1984) Tutkijan teoreettinen ihmiskuva ja sen moraaliset seuraukset. *Sosiologia 21 (2)*. s. 121-127.

Eskola, Jari. & Suoranta, Juha. (2008) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino: Tampere.

Eskola, Juhani (2017) Väestön toimintakyky ja palvelut. Teoksessa *Turvallinen Suomi 2018. Tietoa Suomen kokonaisturvallisuudesta*. Turvallisuuskomitea:

Helsinki. s. 103-116. [https://turvallisuuskomitea.fi/wp-content/uploads/2018/01/Turvallinen Suomi 2018.pdf](https://turvallisuuskomitea.fi/wp-content/uploads/2018/01/Turvallinen_Suomi_2018.pdf) viitattu 24.4.2018 viitattu 5.5.2018 viitattu 15.2.2018.

Gillespie, David. F. & Danso, Kofi. (2010) Introduction to Major Themes of Disaster and Social Work. Teoksessa Gillespie, David. F. & Kofi, Danso. (toim.) Disaster Concepts and Issues. A Guide for Social Work Education and Practice. Alexandria, Virginia: CSWE Press, s. xii-xxi.

Granfelt, Riitta (1993) Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, Riitta., Jokiranta, Harri., Karvinen, Synnöve., Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli. Monisärmäinen sosiaalityö. s.175-227. Sosiaalityön Keskusliitto: Helsinki.

Hallintolaki (2003) 6.6.2003/434 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=hallintolaki> viitattu 16.5.2018.

Haravuori, Henna., Suomalainen, Laura., Turunen, Tuija., & Viheriälä, Liisa. (2016). Kriisitilanteet ja suuronnettomuudet. Teoksessa: Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria. Kumpulainen, Kirsti., Aronen, Eeva., Ebeling, Hanna., Laukkanen, Eila., Marttunen, Mauri., Puura, Kaija., & Sourander, Andre (toim) (2006). s. 707-725. Kustannus Oy Suodecim: Helsinki.

Hauvala, Tuija (2012) Tapaustutkimus kriisi- ja sosiaalipäivystyksen toiminnasta ja sen kehittämistä Keski-Suomessa vuosina 2006-2011. Sosiaali- ja terveystieteiden alan kehittämisen ja johtamisen koulutusohjelma, ylempi AMK. Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. <http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/43761/Tapaustutkimus+Hauvala.pdf;jsessionid=C0144FAE68C983E568914DC9D7298760?sequence=1> viitattu 7.5.2018.

HE (2014) Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi 164/2014 vp. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_164+2014.pdf viitattu 15.4.2018.

HE (2016) Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi terveydenhuoltolain ja sosiaalihuoltolain muuttamisesta HE 224/2016 vp http://valtioneuvosto.fi/documents/1271139/1979378/HE_THL_SHL_muutt_3_2_su.pdf/48f2e34b-236f-

42d5-a4f3-2bc933e28550/HE_THL_SHL_muutt_3_2_su.pdf.pdf ;

<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2016/20160224> viitattu 6.5.2018.

Hedrenius, Sara. & Johansson, Sara. (2016) Kriisituki. Ensiapua onnettomuuksien, katastrofien ja järkyttävien tapahtumien käsittelyyn. Alkuperäisteos: Kriss-töd vid olyckor, katastrofer och svåra händelser: att stärka människors motståndskraft (2013) Natur & Kultur, Sweden. Suomentanut Urpu Strellman. Tietosanoma: Helsinki.

Hersey, Paul. & Blanchard, Kenneth. H. (1990) Tilannejohtaminen. Tuloksiin ihmisten avulla. Englannin kielinen alkuteos: Management of Organizational Behavior. Yritysvalmennus Oy: Jyväskylä.

Hirsjärvi, Sirkka., Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2016) Tutki ja kirjoita. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki.

Hovi, Heikki. (2017) Johtaminen. Teoksessa Turvallinen Suomi 2018. Tietoa Suomen kokonaisturvallisuudesta. Turvallisuuskomitea: Helsinki. s. 31-40. https://turvallisuuskomitea.fi/wp-content/uploads/2018/01/Turvallinen_Suomi_2018.pdf viitattu 24.4.2018.

Hyvönen, Katja (2010) Sosiaalinen ensiapu ja viranomaisyhteistyö onnettomuustilanteissa. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Sosiaalityön tutkimuksen laitos. Tampereen yliopisto. <https://tampub.uta.fi/handle/10024/81486> viitattu 27.3.2017.

Juhila, Kirsi (2015) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino: Tampere.

Kankare, Anu (2017) Sosiaalityöntekijä akuutin kriisityön tekijänä sosiaalipäivystystyössä. Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta pro gradu -tutkielma. <http://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/62908/Kankare.Anu.pdf?sequence=1> viitattu 3.5.2018.

Kempainen, Liisa. & Saastamoinen, Emilia. (2017) Sosiaalipäivystyksen työorientaatiot kriisityön näkökulmasta – Vahvaa ammatillista osaamista ja siviilirohkeutta. Itä-Suomen yliopisto Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden laitos, sosiaalityön pro gradu -tutkielma. http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20170541/urn_nbn_fi_uef-20170541.pdf viitattu 5.5.2018.

Koivu, Ari (2015) Toiminta tieliikenneonnettomuuspaikalla. Teoksessa Suuronnettomuusopas. Castrén, Maaret. Ekman, Simo. Ruuska, Rami. & Silfvast, Tom. (toim.) (2015) s. 347-351. Kustannus Oy Duodecim: Helsinki.

Kokonaisturvallisuuden sanasto (2014). Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK ja Sanastokeskus TSK ry: Helsinki. <http://www.spek.fi/loader.aspx?id=1c66e01d-a75e-4a9a-80ec-9816340ce752> viitattu 25.3.2017.

Koskinen, Ilpo., Alasuutari, Pertti & Peltonen, Tuomo. (2005) Laadulliset menetelmät kauppatieteissä. Vastapaino: Tampere.

Kuusela, Pekka. (2002) Sosiaalipsykologian maailmahypoteesit. Tieteenalan historia ja sosiaalisen konstruktionismin muodot. Oy UNIpress Ab: Kuopio.

Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä (2015) 817/2015 <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150817> viitattu 15.3.2018.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000) 22.9.2000/812 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812#L2P5> viitattu 15.5.2018.

Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (2005) 272/2005 <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2005/20050272?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=272%2F2005> viitattu 15.3.2018.

Laki toimeentulotuesta (1997) 30.12.1997/1412 <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971412?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20toimeentulotuesta> viitattu 15.4.2017.

Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta (1999) 21.5.1999/621 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621> viitattu 18.5.2018.

Lastensuojelulaki (2007) 13.4.2007/417 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=lastensuojelulaki> viitattu 16.5.2018.

Lehtonen, Jaana (2016) Psykososiaalisen tuen johtaminen. Sosiaali- ja terveysviranomaisten alueellinen yhteistyö järjestöjen ja kirkon kanssa. Terveyden edistäminen kriisi- ja erityistilanteiden johtaminen. Laurean-ammattikorkeakoulu, YAMK opinnäytetyö.

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/117869/Lehtonen_Jaana.pdf?sequence=1&isAllowed=y viitattu 6.5.2018.

Lukka, Kari (2006) Konstruktiivinen tutkimusote: luonne, prosessi ja arviointi. Teoksessa Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia. s. 111-132. Gaudeamus Kirja: Helsinki.

Malin, Petra (2013) Katastrofien uhrien auttaminen on sosiaalityötä 15.12.2013. Sosiaalinen tekijä: Asiaa hyvinvointivaltion ytimeistä ja sen liepeiltä – blogi. Dominnelli, Lena (2012b) Puheenvuoro työpajassa Disaster Management and Family. Kansainvälinen sosiaalityön ja sosiaalisen kehityksen maailmankonferenssi Joint World Conference on Social Work and Social Development: Action and Impact Tukholmassa 9.7.2012: <https://sosiaalinentekija.wordpress.com/2013/12/15/katastrofien-uhrien-auttaminen-on-sosiaalityota/> viitattu 24.10.2016.

Nurmi, Lasse (2006) Kriisi, pelko, pakokauhu. Edita: Helsinki

Onnettomuustutkintakeskus <http://turvallisuustutkinta.fi/fi/index/otkes.html> viitattu 23.3.2017.

Palosaari, Eija (1999) Coping merikatastrofin yhteydessä suomalaisten laivatyöntekijöiden kertomana. Psykologian väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis, Vammalan Kirjapaino Oy: Vammala. <http://www.uta.fi/kirjasto/vaitokset/1999/3099.html> viitattu 3.4.2017.

Palosaari, Eija (2008) Lupa särkyä. Kriisistä elämään. Edita Publishing Oy: Helsinki.

Pelastuslaki (2011) 29.4.2011/379 <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110379?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=pelastuslaki> viitattu 15.4.2018.

Perustuslaki (1999) 11.6.1999/731 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/haku/?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perustuslaki&h=Hae+%E2%80%BA> viitattu 15.4.2018.

Pihkala, Tuuli (2014) Sosiaalipäivystyksen toiminta suuronnettomuusharjoituksessa – Suuronnettomuus meriolosuhteissa. Turun ammattikorkeakoulun Hoitotyön koulutusohjelman opinnäytetyö.

PTSD (2014) Käypä hoito -suositus: traumaperäinen stressihäiriö PTSD. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Psykiatriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Suomalainen Lääkäriseura Duodecim: Helsinki. Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi <http://www.kaypahoito.fi/web/kh/suosituksset/suositus?id=hoi50080> viitattu 2.5.2018.

Soine-Rajanummi, S. & Konttinen, R. (2005) Sosiaalipäivystystä poliisilaitokselta ja turvakodista. Arviointiraportti Etelä-Suomen lastensuojelun kriisipalveluista ja sosiaalipäivystyksistä: Itä- Uusimaa, Orimattilan kihlakunta, Länsi-Uusimaa ja Hiiden alue. Päijät-Hämeen ja Itä-Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus

Rapeli, Merja (2016) Sosiaalityö ja katastrofitilanteet kansainvälisissä tutkimuksissa -kirjallisuuskatsaus. Teoksessa Jäppinen, Maija., Metteri, Anna., Ranta-Tyrkkö, Satu. & Rauhala, Pirkko-Liisa (toim.) Kansainvälinen sosiaalityö. Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016 s. 248-272.

Rapeli, Merja (2017a) Assessment of Social Services' Disaster Risk Management: Case Finland. Journal of Contingencies and Crisis Management. Vol. 25 No. 4, 2017. p. 389-398. John Wiley & Sons Ltd.

Rapeli, Merja (2017b) The Role of Social Work in Disaster Management in Finland. Department of Social Sciences and Philosophy. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 596. University of Jyväskylä: Jyväskylä.

Rauhala, Lauri (2014) Ihmiskäsitys ihmistyössä. Gaudeamus: Helsinki.

Rubin, Herbert. I. & Rubin, Irene. S. (2005) Qualitative Interviewing. The Art of Hearing Data. Sage Publications Inc. Thousand Oaks California, USA.

Ruokojä, Tove (2015) Sosiaalitoimi s.249-253. Teoksessa Suuronnettomuusopas (2015). Castrén, Maaret. Ekman, Simo. Ruuska, Rami. & Silfvast, Tom. (toim.) (2015) Kustannus Oy Duodecim: Helsinki.

Saari, Salli., Kantanen, Irja., Kämäräinen, Leena., Parviainen, Kaisa., Valoaho, Sari. & Yli-Pirilä, Pia (2009). Hädän hetkellä – psyykkisen ensiavun opas. toim. Kustannus Oy Duodecim ja Suomen Punainen Risti: Helsinki.

Saari, Salli (2012). Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen. Kustannusosakeyhtiö Otava: Keuruu.

Sadeoja, Annina (2013) Sosiaalityö katastrofitilanteissa. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö Tampereen Yliopisto. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201312181764> viitattu 20.10.2016.

SHL (2014) Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301. <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=sosiaalihuoltolaki> viitattu 18.3.2017.

SHL (2016) Laki Sosiaalihuoltolain muuttamisesta 1517/2016 <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161517> viitattu 29.3.2017.

Silvermann, David (2003) Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction. SAGE Publications: London.

SPR (2016) Vertaistuki auttoi tsunamissa omaisensa menettäneitä. Suomen Punaisen Ristin uutiset 29.11.2016. <https://www.punainenristi.fi/uutiset/vertaistuki-auttoi-tsunamissa-omaisensa-menettaneita> viitattu 2.5.2018.

SPR (2017a) Yli tuhat ihmistä saanut apua Punaisen Ristin Henkisen tuen vapaaehtoisilta Turussa. 25.8.2017 Suomen Punainen Risti uutiset. <https://www.punainenristi.fi/uutiset/20170825/yli-tuhat-ihmista-saanut-apua-punaisen-ristin-henkisen-tuen-vapaaehtoisilta-turussa> viitattu 2.5.2018.

SPR (2017b) Olet kokenut jotain järkyttävää - ohje. SPR:n henkisen tuen ohjeet (monilla kielillä) suomeksi: https://www.punainenristi.fi/sites/frc2011.mearra.com/files/tiedostolataukset/olet_kokenut_jotain_jarkyttavaa_fin_0.pdf . <https://www.punainenristi.fi/hae-tukea-ja-apua/akilliseen-onnettomuuteen/nain-voit-auttaa-henkisesti> viitattu 2.5.2018.

STM (2005) Kiireellinen sosiaalipalvelu. Sosiaalipäivystyksen järjestäminen. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2005:8. Yliopistopaino: Helsinki. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504222852> viitattu 29.4.2018.

STM (2006a) Psykososiaalinen tuki ja palvelut suuronnettomuudessa. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:81. Asiantuntijaryhmän muistio. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70919/Selv200681.pdf?sequence=1> viitattu 2.5.2018

STM (2006b) Sosiaali- ja terveydenhuollon varautuminen erityistilanteisiin. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:5.

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70013/Es200605.pdf?sequence=1> viitattu 2.5.2018.

STM (2008) Sosiaalitoimen valmiussuunnitteluopas. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:12. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-2603-5> viitattu 5.5.2018.

STM (2009) Traumaattisten tilanteiden psykososiaalinen tuki- ja palvelut kunnille ja kuntayhtymille. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2009:16. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72736/Jul200916.pdf?sequence=1&isAllowed=y> viitattu 5.5.2018.

STM (2016) Päivystysuudistus kokoaa palveluita ja vahvistaa yhteistyötä. Sosiaali- ja terveysministeriön tiedote 253/2016, 29.12.2016. http://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/paivystysuudistus-kokoaa-palveluja-ja-vahvistaa-yhteistyota viitattu 15.2.2018.

Sydänmaalakka, Pentti (2004) Älykäs johtajuus. Talentum Media Oy: Helsinki

TENTS (2009) The European Network of Traumatic Stress. Onnettomuuden jälkeiset psykososiaaliset interventiot. Academic Medical Center University of Amsterdam. <https://www.tentsproject.eu/>
https://www.estss.org/uploads/2011/04/79TENTS_Interventions_Brochure_Finland_Finnish_FINAL.pdf viitattu 2.5.2018.

Tuomi, Jouni. & Sarajärvi, Anneli. (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki.

Tuomi, Jouni. & Sarajärvi, Anneli. (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki.

Turunen, Tuija (2014a) Trauma Recovery After a School Shooting. The role of theory-based psychosocial care and attachment in facilitating recovery. Psykologian väitöskirja, Tampereen yliopisto.

Turunen, Tuija. & Punamäki, Raija-Lenna (2014b) Psychosocial Support for Trauma-Affected Students After School Shootings in Finland. Violence and Victims. Vol. 29 No. 3 2014. p.476-491. Springer Publishing Company.

Turvallisuustutkintalaki (2011) 20.5.2011/525 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110525?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=turvallisuustutkintalaki> viitattu 23.3.2017

Vaininen, Satu. (2011) Sosiaalityöntekijät sosiaalisen ammattilaisina. Sosiaalityöntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden käsitykset sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden ammatillisesta toiminnasta 2000-luvun alussa. Akateeminen väitöskirja Tampereen yliopisto Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1127. <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8591-6> viitattu 6.5.2018

Valmiuslaki (2011) 29.12.2011/1552 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20111552?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=valmiuslaki> viitattu 22.3.2017.

Valvira (2015) Miten varmistetaan palvelujen hyvä laatu ja lain mukainen toiminta. Sosiaalihuoltolain toimeenpanon aluekierron 2015. <https://www.sli-deshare.net/stmslide/valvira-laadunvarmistus> viitattu 16.5.2018.

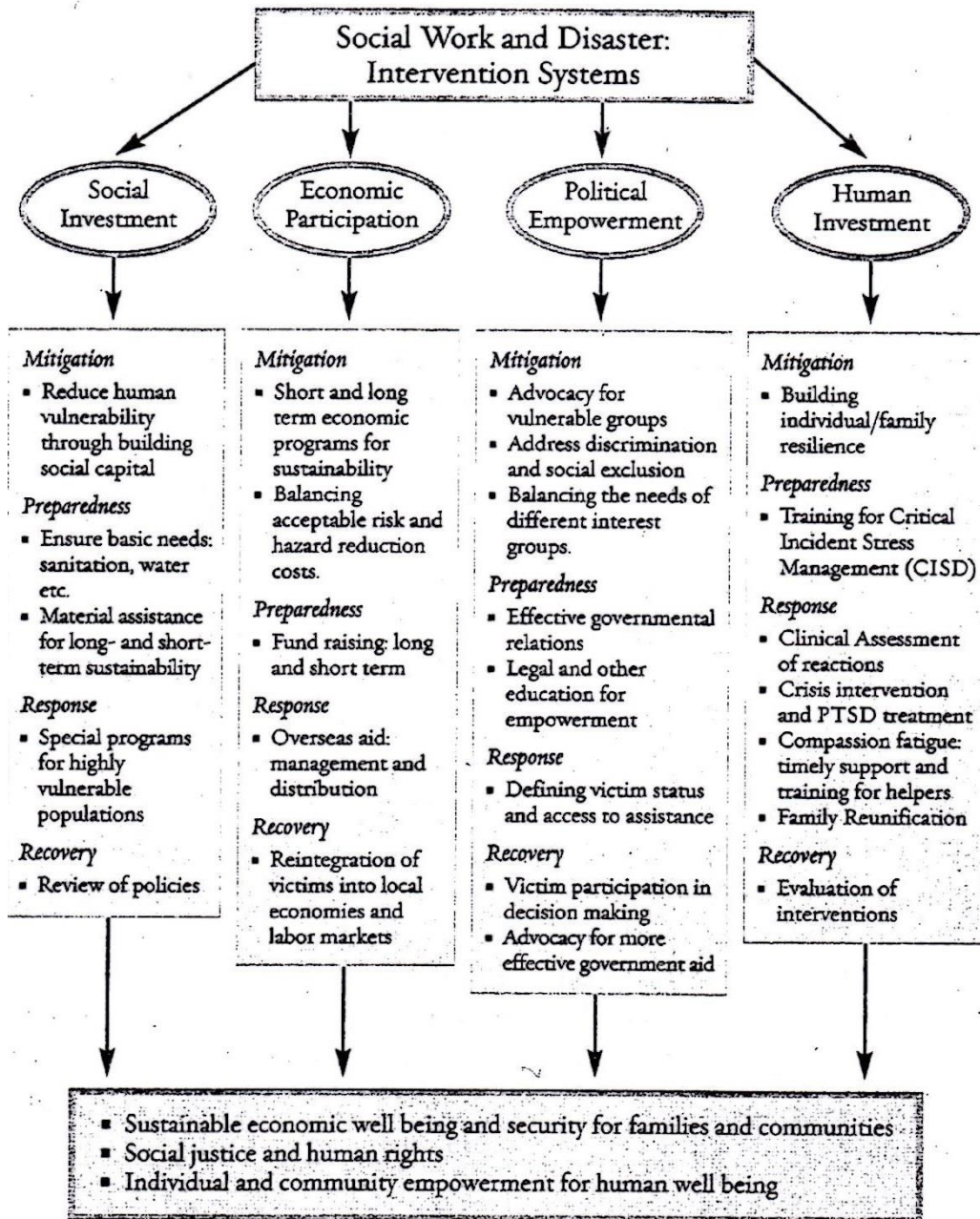
Vapaaehtoisen ensihuolto-opas (2016) Vapaaehtoinen pelastuspalvelu ja Suomen Punainen Risti: Helsinki. https://rednet.punainenristi.fi/system/files/page/Vapepa_Ensihuolto-opas_2_2016_FIN.pdf viitattu 5.5.2018.

Zakour, Michael. J. (1997) Disaster Research in Social Work. Journal of Social Service Research. Vol. 22 p. 7-25, DOI: 10.1300/J079v22n01_02 https://doi.org/10.1300/J079v22n01_02 viitattu 3.5.2018.

Yhteiskunnan turvallisuusstrategia (2010) https://www.defmin.fi/files/1696/Yhteiskunnan_turvallisuusstrategia_2010.pdf viitattu 8.5.2018.

Liitteet

Liite 1. Elliottin malli katastrofisosiaalityön tehtävistä

A Social Development Model for Infusing Disaster Planning, Management and Response into the Social Work Curriculum. (Elliott 2010, 96)

Liite 2. Haastattelurunko

Onnettomuus (vapaata kerrontaa suuronnettomuudesta ja sosiaalipäivystäjänä työskentelevän sosiaalityöntekijän erityisosaamisesta)

1. Kerro, mitä suuronnettomuudessa tapahtui sosiaalipäivystäjänä työskentelevän sosiaalityöntekijän näkökulmasta?
2. Kuvaile mitä osaamista (tarkentaen erityisosaamista) käytit kyseisessä suuronnettomuudessa ja miten?

(Ensimmäiset kaksi kysymystä esitetään yhtäaikaaisesti, jotta haastateltava kertoo osaamisensa yhdessä tapahtumakulun kanssa. Tutkimus keskittyy toimintaan suuronnettomuuden aikana ja jälkihuoltoon. Tarvittaessa tuen haastateltavaa kertomaan yksityiskohtaisemmin tutkimuksen kannalta tärkeistä asioista.)

Sosiaalipäivystäjän henkilökohtainen suuronnettomuustyöskentely

3. Miten henkilökohtainen työn kuva/työrooli suuronnettomuudessa erosi joka päiväisestä työn kuvastasi sosiaalipäivystäjänä? (osaaminen vs. erityisosaaminen)
4. Millaisia onnistumisia (vahvuuksia) koit sosiaalipäivystäjänä suuronnettomuustyöskentelyssä? (mitä osaamista sinulla oli)
5. Millaisia kehittämisen kohteita (heikkouksia) koit sosiaalipäivystäjänä suuronnettomuustyöskentelyssä? (mitä osaamista sinulla olisi pitänyt olla enemmän)
6. a. Kävittekö kyseisen onnettomuuden työyhteisösi (tai kollegasi/työnohjauksessa tmv.) kanssa läpi (yhteenvedo/purku)? 6.b. Miten kävitte sen läpi? 6.c. Millaisena koit sen?
7. a. Oliko sinulla aiempaa kokemusta suuronnettomuustyöskentelystä sosiaalipäivystäjänä? 7.b. Mistä suuronnettomuuksista? 7c. Kuinka monta suuronnettomuustyökokemusta? 7.d. Katsotko aiemman kokemuksen tuoneen sinulle erityisosaamista toimia suuronnettomuustilanteessa? 7.e. Miten aiempi kokemus konkretisoitui tässä onnettomuustilanteessa erityisosaamisena?
8. a. Mistä olet saanut erityisosaamista suuronnettomuustyöskentelyyn sosiaalipäivystäjänä? (koulutukset/kurssit/harjoitukset) 8.b. Mistä sitä voisi saada? 8c. Saitko yliopistossa opetusta liittyen kriisityöhön ja suuronnettomuustyöhön?

Muiden toimijoiden kanssa työskentely

9. a. Kuvaile oman työsi yhteyttä onnettomuustyöskentelyyn muiden toimijoiden (viranomaisten ja vapaaehtoisten) kanssa? 9.b. Vaatiiko työskentely muiden toimijoiden kanssa erityisosaamista? 9.c. Millaista?
- 10.a. Millaisena näet sosiaalityön roolin/paikan suuronnettomuudessa suhteessa muihin viranomaisiin? 10.b. vapaaehtoiisiin? (silloin ja nyt)
- 11.a. Onko sosiaalipäivystäjällä (yleensä) mielestäsi jotain (erityis)osaamista, joita muilla suuronnettomuustoimijoilla ei ole? 11.b. Onko sosiaalipäivystäjällä pääsyä johonkin/joihinkin rekisteritietoihin tai tietojärjestelmiin, jota muilla viranomaisilla ei ole? 11.c. Miten tätä osaamista voidaan tulevaisuudessa paremmin hyödyntää (esim.)?

Sosiaalipäivystäjän erityisosaaminen nykyään

12. Mitkä nykyään ovat mielestäsi sosiaalipäivystäjän tärkeimmät tehtävät suuronnettomuustilanteessa (häiriötilanteessa)?
13. Mitä erityisosaamista sosiaalipäivystäjällä tulisi olla, kun hän työskentelee suuronnettomuudessa, jotta palvelun laatu ja asiakasturvallisuus toteutuvat?
14. Miten sosiaalityön erityisosaamista voidaan nykyistä paremmin hyödyntää sosiaalipäivystystyössä suuronnettomuuksissa?
- 15.a. Tulisiko sosiaalityön roolia suuronnettomuustyöskentelyssä tehdä näkyvämmäksi? 15. b. Miten mielestäsi sosiaalityön roolia suuronnettomuuksissa voidaan tehdä näkyvämmäksi (kansalaisille ja muille toimijoille)?

Liite 3. Taustatietolomake

Haastatteluun osallistuvan taustatietolomake pro gradu– tutkimusta ”Sosiaalipäivystyksessä toimivien sosiaalityöntekijöiden erityisosaaminen suuronnettomuuksissa” varten. Taustatietoja tullaan käyttämään tutkimuksessa kuvaamaan haastateltujen henkilöiden joukkoa ryhmänä. Yksittäisen henkilön taustatietoja ei tutkimuksessa tule esille.

Haastateltavan nimi _____

Mahdollinen aiempi koulutus _____

Sosiaalityöntekijäksi valmistumisvuosi _____

Yliopisto _____

Haastateltavan ikä _____ vuotta

Sosiaalityön työkokemus _____ vuotta

Sosiaalipäivystystyön kokemus _____ vuotta sosiaalityöntekijänä

Sosiaalityön sektorit, joilla olet työskennellyt sosiaalityöntekijänä:

	Vuotta	Nykyinen
Esimiestyö	-----	-----
Sosiaalipäivystys	-----	-----
Lastensuojelu ja perhetyö	_____	_____
Aikuissosiaalityö	-----	-----
Vammaispalvelut	-----	-----
Vanhusten palvelut	- -----	-----

Muu, mikä? _____

Mitkä tekijät ovat mielestäsi vaikuttaneet siihen, että työskentelet sosiaalipäivystäjänä akuutti kriisitilanteissa ja suuronnettomuuksissa (mielenkiinto, omakohtainen kokemus, koulutus jne.)?

Liite 4. Haastatteluun osallistuvan tiedot

Yksilöhaastattelu pro gradu–tutkimusta ” sosiaalipäivystyksessä toimivien sosiaalityöntekijöiden erityisosaaminen suuronnettomuuksissa” varten.

Haastateltavien yhteystiedot, taustatietolomake ja äänitallenteet hävitetään yllämainitun tutkimuksen päätyttyä. Haastattelutallenteista kirjatut tekstitiedostot arkistoidaan luotettavasti suojattuun, lukittuun tilaan kaappiin haastattelija Anne Kausen toimesta. Tekstimuotoisia tallenteita säilytetään toistaiseksi sen vuoksi, jos tutkija tekee jatkotutkimuksen sekä pro gradu -tutkielman pohjalta kirjoitettavia muita julkaisuja varten.

Haastatteluun osallistuvan tiedot:

Nimi _____

Puhelinnumero _____

Sähköpostiosoite _____

___ Annan suostumukseni siihen, että yksilöhaastattelussa kerättyä aineistoa voidaan käyttää pro gradu–tutkimuksessa sekä haastattelija Anne Kausen mahdollisissa samaa aihepiiriä koskevissa julkaisuissa tai jatkotutkimuksissa. Tutkimusjulkaisuihin valittavissa haastatteluotteissa ei esitetä haastateltavien tai muiden haastatteluissa mainittujen henkilöiden nimiä, vaan kaikki tunnistetiedot hävitetään siten, että tutkimukseen osallistuvien anonymiteetti turvataan.

Tutkija voi ottaa minuun yhteyttä haastattelun jälkeen, mikäli tutkimusta varten tarvitaan lisäaineistoa.

Paikka ja aika:

_____._____2018

Allekirjoitus

Liite 5. Suuronnettomuussosiaalityöntekijän perusosaamiseen liittyvää lainsäädäntöä

Alla olevat lait liittyvät tutkimustuloksiin, luvussa seitsemän esitettyyn malliin.

- psykososiaalinen tuki (on sisäänrakennettu sosiaalityöhön, SHL 2014/1301: 25§, 29a§; Pelastuslaki 2011/379: 46§)
- perushoiva ja huolenpito (Perustuslaki 1999/731 19§, 22§; SHL 2014/1301: 11§, 12§, 29§, 35§; LSL 2007/417: 25§); hätmajoitus ja muonitus (Pelastuslaki 2011/379: 46§)
- paikallisen palvelujärjestelmän tuntemus ja asiakkaan ohjaaminen oikean palvelun piiriin (SHL 2014/1301: 6§)
- avun tarpeen kartoitus, arviointi ja selvittely (SHL 2014/1301: 11§, 36§, 41§); yhteydenotto asiakkaan läheisiin, läheisverkon kartoitus (SHL 2014/1301: 43§)
- taloudellinen tuki, esim. täydentävä- ja ennaltaehkäisevä toimeentulotuki: maksusitoumukset kauppaan, taksikortti yms. (Laki toimeentulotuesta 1997/1412: 7c§, 13§)
- lainsäädäntö osaaminen: lait, säännökset ja asetukset (esim. sosiaalihuoltolaki 2014/1301, lastensuojelulaki 2007/417, laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000/812 jne.)

Edellä mainitut tehtävät kuuluvat lain perusteella sosiaalitoimelle ja tämän vuoksi onkin ensiarvoisen tärkeää, että muut viranomaiset ymmärtäisivät sosiaalityön tehtävät suuronnettomuudessa ja hälyttäisivät sosiaalipäivystäjät paikalle.